

3 1761 07129962 2

Kohut, Alexander

Notes on a hitherto unknown
exegetical, theological and
philosophical commentary to
the Pentateuch

BS

1225

k65

MANZÛR AL-DHAMÂRÎ'S

HEBREW ARABIC

PHILOSOPHICAL COMMENTARY

ON THE

PENTATEUCH

(سراج العقول)

BY

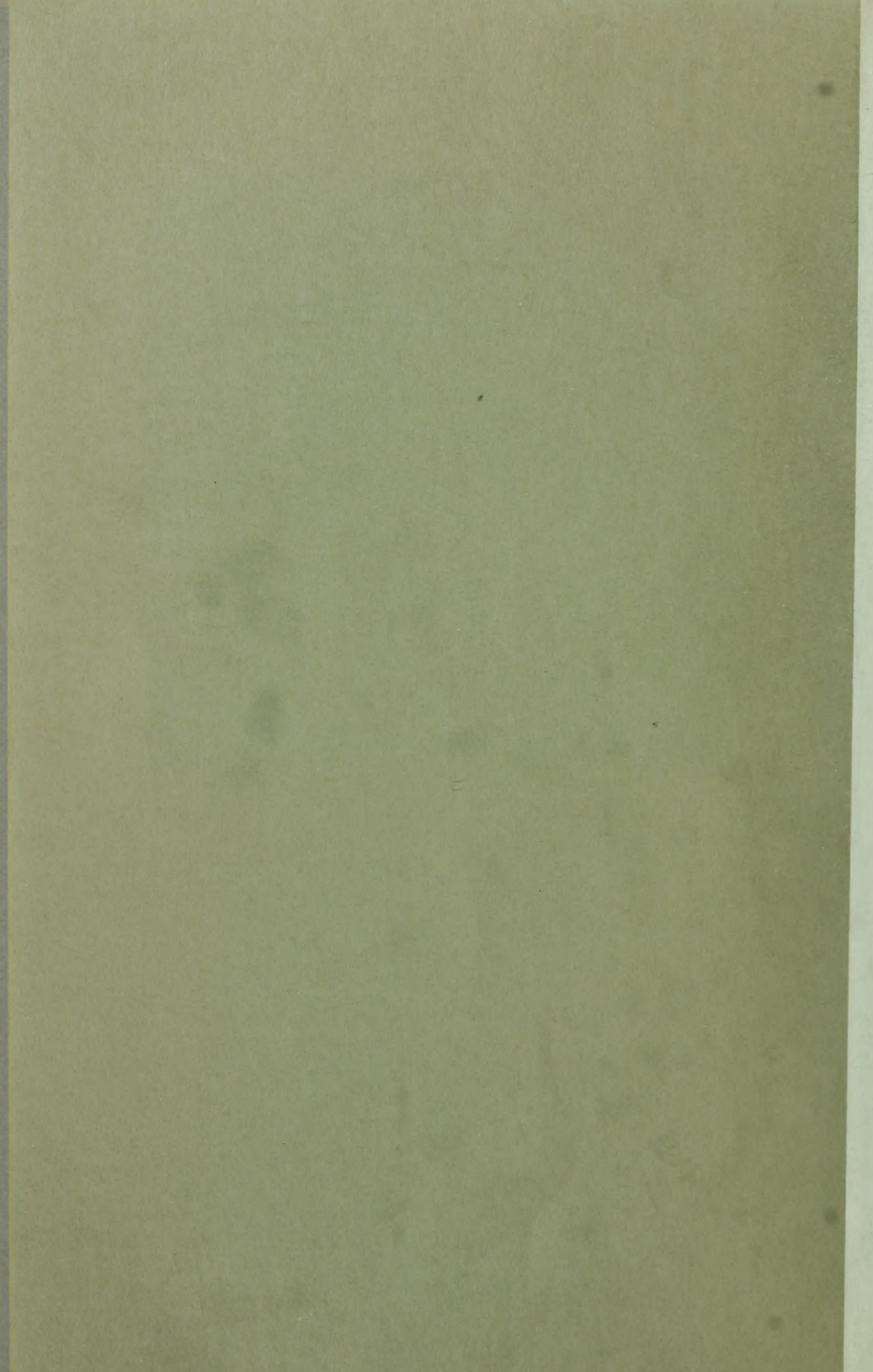
ALEXANDER KOHUT, D. D. PH. D.

NEW YORK CITY.

FELDHEIM'S

"The House of the Jewish Book"

96 E. Broadway, N. Y. 2, N. Y.

NOTES ON A HITHERTO UNKNOWN
EXEGETICAL, THEOLOGICAL
AND
PHILOSOPHICAL COMMENTARY

TO THE PENTATEUCH,

COMPOSED BY

ABOO MANZUR AL-DHAM^ARI

(מנצור אלדמארי)

WITH APPENDICES

CONTAINING HEBREW AND ARABIC EXTRACTS

A CONTRIBUTION TO THE CRITICAL STUDY

OF

MAIM^AUNIS WRITINGS

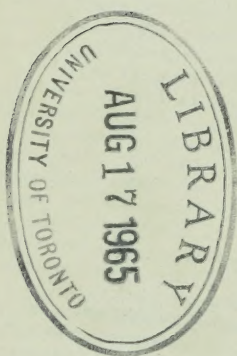
BY

ALEXANDER KOHUT, D. D. PH. D.

RABBI TEMPLE AHAWATH CHESSED, AND PRESIDENT
OF THE ADVISORY BOARD OF THE JEWISH THEOLOGICAL SEMINARY
NEW YORK CITY.

BS
1225
K65

A. GINSBERG, PRINTER,
158 EAST BROADWAY.

999878

To

HON. JOSEPH BLUMENTHAL

PRESIDENT OF THE JEWISH THEOLOGICAL SEMINARY

AND TO

REV. DR. SABATO MORAIS, L. L. D.

PRESIDENT OF THE FACULTY

THESE PAGES ARE RESPECTFULLY INSCRIBED

By THE AUTHOR.

TO

THE JOURNAL OF THE

AMERICAN MEDICAL ASSOCIATION

FOR THE MONTH OF

DECEMBER

1911

IN THE

NOTES ON A HITHERTO UNKNOWN EXEGETICAL, THEOLOGICAL AND
PHILOSOPHICAL COMMENTARY TO THE PENTATEUCH, COMPOSED
BY ABOO MANZUR AL-DHAMÂRI (מנצור אל־דמארי), WITH
APPENDICES CONTAINING HEBREW AND
ARABIC EXTRACTS.

BY REV. DR. ALEXANDER KOHUT IN NEW YORK.

INTRODUCTION.

A). YEMEN HEBREW MSS.

Dr. A. Neubauer, in his able essay ¹⁾ on the "Literature of the Jews in Yemen," presents a historical outline of settlements ²⁾, and a sketch on the development of their literature. We have but little to add to these details, originally collected by the well known orientalist and traveller M. Joseph Halevy, and by Jacob Sappir, ³⁾ who in his

---

¹⁾ See "*Jewish Quarterly Review* III, 604—622.

²⁾ J. J. Benjamin II in his "Eight years in Asia and Africa" etc. 1859 (English Ed. p. 169), speaking of Jews in Yemen says: In the year 1522 Nibuar, a captain in the Danish navy, who had been sent out by Frederick V found in Yemen many Jews especially in the capital, Sana, where he numbered almost 2000 souls etc. Dr. Neubauer (l. c.) omitted to mention this item. The history of Ezra's attempt to induce the Jews to return to their country, and his failure, whereupon a curse was pronounced etc. etc. is also rendered by Benjamin l. c. Cf. Neubauer *ibid.* p. 605.

³⁾ Cf. "*Eben Saphir*" (אבן ספיר) Beschreibung der Reisen des Rabbi Jacob Saphir aus Jerusalem, durch Egypten, Arabien, Yemen, Aden, Ostindien und Australien etc. etc. appeared in the publications of the society: *M'Kize Nirdamim* חלק ראשון 1866; חלק שני 1874.

interesting accounts, preserved several important facts concerning the Yemen Jews and their literature. In truth, they exhibited valuable MSS. from Yemen, to corroborate their statements in regard to their literary capacities. For us still remains the endeavor to unearth the mysteries of genius, and increase, if possible, the list of productions attributed to these, our Arabian coreligionists. It therefore gives us great pleasure to be in a position to contribute our share in casting the light of day upon the obscurity of Yemen literature, and thereby render valuable assistance to Jewish science. We are under obligations to Mr. Ephraim Deinard of Newark (N. J.) for permitting us to glean the necessary bibliographical information ¹⁾ respecting the MSS. in his possession, and heartily endorse Dr. Neubauer's statements ²⁾ on this point, that these MSS. should be secured by some of our large libraries, on account of their paramount importance for our literature.

We will merely confine ourselves to a brief description of the *Deinard MSS.*, taking for granted, that the article of Dr. Neubauer (op. cit.) and Prof. Hartwig Derenbourg's notes on latest acquisitions in the British Museum ³⁾ are familiar to our readers.

*

*

*

1—An Arabic Commentary on the Pentateuch—תפסיר by Rabbenu Sa'adja al-Fajjûmi, from the beginning of the XV century. Colophon hardly legible. By means of a magnifying glass we were enabled to decipher the year: תת"ר אלף 1804 Sel., corresponding to 1484 of our era.

[A beautiful copy, nothing missing; square Rabbinical characters folio, paper ff. 155].

---

¹⁾ Cf. (רשימת ספרים) No VIII *Catalog* Hebr. Verlag Buchhandlung & Antiquariat, Hebraica und Judaica von Ephraim Deinard—privately printed. Newark. N. J. 1889.

²⁾ *Jewish Quarterly Review* III p. 614.

³⁾ In the *Revue des Etudes Juives* Vol XXIII. pp. 99—116; 279—301

2—A well preserved copy of Rashi's Commentary on the Pentateuch from the XIII century. It begins with: שלמה ר' רחמן אחחיל לכתוב פי' ר' שלמה בשם רחמן אחחיל לכתוב פי' ר' שלמה על חמשה חומשי תורה הוא יוציאנו מאפילה ויצחק ז"ל לאורה בעזרת האל הנדול הנבור והנורא may be read on the colophon. There are copious margin notes with an epitome of the בעל הטורים by Jacob ben Asher on page 4 ¹⁾.

[Square Rabbinic characters, full copy; written on soft silk paper, folio, ff. 146].

3—Fragments of Maimûni's "Jad Hachazâka" from the XII century [silk paper. It is one of the oldest copies extant].

4—Fragments of Maimûni's Commentary to Seder Moed.

[Loose sheets].

5—Maimûni's Mishna Commentary to Seder Zeraim in Arabic and Hebrew.

The colophon reads: נגמר סדר זרעים בעזרת שרי כ"ג בעמרא אתרכ"ח = 77th year of the 6th thousand = 1307 of our era.

[Deer parchment; folio. ff. 185].

6—Maimonides' Commentary to Seder Nâshim ²⁾ in Arabic, very probably from the XII century; seemingly one of the earliest copies. The collection is made by two hands. The first portion, written on paper runs till the VII ch. of Yebamoth, and the other, apparently of older date, on silk paper. The colophon again, bears inscription by another hand, which by means of mechanical appliances, we were successful in deciphering. It reads thus: על שם בית הכנסת הקדושה בצנעא המקום ימהר הקץ בשנת אלף תת"א לשטרות.

Obviously the owner donated the MS. to the Synagogue at *Sana* in the above mentioned year 1801 Sel.=1331 of our era.

[Thick silk paper; small folio, ff. 137].

7—Commentary of ר' מ'ב'ם to Kodoshim, together with a part of the introduction. It begins a little before the III ch. of Zebachim.

¹⁾ Cf. Neubauer l. c. p. 613.

²⁾ Containing treatises to Yebamoth, Kethuboth, Nedarim, Nazir, Gittin, Sota = שומה (sic) and Kiddushin.

On the margin of page 89 he quotes the Targum Jonathan ben Uziel; on p. 137 the Commentary of D. Qâmhi. It concludes with the III Ch. of Kinim.

[Defect copy; large square characters, folio., 258 pp.]

8—**מדרש עזרי** by Mosheh ben Joseph ben Moshe Azîri ¹⁾, as the title page reads, written by Shalom ben Mosheh in brief and decisive language. Each chapter is headed by a poem in rhyme and has short comments on the margin in Arabic and Hebrew. One copy has been forwarded to Mr. Schechter ²⁾ who pronounces it a sort of Midrashic compilation like the **מדרש הנרול**, and the other is in the possession of Mr. Deinard.

[Silk paper; Yemen square characters. ff. 194].

9—The text of the Thora verse by verse, with the Targum and Arabic translation below. The punctuation instead of being beneath the letters is placed above. XV Century.

[Some pages missing; written by various hands in Quadratschrift].

10—Yemen Ritual beginning with wedding ceremonials, grace after meals, etc. containing beautiful hymns, songs and repeated refrains. We find here Ibn Saphir's remarks regarding the ritual corroborated.³⁾ Arabic prayers are also intermingled. The vowels and interpunctuations are on the top of the letters. The diverse Hoshana prayers deserve special mention.

[Quarto, well preserved; ff. 120].

11—Fragments of other Yemen collections in folio are also contained in Mr. Deinard's list.

12—Aggadico—philosophical Commentary on the Pentateuch, few pages of the beginning missing, and also towards the end the portion **ראה**. Hebrew and Arabic contents. On page 100 he calls Genesis: **כפר**

¹⁾ Cf. Dr. Steinschneider in N. Brüll's Central—Anzeiger für jüdische Litteratur, I., p. 413.

²⁾ See Neubauer: Postscript to Article on "The Literature of the Jews of Yemen" (J. Q. R. III 604—621) Ibid. IV p. 164.

³⁾ Cf. **אבן כפיר** I p. 57.

ישר and ibidem, he designates Exodus as: ספר מכילתא. Each chapter concludes with the following phrase: ותמת בעין אלמעאני אלמנקולה מן נור אלצלם פי פרשת... בעורת ישרי ברוך הוא נכתרי פי פרשת... In my opinion ¹⁾ there can be no doubt as to the authorship, for the word נור אלצלם indicates Nathanel Ben Reb Jeshaja as its author, who composed his Commentary in the year 1640 Sel.=1339. The expression, ב ע י, makes it probable, that *our MS.* is merely an abridgement of the former.²⁾

[Yemen square characters, silk paper, with several diagrams; Hebrew Arabic margin notes, by another hand; ff. 347 small folio].

✱

Mr. Deinard had other Yemen MSS. which were obtained by the Columbia College⁴). A complete list and description thereof may

¹⁾ Mr. E. Deinard, who supposed it to be a commentary of Saâdja is therefore mistaken.

²⁾ Cf. *Neubauer*: Catalogue of the MSS. in the Bodlejan Library No. 2346 Col. S19^a where full title and particulars are given.

³⁾ We reserve ourselves the privilege of treating more at length on this commentary, and in order to make a thorough study, we would beg Dr. Neubauer, whose kindness in such emergencies is well known, to place MSS. 2346, if possible, at our disposal. It seems Dr. Neubauer was aware of the existence of this copy of the "Nûr al-Dhâlam" by Nethâneel ben Isaiah, and knew moreover that it is in Mr. Deinard's collection. Cf. his "Postscript" Jew. Quart. Rev. IV 164.

^{*)} The most important of these MSS. acquired by Columbia College are fragments of the Talmud: 1) of ביצה; 2) of פסחים; 3) of מועד קטן; 4) of מגילה; 5) of זבחים written on paper by David ben Meoded. According to Mr. Deinard, the Mishna is not in the same arrangement as in our printed text; as frequently for the word משנה, פיסקתא, is substituted. Three pages are missing from Talmud Pesachim. Marginal glosses from Maimuni's הבור are added. According to Dr. Max L. Margolis A. M. "The Colombia College MS. of Meghillah" etc. these two codices are both written by the same scribe on paper, of equal size. (11, 3+8, 2 inches, of which 9+5, 8 are covered by the text.) The Script is the Yemen Rabbinical. Several glossés on the margins and between the lines; few in זבחים but frequent in מגילה. The following authorities are cited: ר' אפרים ז"ל, פירוש המשנה, ערוך, כפרא, רב נטרונאי ז"ל, ירושלמי, ר' יהודה בן צחק ז"ל, רב האי ז"ל, תשובות הגאונים, רבותינו חכמים ז"ל, רבותינו ז"ל, ר' פריהי ז"ל, רב האי ז"ל, תשובות הנאונים, רבותינו החכמים ז"ל, רבותינו ז"ל, ר' פריהי ז"ל, [להרמ"ם]. For further particulars consult Margolis l. c. The Arúkh.

be found in his above mentioned Catalogue ¹⁾: רשימת ספרים No. VIII.

Before we enter into the discussion of our actual subject, we must in a general way give a few brief items concerning another important MS. in our possession, the so called מדרש הנדול (Midrash Haggadol). Not desiring to usurp the rights of the worthy editor Mr. S. Schechter of Cambridge we will merely limit our privilege to a few cursory remarks. The מדרש הנדול (MS. Deinard) is in two volumes, treating of Genesis and Exodus, the remaining portions to Leviticus, Numbers and Deuteronomy, are to my regret not in my possession. Several hypotheses have been advanced in regard to its authorship by Dr. Levi ²⁾ of Breslau, and Dr. D. Hoffman ³⁾ of Berlin. Mr. Deinard claims, that this Midrash originates traditionally from Rabbi David al-Adéni, and he is supported in his view by Dr. Neubauer ⁴⁾, who states: "None of the MSS. known of this Midrash bear the name of the compiler, but his name is given in another Midrash composed after him ⁵⁾". In a MS. of this Midrash on Genesis, in the possession of Mr. Deinard, we read the full name of the compiler, as follows: מורנו ורבנו נר מערבי דור ב"ר עמרם אלעדני—ממרינת ערן David, son of R. Amram al-Adéni". After thorough perusal of the MS. I can conscientiously say, that I do not find any such inscription as spoken of by Dr. Neubauer, save Mr. Deinard's own note on the cover, which he styles thus: מדרש מ"ר דוד אל עדני probably by

quotations which the author gave me, are without any value, and I could only utilize three citations which I duly acknowledge in my forthcoming *Arākh Supplement*, chapter : נר ורוב המערכה: page LIV Note 7.

¹⁾ Among other MSS. purchased by the College may be noticed a commentary on the Zohār to Leviticus; Prayer Books and Songs; A Bible from the 8th or 9th century of the 5th Thousand; Yemen Sidurs etc. We do not wish to detail a description of each. It may be found in Mr. Deinard's Catalogue *ibid*.

²⁾ Cf his essay on "Ein Wort über die Mechilta des R. Simon" (Breslau 1889).

³⁾ "Ueber eine Mechilta zu Deuteronomium" in *Hildesheimer's Jubelschrift* (Berlin 1890) pp. 83—98; Hebrew text pp. 1—32.

⁴⁾ Literature of the Jews in Yemen" J. Q. R. p. 615.

⁵⁾ Neubauer in J. Q. R. II p. 333 ff.

hearsay ¹⁾. We can therefore not conjecture how Dr. N. arrived at the above conclusion. At any rate, it is not our purpose either to endorse or dispute his statements. We would only state, that by means of extracts from Mr. Schechter's copy, ²⁾ I have after diligent collation ³⁾ identified my MS. as the *Midrash Haggadol*.

As regards the MS. itself, our description must necessarily be faulty at the best, as our copy is incomplete. From בראשית a few

---

¹⁾ Nothing definite is known about the author of this compilation (Cf. *Steinschneider*, hebr. Bibliographie XX, 1880 P. 135 ff). Rabbi *Jacob Saphir* (Eben Sappir I. 76b) declares, that he saw the מדרש הגדול in Yemen, and there they consider Abraham, Maimûni's son as its author. *Dr. D. Hoffman* says, he can not prove whether this be merely circumstantial traditional evidence or not, but in the מדרש הגדול are numerous excerpts from the *Yad Ha'chazaka* taken *verbatim*. At all events the collector must have flourished after Maimonides. Cf. *Dr. Hoffman* ibid l. c. p. 85.

²⁾ There are quite a large number of copies extant. The work was brought from Yemen by *Shapira*, who sold several fragmentary copies thereof to Mr. *Adolf Sutro*, the San Franciscan Jewish millionaire. Our late lamented father in law, *Rev. Dr. Albert Siegfried Bettelheim*, M. D. זצ"ל called our attention to the existence of this מדרש in the Sutro Library, where he at one time was *Bibliothekar*; but being occupied with the edition of our ערוך השלם we could not devote proper attention to the matter. I have repeatedly appealed to Mr. Sutro to allow me to collate my copy with his, without success, he emphatically refused my petitions. Perhaps some one else will be more successful. There is also a copy in the "Berliner Königlichen Bibliothek". (MS. Or. 1204-1208 fol.) There are furthermore, several copies in the British Museum, as has been shown in the catalogue of Prof. *Hartwig Derenbourg* published in the *Revue des Etudes Juives* Vol. XXIII, l. c., although *Dr. D. Hoffman* ib. l. c. mentions only 2. *Neubauer* in his Catalogue of the MSS. in the Bodleian Library, mentions under No. 2338 col. 814, a certain מדרש חמשה חומשי תורה which he (in his Additions and corrections 1163b) supposes to have been compiled by David al-Adëni. (Cf. *Steinschneider*. Hebr. Bibliog. XX p. 135). *Mr. Schechter* quotes his copy of the מדרש הגדול in his edition of the Aboth de Rab Nathan p. XV. This is the property of Mr. *Claude Montefiore*.

³⁾ Already in Vol. vii of my *Arúkh Completum* (1891) article קל (8) p. 94b; 95a I have utilized an extract from Mr. *Schechter's* copy of the מדרש הגדול and found the citation identical with that in my copy, afterwards. By the collation of several other excerpts, I was convinced that my MS. is the *Midrash Haggadol*. Mr. Schechter requested me to forward the MS. for collation, which is very necessary for his edition, but I was unable to comply, as Mr. Deinard did not desire to give up the MS. from his

pages are missing at the beginning, and in fact the whole of Genesis is in poor condition. On the first page are laid down interpretative rules of the Aggáda. Each portion is headed by a lengthy poem.¹⁾ The portion treating of Exodus is in very good state. Both parts are profusely annotated by other hands in Arabic and Hebrew, and glosses from the ערוך²⁾ are extracted without however referring to the proper source. This מדרש is of great importance for Biblical exegesis. A number of beautiful legends³⁾ are preserved for us in this compilation, recorded in outline in the Talmud and Midrash, but here more elaborately reproduced.

Let us now, after this lengthy prologomena, approach the subject at hand. We have presented to the reader a summary of the literary activities of the Yemen Jews, with the intention of attracting special

possession. I volunteered my services, however, in the collation of the MSS., and have myself culled several new words occurring in this "Great Midrash" with their various readings, which I have inserted in my forthcoming work: "*Supplement*" to the ערוך השלם. I have very carefully gathered all those foreign words, explained their meaning, and I believe, my painstaking efforts will be utilized by Mr. Schechter, to whom I have forwarded 78 advance sheets of my השלמת הערוך השלם, containing the new words (in my copy to *Genesis and Exodus*) and the הערות והיקונים להערוך השלם in which are also included innumerable readings, variations and explanations. I regret exceedingly, not to have had access to the other portions of this מדרש, so as to have a complete collection of the words and etymological differences (for Mr. Schechter had promised to send his MS. for my perusal) but all this, according to Mr. Schechter's kind suggestion, I shall render at the end of his edition. These unknown words are quite important, as I have shown in the "Supplement היין הערך" (printed in New York, 1892).

¹⁾ The poems in MS. *Deinard*, I have copied and forwarded for publication to the "*Jewish Quarterly Review*." Vol. IV. This we did with the view of rendering a service to Mr. Schechter.

²⁾ Cf. our forthcoming "*Supplement*" chapter B: השלמת הערוך השלם and ch. C: הערות והיקונים להערוך השלם, where numerous instances are given.

³⁾ We published some of these legends in the American weekly journal: "*The Independent*" of Oct. 29th and Nov. 5th 1891 which we have also forwarded to Mr. Schechter. The German version appeared in Dr. Rahmer's "*Jüd. Litteraturblatt*" in January, February, March and April 1892.

attention to our valuable Midrash (kindly placed at my disposal by Mr. Deinard) all the more, as until now no mention has been made of this interesting MS. for it is quite a novel contribution to the history of exegetical, theological and philosophical studies. No precise information concerning its authorship, and period of compilation can be gleaned from the MS. itself, as we only have the portions to Leviticus, Numbers and Deuteronomy, (with title page missing) and the other volumes to Genesis and Exodus are not extant. Only one fact is indisputable, namely that the large *Quadratschrift*¹⁾ clearly designates Yemen for its nativity, which assertion is emphatically corroborated by Mr. Deinard, whose brother-in-law purchased it in *Yemen*.

For the present, a brief description of the commentary composed by *Aboo Manzûr al-Dhamâri* will suffice. Our assumption is namely confirmed by the striking circumstance, that each and every chapter ends in the following clause: תם מא אדרת תביינה מן אלמעאני פי פרש'... פי סראז אלעקול למן אראד אלפרק בין אלעקל ואלעאקל ואלמעקול בעזרת שדי ב"ה לעולם ועד.

"Finished the necessary explication of the Parashah..... in the *Lamp of Wisdom*, for him who wishes to know the difference between the intellectual, the prudent, and the reasonable, with the aid of the Almighty, blessed be His Name, forever and ever!"

It is therefore obvious to my mind, that we encounter here no one else than the renowned author of the סראז אלעקול, whose name is *Aboo Manzûr al-Dhamâri*, given in full among the sources cited by *Daûd al-Lawâni*, in his Midrashic compilation on the Pentateuch, (of a philosophical character, based upon *Maimonides*.)²⁾ entitled מדרש אלונז אלמנזי "A short but sufficient Midrash".³⁾

¹⁾ The Script is identically the same, as in the מדרש הנדול, leading us to conjecture that *one and the same scribe* copied these two different commentaries. The similarity is wonderfully striking, more so, than in any of the MSS. described.

²⁾ Composed in the year 1484—1493 Comp. Dr. Neubauer's able essay on the "Literature of the Jews in Yemen" *Jewish Quarterly Review*, Vol III., Page 615.

³⁾ It is also worthy of mention, that among other contemporaries

Among other authorities are specified:

מדרש אלמעלם דאוד אלעדני ז"ל ודרש אבן ישעיה וסראנ' אלעקול
למנצור אלדמארי ומדרש הביאור לסעיד אבן דאוד אלדמארי ומדרש
החפני ¹⁾ לאלהכים יחיא אבן סלימאן אלדמארי

This shows us that the *Al-Dhamâris* were a family ²⁾ of vast scholarship, and that the author of our סראנ' אלעקול, was a younger contemporary of Daûd al Adêni, for he suffixes to his name the inevitable ז"ל, proving conclusively that towards the last quarter of the fifteenth century, he was no more among the living. Communicating this, our happy suggestion concerning the identity of the author of סראנ' אלעקול, with Manzûr Al-Dhamâri, to our friend Dr. Neubauer, asking him at the same time about the fate of the other portions of my Midrash, I received the following gratifying information: "Your Midrash is very interesting and you happily surmised its author. Where the other portions are, I do not know: in public libraries certainly not, probably in Yemen. You would certainly render great service to Jewish science by giving large extracts of your MS. in some journal devoted for such purposes, for instance the JEWISH QUARTERLY REVIEW!"

Following the suggestion of my learned friend, I hasten to comply all the more readily, as I fear the MS. will not remain in my possession much longer. This, however, I may safely state, that it most certainly deserves a scholarly edition, and I therefore gladly direct the attention of Arabic students to its importance for Midrashic, as well as theologico-philosophical literature. In my estimation wealthy libraries f. i. the Bodleiana, the British Museum, or in America, the Harvard Semitic Museum, lately endowed by the ever ready munificence of

---

he enumerates *David al-Azûni*, author of the *Midrash Haggodaul*; Cf. also Neubauer's *Catalogue* of the Hebrew manuscripts in the Bodleian Library—No. 2493 Column 885.

¹⁾ This Midrash, (of an ethical, homiletical and philosophical character), was composed in 1430 by the physician Zecharjah (Yahya) ben Solomon. Cf Neubauer's above quoted essay *ibid.* Page 614.

²⁾ It is somewhat astonishing that Prof. Graetz has omitted mentioning any member of this remarkable family.

Hon. Jacob H. Schiff, would do well to gain possession of this valuable MS. of Mr. Deinard.

B) DESCRIPTION OF THE MS.

Before giving abstracts of this remarkable *Midrash*, I wish to enter upon a general description of our MS. With the exception of the first few pages, the edges of which are partly mutilated, and consequently the writing somewhat illegible, the MS. is well preserved, loosely bound in leather, the inside cover consisting of rags, closely written over with Arabic matter, which owing to an evident attempt to decipher the same, has been cut in several places, exhibiting another layer of hieroglyphics, hardly intelligible. Its form is a small folio, containing 115 unnumbered ¹⁾ sheets, written with excellent black ink on soft silk paper, yellow with age, annotated at intervals by margin notes,²⁾ evidently of more recent date, seldom legible, probably for reason of the quality of ink used, or more likely, on account of erasure by too much handling. As we have had occasion to remark in the introduction, the first page, which may have served as an important clew to the work, is unfortunately missing; as far as I can make out, it begins, (Page 2 a) with the following words: ³⁾ מעם יי וימשט יי and closes (Page 114 b), with the words: והלל ליי followed by the eulogy: בריך רחמנא דסייען בריך וברוך שמיא הוא ברחמיה על מא דאשתאר.

A later hand adds the entire chapter of Psalm CXLIII, with the

¹⁾ For sake of convenience I have numbered the pages, as I must needs refer to them continually.

²⁾ For instance: Pp. 6a (left margin); 6b (right); 17b (bottom, several lines); 18b (r); 19b (r); 20a (l); 29a (l); 29b (r); 30b (r); the margins on pages 40 b and 41a and b are closely annotated; 43b (r); 45a and b (l) and on top of the page etc. etc.

³⁾ (יי) This usual form of expressing the *Tetragrammaton* is utilized throughout the *Midrash*; as I notice in the copy of the *Midrash Haggadol* in my possession the Holy Name is thus expressed: יי and on a cup excavated by my friend Prof. Dr. J. F. Peters, D. D. of New York, while conducting explorations in the Orient, I found the identical יי, without the circumflex below as in al-Dhamâri's MS.

only variation of *לרדוד יי שמע תפלת* instead of *לרדוד יי שמע תפלת*; also in the tenth verse, *תנחני בדרך מישור* instead of *בארץ*. The language is mixed, consisting of Hebrew and Arabic; the Hebrew forming about one third in proportion to the Arabic employed, Hebrew sentences being frequently interrupted by Arabic quotations. To our great regret and disappointment, the colophon reveals *nothing* which may lead us to conjecture about the authorship of our MS.

As to the composition of the Midrash, we will merely state, that to judge from the abundant references to its previous portions, which our author cites at every available opportunity, it is proven beyond a doubt, that the parts treating of *Genesis* and *Exodus* have been composed by him also, and seemingly written in the same style, as adopted in the parts in our possession. The quotations to his own commentary are the following:

Portions of *Genesis* referred to in our MS.:

Pages 4b; 19a; 48a; 56a; 56b; 60b; 82b (twice); 97b. etc. etc.

Quotations from various parts of *Exodus*:

Pages 1a; 3a; 3b; 6b (twice); 17a; 23a; 25b; 27b; 37a (three times); 42b; 51a; 65a; 77a; 80a; 97b; 105a; 108a; 110a. etc. etc.

C) AUTHORITIES.

Before enumerating the various authorities cited in our MS., we must certainly give preference to the quotations from the Talmud, which are however instanced without any particular mention of the exact sources, omitting *almost invariably* the references to chapters and pages¹⁾. When quoting Rabbinical dicta, he usually cites the phrase:

---

¹⁾ As to the omission in regard to the pages, it can not be a matter of astonishment; if we reflect upon the fact, that in olden times the Talmud was *not* numbered, and even *Nathan ben Jehiel* uses as basis for his quotations, only the *themes* of Talmudical discussions to be found in their special chapters. *Samuel Arkevolti* was the first, who numbered the pages, and he did his task very insufficiently, peculiarly enough apologizing for the many deficiencies by the convenient circumstance, that the

ל¹), or simply ל² קאלו ז"ל³), or ל⁴ (אמרו אלחכ' ז"ל⁵). In bringing different opinions, he distinguishes the sentences by saying: מן אלחכ' (מן אלחכ' ז"ל).

Our author entertains such profound reverence for traditional authorities, that even when occasionally quoting the Targum and Massorah, he suffixes the usual sign of honor ז"ל. Thus for example: (אחל) אהל אלמסורת ז"ל, (מתרגם ז"ל).

Furthermore, we find references in our MS. to חכמי משנה ז"ל⁶ or חכמי תלמוד⁷, as well as to אהל אלמשנה⁸.

The following are the Talmudical treatises referred to in our MS.:

1. On page 4b (beg.)- מסכת חמיר.
2. — 19a: מסכת יומא (quoting כמצליף see Arûkh Compl. V, 219a).
3. — 25a and b: מסכת ראש השנה (quoting (עוברין לפניו בבני מרון⁹)).
4. — 78b: כל המסתכל בד' דברים ראוי לו¹⁰ מסכת חנינה (כאלו לא בא לעולם¹¹)).
5. — 80a: היו לטוטפות בין ענין שהעושה מסכת ברכות (תפלין בין העינים הרי זה דרך מינות).

work being published on the Sabbath, he was unable to make the proper amendments. Cf. Kohut Introduction to the *Arûkh Completum* Volume I, page XV.

¹) For instance: Page 5b (middle); 6a (m); 6b (m); 11a (beginning); 22b; 23a; 25a; 26a; 27b; 39a (twice); 36a; 36b (several times) etc. etc.

²) For example P. 14a; 15a; 23b; 71b (several times); 26b etc. etc.

³) P. 11a; (beg); 12a (m); 12b (m) etc. etc.

⁴) P. 7a and 7b (beg), and several other instances.

⁵) P. 71b; 90a; 94b etc. (Cf. also 47a; 51a)

⁶) P. 106b; on p. 92a, however, ז"ל is omitted when quoting אהל אלמדרשות "The men of Midrash."

⁷) P. 15a; 25b; 27b.

⁸) P. 25a.

⁹) P. 62a.

¹⁰) See R. Hashana 16a.

¹¹) See Chag. 11b; for the various readings compare: Kohut *Arûkh Completum* vii, 312.

These are the only five instances where our author refers to special tractates of the Talmud, there are however, abundant examples which we can not enumerate, where he quotes the Talmud abstractly, without mentioning the treatise.

From the earlier *Midrashim* he quotes *Sifra* and *Sifre*.

1. On p. 10b: קאל פי ס פ ר א להבדיל בין טרפה כשר לטרפה פסול
2. — 24a: שור או כשב שור לא אדם עלי מא תבין פי ס פ ר א
3. — 72a (end): קאלו פי ס פ ר י כל מי ששבח הלכה יבוא וישנה וכל שיש לו לפרש יבוא ויפרש
4. — 92a (end): שיש לה' מדרש meaning undoubtedly *Sifre* (Cf. § D No 32—Peculiarities).

Among the later *Midrashim*, references are made to *Pirke d. R. Eliezer*, to which he seems to be specially partial, as our quotations will indicate.

On Page 18b from chapter XLVI.

—	34b	—	—	IV.
—	35a	—	—	Ibidem.
—	35b	—	—	I.

Cf. also (Appendix to 38b).

On Page 31b he says to look up Rabbi Akiba to the "*Midrash of the letters*" ¹⁾ עלי מא דר' עקיבה פי דרש האותיות

Only three post Talmudical authors are quoted as authorities in our MS. namely: *Sa'adja Fajjûmî* ²⁾, *Ibn Jeschaja* ³⁾, (אבן ישעיה ז"ל) and *Maimûni*, the latter occasionally cited as משה הזמן זצ"ל.

1. On Page 110a he renders the opinion of *Sa'adja* to Deuteronomy, XXXIII, 2 regarding the location of the Mts. Sinai, Seïr, and

¹⁾ "Othioth de Rab. Akiba" is also called "Midrash de Rab. Akiba"; see *Zunz Gottesdienstliche Vorträge* p. 168 Note b.

²⁾ *Sa'adja* is not mentioned by name, but by his renowned work *Kitâb Al-amânâth* (כתאב אלאמאנאת).

³⁾ This author, as we have shown in the *Introduction*, (Page 14) is specified among the authorities given by *Daûd al Lawâni*, and as the manner of quotation testifies, he must have been an older contemporary of *Manzûr al-Dhamâri*, for the significant ז"ל is attached to his name.

Paran to the following effect: וְקָאָל פִּי כֹתָב אֶלְמַמְנָאָתָא¹⁾ אֲנִי סִינִי נָבֵל: מוֹסֵט בֵּין בְּלֻדָּאֵן וְיִסְמָא כֹל נָהָה מִנָּה בְּאִסְמֵ אֶלְבֵּלְדֵּר אֶלְמִקְאֵבְלָהּ לְהָא וְהָדִי יַעֲנֵב אֶלְעוּאֵם נִדָּא לֹאנֶךְ תִּגְדֵּר הָדִי אֶלְחֵכֶם וְ"ל גַּעַל שְׁעִיר וּפֶאָרָן וְסִינִי שִׁי וְאַחֵד כִּמָּא קָאָל יֵין מִסִּינִי בָּא וְזֹרַח מִשְׁעִיר הוֹפִיעַ מֵהָר פֶּאָרָן וְאִינְצָא כֹל מָא יִסְכֵּב אֵלֵי גֵהֲתָה וְהוּא בְּלֵאֵם גְּרִיב לֹא אֶדְרֶךְ לֵה מַעֲנִי הִנָּא. (For variations Cf. *Al-Amānāt* ed. L. p. 133).

2. *Ibn Jeshaja* ²⁾ (Page 57b).

For explanation to Numb. XXIII, 23 he says: כַּעַת יֹאמֵר יַעֲקֹב: קָאָל אֲבֹן יִשְׁעִיהָ וְ"ל אֲנִי הָדִי אֶלְעוּדֵר יִשִּׁיר בֵּה אֵלֵי מִשֶּׁה הַזֶּמֶן וְצִ"ל וְצִלְחָה דְּאֵלֶךְ לֵנָּא בָּאֵן נוֹעַד בֵּה ע"ם.

3. *Maimonides*.

The main source of our author's explications, whether of hermeneutical or religio-philosophical character, is *Maimūni*, on whose writings the framework of the entire commentary rests.

CHAPTER A) SEFER HAMITZWOTH (סֵפֶר הַמִּצְוֹת) ³⁾.

Throughout the Midrash there are abundant quotations from both divisions, viz. from the *מִצְוֹת עֲשֵׂה* and *לֹא תַעֲשֶׂה*, or, as the author has it: *מִן אֱלֹהֵי* and *מִן אֱלֹהֵי*. Let us add the statement, that the title of the book is not always given, and frequently only extracts of the same are to be found, without accurate references to their respective paragraphs.

Page 5a he says: קִדְּ בִּינָה ר' פִּי אֱלֹהֵי אֱלֹהֵי אֱלֹהֵי מִן⁴⁾ פִּי סֵפֶר הַמִּצְוֹת

— 9a quoting §§ 150, 151, 152, 159 (מִן עֲשֵׂה) and §§ 127, 173, 175, 179.

— 10a § 179 (מִן אֱלֹהֵי) ⁵⁾.

¹⁾ See Ch. III (וְאִזְהָרָה) p. 83 ed. Leipzig).

²⁾ See our description of Ibn Jeshaja's *נֹר אֱלֹהִים* in Introduction pages 8 and 9 No. 12. It is to be highly regretted, that the portion to בִּלְק (and from there to Deuteronomy) is missing, hence we are unable to collate this passage. Can not our friend Dr. Neubauer do it from his copy?

³⁾ This book appears to have always been known by its above given Hebrew title; whether its Arabic name is *كتاب الشرايع* seems very doubtful. See: *Peritz*, "Das Buch der Gesetze von Moseh Ben Maimun" Introduction Note 1.

⁴⁾ He refers to the treatise on: *מִמּוֹל עֶרְפוֹ וְכוּ'* (Sefer Hamitzwoth (הַצִּ"נ שוֹרֵשׁ שְׁמִינִי p. 38a ed. Berlin).

⁵⁾ Without mentioning the title.

Page 12b (end) § 129 (מן אלנהי).

- 13b §§ 96 and 109 (מן מצות עשה) ¹⁾.
- 18b and 90a (end of the book) ²⁾.
- 20a § 336 (מן אלנהי).
- 21a §§ 131, 132 (מן אלנהי).
- 23b §§ 31, 37 (מן מצות עשה).
- 24b (end) § 153 (מן מצות עשה).
- 28b (twice) §§ 4 and 9 (מן עשה), also מן לא תעשה.
- 30a referring to the first root ³⁾.
- 30a §§ 235, 236, 237 (מן אלנהי).
- 61a § 36 (מן מצות עשה).
- 61b § 95 (מן מצות עשה).
- 62a Introduction of the book ⁴⁾.
- 77b quoting the second root ⁵⁾.
- 86b § 52, 53, 54 (meaning, although not mentioning מן מצות עשה).
- 90a § 36 (מן אלנהי).
- 95b § 287 (מן אלנהי).
- 96a § 179 (מן אלנהי).
- 100a § 53 (גמלת וארבעין מצות מן אלנהי)
- 108b § 194 (מן אלנהי).

without mentioning title.

CHAPTER B) MAIMŪNI'S MISHNA COMMENTARY (פירוש המשניות).

It is a remarkable fact, that our author quotes neither the Hebrew title "Sefer Hamaor" (the Luminary), ספר המאור, nor its Arabic name "Kitab-al Sirāḡ" (كتاب السراج).

¹⁾ Omits title.

²⁾ עלי מא בין ר' ז"ל פי אכר מצות פי ספר המצות.

³⁾ See our edition of Sefer Ham. mentioned above, p. 12 a.

⁴⁾ פי מקדמת ספר המצות. On page 81a of our MS., mention is made of the Introduction also.

⁵⁾ corresponding with p. 14b of our edition.

⁶⁾ Completed in the year 1168 (?)—It is more familiarly known by its Hebrew-Arabic title כתאב אלסראג. Cf. Geiger's *Wissenschaftliche*

He refers to the special treatises, but in no case mentioning the name of the commentary.

We glean the following six references to the Mishna Commentary from our MS.:

Page 8a to Massecheth Aboth.

— 10a to — Eduyoth.

— 10a last chapter to Machshirin.

— 96b (beg.) Ch. X to Massecheth Synhed.

— 107b Ch. V to Massechet Aboth.

The sixth quotation being the most important, (containing an excerpt from Maimûni's Introduction to סדר טהרות), we hereby reproduce with variations from Dr. Derenbourg's Arabic text (MS.—Pages 13b—15a beginning).

After having enumerated the various kinds of uncleanness, he continues: עלי מא ביין רבינו ז"ל פי סדר טהרות: פטומאת שרץ פיהא אב ואחד והו אן שמונה שרצים האמורים בתורה מטמאין, ארבעה מנהא גלדהא ולחמה סוא והי האנקה והכח והלטאה והחומט, ואמא אללחם ואלדם ואלעצם פהכמהא פי סאיר שמונה שרצים סוא ואלעצאם לא תננס אברא.¹⁾ וטומאת נבלה פיה אב ואחד איצא, ואלנבלה הי אלמיתתה לכן לא פרק בין בהמה טהורה

Zeitschrift für Jüdische Theologie I p. 418 ff. Dr. Derenbourg l. c. cites passages from the book to corroborate the date of composition, which he naturally fixes at 1177 (4937), as Maimûni in his preface himself has it. This supposition is combated by Geiger (Cf. p. 419 Note), who declares, that the revision of the work took place in 1178 (4938), and refers us to Maimûni's *Gutachten* No. 54, which shows that the work was not quite finished in 1177.

¹⁾ Our author has abbreviated and somewhat changed the text. In Dr. Derenbourg's text of Maimonides' Introduction, our passage reads as follows: טומאת שרץ פיהא אב ואחד פקט וולך אן אלשרץ נפסה הוא אב הטומאה. והוא אלאסם אעני אלשרץ ואקע עלי כל שזך מן אלחמאנייה אנואע אלמרכורה פי אלתורה והי החלד והעכבר והצב והאנקה והכח והלטאה והחמט והתנשמת. ודם אלשרץ ולחמה ושחמה פי אלננאכה סוי וארבעה מנהא גלדהא ולחומהא איצא סוי והי האנקה והכח והלטאה והחמט ועטאם אלשרץ וחדהא במנדרהא לא תננס וסאיר אלשקעם ואלשרצים באלצפורדע ואלכלהפאת ואלאפאעי ואלחיאית ונחואה אלכל טאהר לא יננס.

לַטְמָאָה וּבַהֲמָה טְמָאָה לֹא פָּרַק בֵּין שְׁחִמְהָא וּלְחִמְהָא דְּבַחַת אוּ נַחֲרַת פְּהִי נִגְסָה, וְאַמָּא בַּהֲמָה טְהוּרָה אִדִּי נִשְׁחַטָּה כִּרְאוּי אִינְה מִטְמָאָה וּכְדֹאֲלָךְ אִין חִלְבָּה מִטְמָאָה וּלְעֵצָם וְאַלְקָרָן וְאַלְעֵלָף וְאַלְעֶפֶר בֵּין מִבְּהֵמָה טְמָאָה בֵּין מִבְּהֵמָה טְהוּרָה אִדִּי הִי, (בְּמִפְרֵדְהָא ¹⁾ פְּהִי לֹא תִנָּס ²⁾, וְטוּמְאָת מַת פִּיּהָא ט' אַבּוּת מַת וּקְבֵר וְאִדָּם שְׁנִטְמָא בְּמַת וּכְלִים הַנוֹגְעִים בְּדֹאֲלָךְ אֱלֹאֲדָם וּכְלִים הַנוֹגְעִים בְּמַת וְאִדָּם שְׁנַנְע בָּאוּל אִיךְ אֱלִכְלִים וְאַלְכְלִים אִדָּא נִנְעוּ אִיצָא בְּדֹאֲלָךְ אֱלֹאֲדָם אִלְדִּי נִנְע בְּכָלִים וּכְלִים שְׁנַנְעוּ בְּכָלִים שְׁנִטְמָאוּ בְּמַת וְהָאוּהֵל הוּוּ אִן יִךְ יִשְׂרָאֵלִי אֲבֵל הַנוּי וְהַבְּהֵמָה וּבִן שְׁמוּנָה חִי הוּלָאִי לֹא יִנָּסוּ וְלֹא יִתְנָסּוּ בָּאֵהֶל. וְהִי אֲלַעֲרֵד הוּוּ לְמַעֲנִי רֵאשׁוֹן וּשְׁנִי וּשְׁלִישִׁי וְאִמִּי לְעִנֵּן כֶּרֶת פְּלִים דֹּאֲלָךְ יִךְ עָלִי טוּמְאָת מַת פִּקֵּט. ³⁾ וְטוּמְאָת שְׁכַבַת זֶרַע פִּיּהָא אֲב וְאַחַד הוּוּ אֱלִמְנִי אִלְדִּי יִכְרֵג מִן אֲבִן תִּסַּע סָנִין פִּמָּא זָאֵד בִּשְׂרֵט אִן יִךְ אֲבִיךָ, ⁴⁾ וְטוּמְאָת מִי חֲטָאָת פִּיּהָא אֲב וְאַחַד אִיצָא וְדֹאֲלָךְ אִן כָּל מִי חֲטָאָת יַעֲמַל לְאַלְטֵהֲאָרָה אִדִּי נִזְרַק עַל הַטְּהוּר יִצִּיר טְמָא בִּשְׂרֵט אִן יִךְ פִּיּה כְּרִי הוּיִיָּה. ⁵⁾ וְטוּמְאָת חֲטָאָת פִּיּהָא ג' אַבּוּת הַעוֹסֵק בִּשְׂרִיפַת הַפְּרָה

¹⁾ This reading seems preferable to במְּרֵדְהָא of our accepted word. See previous note.

²⁾ Derenbourg's text runs thus: וְטוּמְאָת נִבְלָה פִּיּהָא אֲב וְאַחַד פִּקֵּט וְדֹלָךְ אִן אֲלִנְבִּלָה נִפְסָהָא אֲב הַטוּמָאָה וְהִיא אֱלֹאֲסָם וְאִקַּסְם עָלִי אֱלִמְיָתָהּ מִן גְּמִיעַ אֲנוּאֵעַ אֲלִבְחֵמָה וְאַלְחִיָּה בֵּין טְמָאָה בֵּין טְהוּרָה. וּבִין אֱלִטְמָאָה וְאַלְטֵהוּרָה פִּרְק וְדֹלָךְ אִן אֱלִטְהוּרָה אִדָּא נִשְׁחַטָּה שְׁחִיטָה כְּשֶׁרָה עָלִי מָא תְּבִין פִּי חוּלִין פְּהִי טֹאֵהֲרָה וְאַלְטְמָאָה לֹא פָּרַק בֵּין אִן תְּרַבַּח אוּ תַנְחַר אוּ תָמוּת מוֹתָהָא אֱלִטְבִּיעִי. וְאִיצָא אִן נִבְלַת בַּהֲמָה טְמָאָה וְחִיָּה בֵּין טְמָאָה בֵּין טְהוּרָה לֹא פָּרַק בֵּין לְחִמְהָא וּשְׁחִמְהָא לְטוּמָאָה וּבַהֲמָה טְהוּרָה לִיסַת כְּדֹלָךְ בֵּל שְׁחִמְהָא אִדָּא מֵאֲתַת לֹא יִנָּס It is obvious that our MS. uses a peculiar method of abbreviating the original text. Maimonides has yet additional remarks, (from וְסִנְבִין of the text) which are omitted entirely.

³⁾ This portion is a summary of the original text beginning with: אֲלֵנוּ אֲלֹאוּל מִן סֵדֶר (Derenbourg's edition: וְטוּמְאָת מַת פִּיּהָא תִּסְעָה אַבּוּת וְסִנְבִין p. 2 until p. 4).

⁴⁾ The original reads: וְטוּמְאָת שְׁכַבַת זֶרַע פִּיּהָא אֲב וְאַחַד וְדֹלָךְ אִן אֱלִמְנִי וְהוּוּ אֲב הַטוּמָאָה וּמִן שְׂרוּטָה אִן יִכְרֵג מִן בֵּן חֲשֵׁעַ שְׁנִים יוּם אֶחָד פִּמָּא זָאֵד. Then follow in the original text references to Sifra (VI § 4) and Nida 48a, and then there is the remark: אִן יִכּוֹן לִוְנָה אֲבִיךָ which our MS. has in view, omitting again the following observations of Maimonides until וְטוּמְאָת מִי חֲטָאָת.

⁵⁾ Maimonides in the portion beginning with: וְטוּמְאָת מִי חֲטָאָת

ופרים ושעירים הנכנס דמן לפנים הישרפן טמא ושעיר המשתלח המשלחו מטמא בנדים¹⁾. וטומאת זבה פיהא ז' אבות הזבה עצמה ובעלה ודם זיבות שלה ורוקה ומימי רגליה ומרכבה ומושבנה וכדאלך אלגדה וכדאלך אלזב ולא פרק בין בועל נדה או זבה או יולדת בתוך שבעה לזכר או בתוך ארבעה עשר לנקבה²⁾ ופי הדה אלז' אבות³⁾. וטומאת צרעת פיה ד' אבות. מצורע בימי ספרו⁴⁾ ומצורע בימי נמרו ובגד מנונע ובית מנונע כו'.

Here Al-Dhamâri interrupts his quotation by scriptural citations, and winds up with some remarks concerning metal vessels to the following effect:

וטהרת כלי מתכת באש ואן אנכסרת טהרת ולאכנ אדי ואד סבכת ועמלת אנייה רנעת אלי ננאסתהא אלאולי ולו סבכת (אלא) [אלף: read] מדה לכן הדה אלטומאה מדרבנן עלי מא דכר ר' ז"ל פי מסכת כלים⁵⁾. ואמא אלטומאה אלזי קד דכרת פהי מן התורה וסאיר (אלטומאות) [אלטומאות: read] ניר הדה הי מדרביהם⁶⁾ בל אן פי טומאת ע"ז תלויח פי אלנין והו קול והטהרו והחליפו שמלותיכם⁷⁾ ואעלם איצא אן אלנוי לא יננס ולא ינתנס ולכן נזרו עליהם שיהו כובים סוא שכבת

more explicit, and refers also to his explanation to Para IX, 1. Our author accepts the results. (ר"א אומר יזה שתי הזיות)

¹⁾ Our MS. excerpts only the salient points of the section beginning with: מטמא בנדים, and ending with: וטומאת החטאות.

²⁾ Our author somewhat dissarranges the order. The original text reads: ואלגדה פיהא הדה אלסבעה אבות בעינהא וכדלך טומאת זב תשתלם עלי סבעה אבות והי הזב וזובו ושכבת זרעו ורוקו ומימי רגליו ומשכו בו ומרכבו ואד וקד עלם אן לא פרק פי אלטומאה בין בועל נדה או זבה או יולדת בתוך שבעה לזכר או ארבעה עשר לנקבה. Then follows a long explanation omitted in our MS., where also instead: ומושבה, is to be corrected: ומשכבה.

³⁾ This repetition is superfluous.

⁴⁾ Maim. says: מצורע מוחלט והו יתסמי איצא מצורע בימי נמרו which our author fails to mention.

⁵⁾ The author has in view the following passage of the original text: (Derenbourg p. 8 in the middle.) ופי כלי מתכת כאצה חכם מא לים הו יפ סאיר אלכלים ודלך אנהא אדא אנתנסת באי אלנאסאת כאנת ובעד דלך אנכסרת פקד טהרת באנכסארהא פאדא סבכהא ורנע ועמל מנהא אנייה תאניה רנעת אלי ננאסתהא אלאולי אלתי כאנת פיה והדא איצא אנמא הו מדרבנן. Maimonides himself, then refers to his explanation in Kelim (XI, 1).

⁶⁾ See the original text (l. c. beginning with: והדא אלאבות).

⁷⁾ Ibid. p. 11 (end); 12 (beg.)

זרעו אינה מטמאה ¹⁾ ואלמת לא יטמא משכב אצלא ונבלת העוף לא תננס אלא בבית הבליעה שנא' נבלה וטרפה לא יאכל לטמא והדה אלטומאה מדרבנן ואדי ננעה נבלת העוף עלי סאיר גסם אלאנסאן נאהיד עלא תיאבה פאנהא לא תננסה ²⁾, ואבות (הטמאות) [הטומאות] אלדי הי מדרבנן תשעה וארבעין וכל מן אנתנס מאחד מאבות הטומאות בין אדם בין כלים בין אוכלים בין משקין פהו יסמא ראשון לטומאה ואלדי ינצם באלראשון יקאל לה שני ואלדי ינצם באלשני יקאל לה שלישי ואלדי ינצם באלשלישי יקאל לה רביעי והי אכר דרנה פי אלטומאה ואסנדו דלך אלי קול תע' ובא השמש וטהר ישיר אלי יום רביעי, וכל הנוגע בחלל חרב חרב כמת לטמא טומאת שבעה. וקאלו פי תאני טהרות ³⁾ הראשון שבחולין טמא ומטמא והשני פסול ואינו מטמא הראשון והשני שבתרומה טמאין ומטמאין, השלישי פסול ואינו מטמא, הראשון והשני והשלישי שבמקדש טמאין ומטמאין, הרביעי פסול ואינו מטמא. פקד באן וצה אן אלרביעי הו נהאיה אלטומאה ואיצא אן כל מא הו סוא אללב פהו יסמא ולד הטומאה אעני אלשני ולשלישי וארביעי ⁴⁾ לקול תע' כל זרע זירוע אשר יזרע טמא הוא קאלו אלחכ' הו טמא ואינו עושה כיוצא בו טמא והדי מן מעני קו' ז"ל אין אוכל מטמא אוכל והדי מן התורה ואמא מדבריהם פהי תננסהא. ואעלם ⁵⁾ אן אלחכם אלדי יעם אבות הטמאות גמיעה ⁶⁾ הו אנהא תננס אדם וכלים וכל ולד הטומאה לא יננס לא אדם ולא כלים ואנמא יננס אוכלים ומשקין ⁷⁾ ותצחיה ⁸⁾ הדי כונה ינעכס לאנך תקול כלמא הו יטמא אדם ובגדים פהו אב הטומאה וכל מא הו אב הטומאה

¹⁾ Ib. 9a beginning with: וטומאת זיבות.

²⁾ A short summary of our original. Ibidem p. 13 ff.

³⁾ Ibid. p. 15a, the text reads thus: ופי תאני טהרות קאלוא.

⁴⁾ In our Arabic text (p. 15a, towards the middle), the idea is brought forth with greater clearness: ויסמון איצא אלראשון ולד הטומאה ואלשני ולד ולד הטומאה ותכמי אלמשנה כל מא סוי אללב ולד הטומאה סוי באן ראשון או שני כו'. The remaining portion is again left out by our author, and he takes up the thread of his discussion at the passage beginning in Maimūni's Arabic text with the words: ומדרבנן איצא תננס אלכלין ללאכלין (Ibid. p. 15 towards the end).

⁵⁾ Our author now continues at the passage: (Ibid. 16a middle)

ואלחכם אלדי יעם כו'.

⁶⁾ Ibid. we read: כלהא.

⁷⁾ Ibidem has still another word: פקט.

⁸⁾ Herewith is indicated the passage in Maimūni's text: (Ibidem p. 16a at the end) ואעלם אן הדה קציה מנעכסה כו'.

הו יטמא אדם ובגדים וולד הטומאה יטמא כלים מדרבנן. ולמשקין ו' ⁽¹⁾ אלמא ואלטל ואלויות ואלכמר ואלעסל מן לנחל ⁽²⁾ כאצה ואללבן ואלדם ותולדותיה מי העין והפה והחוטם והאוזן ומי הרגלים. טל מנין כו' כו' ⁽³⁾.

This abstract, and others which we will reproduce under Division D, will suffice to convince a close observer of the abundant material for *philosophico—historical* research which our MS. contains, and assure him of its importance for the critical study of Maimûni's writings, especially the *Moreh*. Before we carry out our intention, however, let us treat of the references contained in our MS. to Maimûni's monumental work, the *Mishne Thorah*.

CHAPTER C) YAD HACHASÂKAH (יד החזקה).

This great work of Maimonides, which procured for him such wide celebrity, is rightly designated by its author as: "*The work*", or "*Our great work*", ⁽⁴⁾ containing besides an introduction, fourteen books, which circumstance is indicated, as is well known, by the title: יד החזקה. Both אלהיבור and י"ד are quoted by Manzûr al Dhamâri with their full names at the end of our MS. (Page 114a).

We will quote the passage in full, for reason of its significance: לכל היד החזקה ולכל המורא הגדול: נאמ' במשה הזמן ⁽⁵⁾ כמשה בן עמרם ז"ל נאמר במשה בן עמרם ולכל היד החזקה ומשה הזמן עשה ארבעה עשר ספר (sic) מנין י"ד ישיר אלי קטע אלהיבור. קאל פי משה בן עמרם המורא הגדול ומשה הזמן עשה מורה נבוכים והי דלא לת אלהיבור וצ"ל ⁽⁶⁾.

¹⁾ Ibidem p. 17a end.

²⁾ In the Arabic text: (ibid.) ועסל אלנחל.

³⁾ Here our author, following his own method, brings proofs from scripture, and takes up other themes.

⁴⁾ Maimonides in his writings, frequently refers to the חבור, חבורנו הגדול, which he also designates: القاليف للجامع or simply: مجموع.

⁵⁾ As we had already occasion to remark, (pp. 18 and 19), our author honors Maimonides by this title.

⁶⁾ To attribute even to books the devotional וצ"ל, seems a somewhat exaggerated reverence.

It is a strange coincidence, that the *יד החזקה*, as well as the Mishna Commentary are not designated by title in the body of the work. References are made, however, to the following treatises of the *Mishne Thorah*:

MS. Page 8a to הלכות דעות

- 9b — הלכות מאכלות אסורות
- 9b — הלכות שאר אבות (הטומאות) [הטומאות]
- 10a — הלכות מקוואות
- 18b — סוף מעילה: ראוי לאדם להתבונן במשפט התורה הקדושה (הטהורה)¹
- 18b — ולידע סוף עניניהם² כפי כחו ודבר זה שלא ידע לו עילה ולא טעם³ אל יהי קל בעיניו ואל יהרום אל יין פן יפרוץ בו ואל תהא מחשבתו בו כמחשבתו בשאר דברי החול בוא וראה כי עד ואל יחפה דברים אשר לא כן על יין
- 18b — כל מה שאתה יכול ליתן. His words are: ⁴ אֲכַר קרבנות לו טעם תן שכל משפטי התורה וכל חקוטיה עיצות מרחוק מגדול העצה.
- 23a — ספר נשים
- 26b — הלכות יסודי התורה⁵
- 33a — ספר הפלאה⁶
- 83a — פרק שביעי מהלכ' תפלה (Cf. VII § 14.)⁷

¹) Cf. *Mishne Thorah*, Hilch. Meila, VIII § 8 where, however, is missing.

²) *Ibidem* ענינים.

³) *Ibidem*: ודבר שלא ימצא לו טעם ולא ידע לו עילה כי. There are still other minor differences.

⁴) He probably designates: Hilch. Temûra IV § 13, where we read: כל מה כי תן לו טעם ורוב דיני התורה אינן אלא עצות מרחוק מגדול העצה לתקן הדעות וליישר כל המעשים.

⁵) The same quotation occurs on pp. 29a and 70b.

⁶) Meaning: Hilch. Erachin I § 9.

⁷) On p. 67a, our author again cites the same chapter to the following effect: תם אנא יבאריך שלא עשני נוי שלא עשאני (sic) עבד שלא עשאני אשה. כלומ' שלא עשה תורתי כתורת נוי ולא כתורת עבד ולא כתורת

- 86b פרק חמישי מהלכו' חמין ומצה
- 87a הלכות אשות
- 98a (end) הלכות חשובה
- 114a and b קאל רבינו ז"ל⁽¹⁾ He says:

[שמונה] פיסוקין⁽²⁾ שבסוף התורה מותר לקרות⁽³⁾ בבית הכנסת בפהות מעשרה ואעפ"י שכל התורה מפי הגבורה⁽⁴⁾ הואיל ומשמען שהן אחר מיתת משה הרי נשתנו ולפיכך מותר ליחיד לקרות אותן.

CHAPTER D) THE GUIDE OF THE PERPLEXED: מורה נבוכים.

(In Arabic:) DALĀLAT AL-HAĪRIN (دلالة الحائرين)

This book is mentioned under both Hebrew and Arabic titles, in our MS. (at the end of Page 114a)⁽⁵⁾. Whilst the Hebrew title is not again referred to in our commentary, the Arabic is yet specified several times on pages 70b (end) and 93b (beginning), with the abbreviated designation אדרלאלה. There are quotations in abundance from all three parts of the *Moreh*, characterized by him respectively:

I) — אלאויל⁽⁶⁾ גוו (אלגוו or), II) — אלגוו גוו אלב⁽⁷⁾, or: אלגוו אלחאני⁽⁸⁾, III) — נאוו אלג⁽⁹⁾, or נאוו אלהאלאת⁽¹⁰⁾, and still more frequently classified under the heading גוו אלתעליל.

אשה. In Hilch. Tefilla VII, § 6 this argument is not to be found, hence it seems original with our author.

¹⁾ To this, the source is omitted, but I have traced it to Hilch. Tefilla XIII § 6 (with some variations.) See the following notes.

²⁾ One of our author's eccentricities is to write: פיסוקין (instead of פסוקין, פסוק) f. i. on pages: 56b, 79a; peculiarly enough, on p. 87a the correct spelling is rendered.

³⁾ Hilch. Tefilla I. c. has: לקרות אותם.

⁴⁾ Ibidem reads: ומשה מפי הגבורה אמרם.

⁵⁾ Cf. page 25, where extract is given.

⁶⁾ He peculiarly uses throughout the book אלגוו instead of אלגו, and spells continually אלאויל inst. אלאול. This however is often the case with other authors. Cf. for example: Dr. Neubauer's *Catalogue* No. 1971 col. 658.

⁷⁾ So quoted on pp. 26b, 43b etc. etc.

⁸⁾ On p. 78a etc. Four times (p. 45b, 70b, 71a, 80b), he cites the closing Ch. אכר אדרלאלה. As to the title: גוו אלתעליל see further below.

As we have already remarked, these citations are of the utmost importance for the critical study of the *מורה*. It is therefore advisable on appropriate occasions, to extract these specimens, and for sake of accuracy, compare them with the original text edited by Munk. As we have previously indicated, (page 8 ff.) Al-Dhamâri, who continually refers to Maimonides as: 'קאל ר', or 'קאל רבינו ז"ל', or (ביין) 'ז"ל שר' (p. 43b), utilizes Maimûni's words *verbatim*, often, however, skimming over a chapter, occasionally by summarizing, whilst at other times, merely hinting at the chapter. It may be of interest to note, that his division of chapters differs from ours. It was therefore a somewhat difficult task to find the exact citation.

I ALGÂZU AL-AWALû אֶלְגָּזוּ אֶלְאָוּל

Page 3b treating on אֶלְאֶכְבָּאב אֶלְמַעְנָאָה, probably refers to Moreh I. chapter 69. ¹⁾

- 3b — חֲטֵאת אֱלֹהִים וְדִמְיוֹתָם chapt. I. (See *Appendix* Arabic text.).
- 4a — אֶלְצִפְתָּה (attributes) chapt. L ²⁾. (See *Appendix* Arabic text.).
- 7b — the sin of Nadab and Abihu chapt. V ³⁾.
- 18b — the nature of existing things טְבִיעֵת אֱלֹנוֹר ⁴⁾ chapt. LXXVI.
- 34b — Chapter XIII.
- 36a — the expression טָקוּם chapter VIII.

Page 38a, are cited the chapters XXXI, XXXIV with the additional remark, that they are separately treated in *Dalâlath* among the

---

¹⁾ See *Appendix* Arabic text.

²⁾ See Munk's Edition of *דְּלֵאֲלֵה אֶלְחֶאִירִין* I, 57a (Arabic text). On p. 37a, he quotes of the same ch. *verbatim*. (See *Appendix*, Arab. text.)

³⁾ See Munk *ibid.* I, 16b; Friedländer "Guide of the Perplexed" I, 46.

⁴⁾ Munk I, 127b טְבִיעֵת אֱלֹנוֹר.

chapters on the Divine attributes, government, prophecy, Merkhāba and Providence ¹).

Page 45a (end): chapter on הליכה = ch. XXIV.

— 74a: Closing chapter = LXXVI.

— 74b: He hints at Maimūni's opinion, meaning ch. LXXIII (Dialogue of the Philosopher).

— 78a: Quoting Maimūni's explanation on תמונה = ch. III.

— — — — קול = ch. XXI.

— — — — לחות = ch. LXVI.

— 83b: On the great Synagogue ch. LIX.

— 108a: Chapter on the Rock, meaning Abraham = ch. XVI.

II אלמו אלב' II

Page 19a: The Revelation on Mount Sinai, meaning ch. XXXIV ²).

(יבין לי פי פצל ל"ד).

— 26b: Are quoted chapters XXXVII, XXXVIII, XXXIX and XL.

— 35a: Are quoted chapters VII and XX.

— 36a: On Intelligence (עקל מפארק), in the sense of angel ch. VII and VIII.

— 43b: On the explanation of Numb. VII, 89, and quoting ch. XXXIV ³).

— 55b: On the measure of Og, meaning ch. XLVIII. ⁴) He says:
לית הדי בממתנע בקדר חלת טולה או אכתר קלילה וחלת אלמסעה

והזה אלמצול כלהא מפרקה פי אלדלאלה פי פצול אלצפאת ופצול ¹)
אלתרביר ופצול אלנבווה ופצול אלמרכבה ופצול אלענאיה.

²) In Munk's edition, and in fact in all others, it is the 33rd ch.

³) In our edition it is contained in ch. VI; See Munk II, 16a ff.

(Arabic text). Concerning עקול מפארקה consult Munk: "Le Guide des Égarés" II, 67, note 4.

⁴) In our edition, the passage referred to, is to be found in ch. XXI (Munk I, 26b). See also ch. XXXVII (Munk ib. 44b).

⁵) Maimūni (ch. LVII, in Munk II, 99b) gives a full explanation.

וים סריר אלאנסאן עלי קדרה סוא לאנה לים הו תובא ילבסה בל
אלסריר יבון אבדא אכבר מן אלשכין אלדי ינאם עליה ואלמעחאד אלמתעארף

חֲלָאֲתָהּ פֶּלֶא יִצְהַר אֶלְקָלִיל אֵלֶּא אֵלֵי חֶסֶבֶת מִן אֲלֶשְׁבִּין לֹא מִן
אֶלְכֶרִי.

On 56b: On the Imagination and the Degrees of Prophecy: אֲלִצִיר (ch. XLV ¹) וְאֶלְמֶרְאֵתָב אֶלְנְבוּיָהּ.

On Page 71b: On the Prophecy of Moses. ch. XXXVI. ²) Quoted therefrom is a sentence: אֵן מִשָּׁה לֶם יֵאֲתִיָּה ³) אֱלוּחִי ⁴) עֲלֵי מֶא כֶּאֱן יֵאֲתִיָּה: מִן קֶבֶל מִן נֹכֶח ⁵) אֶלְמֶרְגִּלִּים אֵלֵי אֵן פִּנִי דֹר הַמְדַּבֵּר בְּנִמְלָתָהֶם.

On Page 72b: On the Influences emanating from God and the Intelligences—quoting ch. XII ⁶). It is very interesting to note this lengthy abstract. We therefore reproduce it in the original with its respective variations. These are his words:

וְקֹאֵל פִּי אֶלְמוֹ אֶלְבִּי פֶּעַל י"ב: וְהִדָּה אֶלְאֶמֹר כִּלְהָא קִד בִּינָאָהָ ⁷) אֶנְהָא לֹא
תִנְאָקִין שִׁיָּא ⁸) מִמָּא דְכִרְתָּהָ ⁹) חֶמְלָתָהּ ¹⁰) שְׂרִיעֶתָהָ לֹאֵן מִלְתָּנָא מִלָּה עֶאֱלֵמָא
כֶּאֱמֵלָה כֶּמָּא בִּין תַּע' עֲלֵי יָדִי ¹¹) אֶלְסִיִּיד ¹²) אֱלֹדִי כֶּמֶלְנָא וְקֹאֵל רַק עִם חֶכֶם
וְנִבּוֹן הִנֵּי הַגְדוּל הַזֶּה, לְכִנָּה לְמָא אֲחֵלְפָת מִחֶאֱסִנָּא שְׂרָאִיד ¹³) אֶלְמֶלֶל אֶלְנֶאֱהִלִּיָּה ¹⁴)
וְאִבְאֵדוֹ ¹⁵) חֶכְמָנָא וְתוֹאֲלִיפְנָא וְאֶהֱלֹכוֹ ¹⁶) עֶלְמָאָנָא חֲתִי עֶדְנָא נֶאֱהִלִּיָּה ¹⁷) כֶּמָּא
תוֹאֲעֶדְנָא בְּדִנּוּבָנָא וְקֹאֵל וְאִבְרָהָ חֶכְמָת חֶכְמִי וְבִינָת נְבוּנִי תִסְתַּחֲרָ וְכֶאֱלֵטְנָאָהֶם
פִּתְעֶדֶת אֶלִּינָא אֶרְאֵהֶם ¹⁸) כֶּמָּא תַעֲדָת אֶלִּינָא אֶכְלָאָהֶם וְאֶפְעֵאלָהֶם כִּמִּי ¹⁹) קֹאֵל
פִּי תִשָּׁאֲבָה אֶלְאֶעֱמָאֵל וְיִתְעַרְבוּ בְּנוּיִם וְיִלְמְדוּ מַעֲשֵׂיהֶם כְּדֹאֲלֶךְ ²⁰) קֹאֵל פִּי תַעֲדָא ²¹)
אֶרְאֵ אֶלְנֶאֱהִלִּיָּה ²²) אֶלִּינָא וְבִילְדִי נִכְרִים יִשְׁפִּיקוּ, תִּרְגִּי יוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל ²³) וְבִנְיָמוּסִי

אֵנָּה יִכּוֹן אֶתְּוֹל מִן אֲלֶשְׁבִּין בְּקִדְרָה תִּלְתָּ טוֹלָא וְאִדָּא כֶּאֱן טוֹל הִדָּא אֶלְסִרִּיר תִּסַּע
אֶדְרַע פִּי בֶּן טוֹל אֶלְנֶאֱמִים עֲלִיָּה עֲלֵי אֶלְמַעֲתָאֵד פִּי נִסְכָּהָ אֶלְאֶסְרָה סַת אֶדְרַע אֵו
לִיָּה: Maimūni closes with the words our MS. opens: אֶכְתֵּר קִלְיָא כִּי כִי.
בֶּאֱלֵמְתָּנָע בּוֹנָה מִן אֶלּוֹנָה.

¹) Cf. Munk ib. II, 92b; Friedländer "The Guide" etc. etc. II, 205 ff.

²) Munk II, 80a (Arab. text.).

³) Ibidem: יֵאֲתִיָּה (twice). ⁴) Ib. וְחִי. ⁵) Ibid. מִן בַּעַד נֹכֶח. ⁶) In our editions ch. XI. See Munk II, 24a (Arabic text.). ⁷) Ibid. בִּינָא. ⁸) Ib. שִׁיָּא. ⁹) Ib. דְּכִרְתָּהָ. ¹⁰) Ib. חֶמְלָה. ¹¹) Ib. עֲלֵי יָד. ¹²) Ib. אֶלְסִיִּיד. ¹³) Ib. שְׂרָאִיד. ¹⁴) Ib. אֶלְנֶאֱהִלִּיָּה. ¹⁵) Ib. וְאִבְאֵדוֹ. ¹⁶) Ibid. וְאֶהֱלֹכוֹ. ¹⁷) Ib. see note 13. ¹⁸) Ib. אֶרְאֵהֶם. ¹⁹) Ib. כֶּמָּא. ²⁰) Ib. כְּדֹאֲלֶךְ. ²¹) Ib. פִּי תַעֲדָא. ²²) Ib. See note 13, and the same variation occurs in the following instances. ²³) עֻזִּיאֵל.

עממיה אולין ¹⁾ פלמא נשאנא עלא ²⁾ אעתיאר ארא אלגאהלייה נאת הדה
אלאמור אלפלספיה כאנהא נריבה ען שרעתנא כנראבתהא ען אלארא אלגאהלייה
וליס אלאמור כדאלך.

On page 83b: Our author treats on the explanation of אדוני האדונים (ch.
VII), ³⁾ indicating the spheres (סייר אלפלאך) ⁴⁾.

— 107b: Quoting ch. XXX.

III גזו אלתאלה=גזו אלני (Page 78a).

The third portion of the Moreh is quoted four times under the
heading: אכר אלדלאלה, meaning the closing chapters of the same,
whilst גזו אלתאלה is cited once only ⁵⁾.

On page 45b: On the Death of Moses, Aaron and Miriam, by the
"kiss" of God, and referring to אכר אלדלאלה. Our author
no doubt has in view ch. LI, towards the end. (Munk
III, 129a).

— 70b: Quotes the closing chapter: פי פצל אלכאתמה פי אכר
אלדלאלה.

— 71a: On the enumeration of the stations, meaning ch. L.

— 80b: On the term צדקה משתקה מן צדק והו: צדקה והו
אלעדל והו איצאל כל דו חק חקה.

— 78a: On Deut. IV, ii. His words are: יקול אנה
ישיר לי צלמה מואדנא וכדורת נוהרנא לא אנה תע' יחיט בה
צבאב או סחאב תע' אללה ען דאלך בל כמא ביין ר' ז"ל פי
אלפצל אלי"א מן אלנזו אלתאלת. ⁷⁾

¹⁾ Ibid. יהבון. ²⁾ Ibid. עלי.

³⁾ In our editions ch. VI.

⁴⁾ Munk (II, 16a) has: ואלפלאך ואלכ ואלכב.

⁵⁾ See above p. 27 Note 8.

⁶⁾ Our author designates thereby ch. LIII. The original text
(Munk III, 131a), has: ואמא לפטח צדקה פהי משתקה מן צדק והו אלעדל
ואלעדל הו איצאל כל דו חק לחקה.

⁷⁾ At what our author hints, (ch. IX) is more thoroughly ex-
plained by Maimonides. He says: והו מסתור ענא בגמאם או בטלאם או בצבאב

Al-Dhamâri cites Maimonides several times as principle source of his explications, under the usual title: קד בין ר' ז"ל, and invariably suffixes the phrase: So is it to be found in "נוו אלחעליל". Although puzzled by this expression, I am, nevertheless quite sure, that our author had thereby the *third* part of the Moreh in view. The following array of such quotations will afford us sufficient proofs for our statement.

On Page 2a we read: קאל שמואל הנביא החפין לין בעולות וזבחים כשמוע בקול יין וקאל ישעיה ז"ל למה לי רוב וזבחים יאמר יין וקאל ירמיהו הכהן ז"ל¹ כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתי אותם² על דברי עולה וזבח [ונו]³ כי אם את הדבר הזה שמעו בקולי⁴ וקד ר' ז"ל בין הדא אלמעאני נאיה אלביאן It is obvious that with the reference to "the explanation of this object" by Maimonides, the words of the latter, as contained in the XXXII chapter of the third volume⁵ of the Moreh, are designated.

On Page 3b: We are again referred to: נוו אלחעליל (See *Arabic Appendix*).

- 5a: For the explanation that "not the soul but the body is the sinner", (הנפש אינה חטאת ואינו חוטא אלא גוף), the X. ch. of נוו אלחעליל is quoted, and probably Moreh III ch. XII is indicated thereby, wherein Maimūni deals with the topic that the properties of the soul depend on the condition of the body⁶).

או בסחאב ונחו חלך אלשארה לכוננא מקצרין ען אדראכה מן אנל אלמאדה והדא הו אלקצר בקולה ענן וערפל סביביו תנביה עלי כון אלמאנע כדורה Al-Dhamâri avails himself of Maimūni's language, without giving a verbatim quotation—a method which is followed also in his citations on pages 70b and 71a.

¹) This belongs to our author and is not used by Maimūni.

²) In the Bible (Jerem. VII, 22) it is said: ולא צויתים.

³) Here is omitted the clause: ביום הוציא אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח.

⁴) Omitted again: צויתי אותם לאמר. Either the copyist abbreviated our quotation, or our author cited from memory.

⁵) See Munk Arab. text III, 72a.

⁶) Ibid. III, 20a; Friedländer: "Guide" etc. III, 41.

On Page 7a (beg.): Speaking of goats as sin offerings of the congregation, our author reminds us of an explanation of the Rabbis adding, that in the account of the selling of Joseph, the slaughter of the kid of goats is mentioned, and thus it shall serve the sinner as a continual remembrance. His words are: וקאל ולא יובחו עוד [את] זבחיםם לשעירים ואלחכם ז"ל געלו דאלך אסתגפאר עלי ביע יוסף וקאלו אנא ילום כל אעצי אן יתזכר בזנבא דאימא וילומא אסתגפאר דאלך אלזנב בטעאעה תך מן נוע תלך גמלה אלי"א As authentic source of this explanation is quoted: גמלה אלי"א (פי נזו אלזנב) ¹.

On Page 10a (end): is quoted the 12th class of the precepts contained in Gazû al-Tâlîl, to the effect, that obedience to the commandments is called *sanctity*, whilst the transgression of the same: *uncleanliness*. והתקדשתם והייתם קדושים זו קדושת מצוות שנא' ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים לאלהיכם וכמא אן אלמצוות תסמא קדושה וטהרה וכדאלך אלעבירות תסמא טומאה עלי מא ביינ ר' ז"ל פי אלגמלה אלי"ב (פי נזו אלזנב) ².

On Page 11b: For the text: וביום השמיני ימול, the authority of

¹) This gives us the clew to the passage contained in the XLVI ch. of the third part of the Moreh, (אלגמלה אלחאריה עשרה) according to which Maimûni says: (Munk III, 105b, 106a): כמא בין אלנץ ולא יובחו עוד את זבחיםם לשעירים אשר הם זונים אחריהם אמא אלחכמים ז"ל פנעלוא עלה אטראד כון כפרת צבור בשעירים לעציאן עדת ישראל כלהם אולא בשעיר עוים ישירון אלי ביעי יוסף הצדיק אלמקול פי קצתה וישחטו שעיר עוים ונו'... אן יתזכר וידכר בזנבא דאימא כמא קאל וחטאתי נגדי תמיד ואנה ילומא אסתגפאר דלך אלזנב הו ונסלה ונסל נסלה בטעאעה תכון מן נוע תלך אלמעציה.

²) The source is Moreh, III ch. XLVII (contained in the precepts of: אלגמלה אלחאריה עשרה). Maimûni's words (Munk III, 109b) are: ואמא קולה תעאלי והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני פליס הו פי מעני טומאה וטהרה בונה נץ ספרא זו קדושת מצוות.. ולדלך יתסמ' אלזנב עלי אלמצות איצא On page 29a the same chapter is referred to, under the title: גמלה אלי"ב Therefore, the identity of גמלה אלי"ב (third part of the Moreh), is not to be denied.

Maimūni's explanation is cited "according to the great value of circumcision": קד בין ר' ז"ל עלה על מילה עלי ונוה כחירה פי אל נמלה אלי ד. Our author here undoubtedly, had the Moreh III., ch. XLIX in view.

On Page 18b: Is quoted ch. XIII of Gazû al-Tâilil¹⁾.

— 81b: In explaining Deut. VIII, 2 to the effect, "that all nations shall know, it shall be published throughout the world, that those, who devote themselves to the service of God, are supported beyond their expectation", our author refers to the XXVI. ch. of Gazû al-Tâilil. למען ענתך לנסותך מענאה לתעלם אלמלך דאלך וישהר פי אלעלם באן מן אנקטע לעבארדה תע' רוקה מן חיה לא יחסב. עלי מא בין ר' ז"ל פי נזואלתעליל פצל כ"י.²⁾

On Page 87a: Elucidating the text (Deut. XVII, 5), our author says: "it is a natural reluctance of people to slay women. This is also the cause, why in the law of idolatry it is said: "man or woman", a phrase which does not occur in any other law". והוצאת את האיש או את האשה: הרי כלה לשפקה אלנאם באלטבע עלי קתל אלנאם ולדאלך בין הרי אלחכריר פי ע"ז כאצה לעצמהא מא לם יגי מתל דאלך פי חלול שבת וגירהא מן אלמצוות וקר ר' ז"ל בין הרי פי נזואלתעליל פי אלנמלה אלתאנייה.³⁾

For the explanation of Deut. XXI, 5 he refers us to: אלנמלה. In our editions ch. XXXVII of volume III (Munk III, p. 80b) MS. Page 93a (beg.).

¹⁾ I could not trace the quotation in this case, as frequently the wrong chapters are indicated.

²⁾ In our editions ch. XXIV. The quotation is a *verbatum* citation of the mentioned ch., with the only variation, that for: יחסב, Munk (III, 52b) reads: יטן, which is of the same signification, حسب and ظن being synonymous.

³⁾ Ch. XXXVII, which is headed with: אלמצות אלתי תעמנתהא. אלנמלה. treats of the same idea, couched almost in the same words. See Munk III, 79b (beg.): ואיצא לשפקה אלנאם באלטבע עלי קתל: אלנאם ולדלך איצא בין פי עבודה זרה כאצה איש או אשה וכו' וקאל את האיש או את האשה מא לם יגי מתל דלך פי חלול שבת ולא פי גירה כו'.

We have purposely reserved the following quotation in our MS., for reason of its paramount importance.

On Page 33a (end), we read, that "the compensation for a slave is uniformly estimated at half the value fixed for a free man": ק א ל ר' ו"ל פ' אלנמלה אלה' פ' נזו אלתעליל ונעל חמן אלעבר עלי אלעמום נצף תמן עלי אלעמום אחר. This passage is a verbatim repetition of Maimûni's statements (Moreh III, 40th. ch., containing the precepts of the fifth class) with only a slight variation. ¹⁾ The sentence following, however, according to which, Maimûni, in contradiction to Levit. XXVII, 3 asserts, that the value of a free man is sixty (and not fifty) shekels ²⁾, exhibits a glaring mistake, to which Munk ³⁾ and Friedländer ⁴⁾ have already called attention. We eagerly sought for an explanation in our MS., but were even more astonished to find the embarrassment increased by a no less grievous error, for Al-Dhamâri informs us, that the value of a free man is estimated at "Sixty shekels less one". Having explained Maimûni's expression: פ'ך לאלשכץ אלואחד ששים שקל: ⁵⁾ אלעמום חסר אחד אלדי נצף דאלך שלשים מסאוי לחמן אלעבר, פצח אן חמן אלעבר עלי אלעמום נצף חמן אחר עלי אלעמום ואלדי מן ששים ומעלה לא יחסב לאנה אכר באלאנחטאט.

There are sometimes cited in our MS. larger portions from the Moreh without the exact allusion to the respective portions of the

¹⁾ The original text (Munk III, 87a) reads: ונעל חמן אלעבר עלי אלעמום נצף חמן אחר עלי אלעמום — ²⁾ Maimûni says: (Munk Ibid.) לאנך תנר ערכי אדם אכחיהא ששים שקלים ודמי עבר כסף שלשים שקלים.

³⁾ "Le Guide" p. 307, note 4.

⁴⁾ Friedländer III, 190, note 1.

⁵⁾ His words are: עלי אלעמום פ' אחר פאן תנבר נמיע אלערכים מן בן חדש אלי בן ששים שנה ינבר אלנמיע מאיה ויה והו מעני קו' אלעמום. As Maimûni himself codified, (Hilch. Arâchin I § 3) that the value of a free man is estimated at fifty shekels, we are desirous of finding the basis of his, and Al-Dhamâri's deviation. Who can solve this problem?

Al-Dalāla. We give herewith the following specimens of some interest for the critical elucidation of the original text.

A).

On Page 72b: Our MS. commenting on Deut. I, 5 הוֹאִיל מֹשֶׁה בָּאֵר refers to אֹוֶל אֶלְדִּלְאָלָה without any further precise hint at the chapter. I discovered the source, however, in the prefatory remarks to the Moreh¹⁾.

These are his words: תִּפְהִים גִּמְלָתָהּ²⁾ לִים אֶלְגִּרִּין בְּהִדָּה אֶלְמִקְאָלָה³⁾ וְלֹא לִלְגִמְהוֹר⁴⁾ וְלֹא לִלְגִמְהוֹר⁵⁾ וְלֹא חֲעֵלִים גִּיר מִן לָם יִנְטָר⁶⁾ פִּי עֵלֶם אֶלְשִׁרְיָה⁷⁾ אֶעֱנִי פִקְהָא אִד לִים⁸⁾ גִּרִּין הִדָּה אֶלְמִקְאָלָה כֻּלָּהּ וְכֹל מָה הוּא מִן נִמְטָהּ הוּא עֵלֶם אֶלְשִׁרְיָה⁹⁾ עָלִי אֶלְחִקִּיקָה¹⁰⁾, בֵּל גִּרִּין הִדָּה אֶלְמִקְאָלָה¹¹⁾ תִּנְבִּיָּה רִגְלִי דִּיִּין¹²⁾ קִד אֶתְחַזֵּעַ פִּי נִפְסָה וְחֻזַּל פִּי אֶתְחַקֵּדָה צָחָה¹³⁾ שְׂרִיעַתָּנָא, וְהוּא כְּאִמֹּל פִּי דִּינָה וְכֻלְקָה וְנִצָּר¹⁴⁾ פִּי עֵלֶם¹⁵⁾ אֶלְפִּלְאֶסְפָּה¹⁶⁾ וְעֵלֶם מַעֲנִיָּהּ¹⁷⁾ וְנִדְבָה¹⁸⁾ אֶלְעֻקֵּל אֶלְאֻגִּסְאֵנִי וְקֻדָּה לִיְהִלָּה פִּי מַחֲלָה¹⁹⁾, וְעֻקְתָּה צִוְּאֵהָ²⁰⁾ אֶלְשִׁרְיָה²¹⁾ פִּבְקִי²²⁾ פִּי חִירָה²³⁾ וְדִהֲשָׁה²⁴⁾ אִמָּא אֵן יִנְקֻדָּר מַעַ עֻקְלָה וְיִטְרַח כֹּל²⁵⁾ מָה עֵלְמָה מִן תֵּלַךְ אֶלְאֻסְמָא פִּינָן²⁶⁾ אֵנָּה קִד²⁷⁾ אִטְרַח קוֹאֶעֶד אֶלְשִׁרְעַה אוּ יִבְקַע²⁸⁾ מַעֲמָא²⁹⁾ פִּהֲמָא מִנְהָא וְלֹא יִנְדָּב³⁰⁾ מַעַ עֻקְלָה, פִּיךְ³¹⁾ קִד אֶסְתַּדְבֵּר עֻקְלָה וְאֶעֱרִין³²⁾ עֵנָה, וִירָא³³⁾ מַעַ דֹּאֻלֵּךְ³⁴⁾ אִנְה גֵּלֵב עֲלֶיהָ אִדִּיָּה³⁵⁾ וּפִסְאֵר פִּירִינָה³⁶⁾

¹⁾ See Munk I p. 2a (beg.), and Friedländer I, 6 (beg.).—²⁾ Munk Ibidem has: אֶלְמִקְאָלָה.—³⁾ Ibid. גִּמְלָתָהּ.—⁴⁾ Ibid. לִלְגִמְהוֹר.—⁵⁾ Ibid. לִלְגִמְהוֹר is omitted.—⁶⁾ Ibid. מִן לָם יִנְטָר.—⁷⁾ Ibid. אֶלְשִׁרְיָה.—⁸⁾ Ibid. לִים is omitted.—⁹⁾ Ibid. has like in note 7.—¹⁰⁾ Ibid. אֶלְחִקִּיקָה.—¹¹⁾ In both places it is punctuated אֶלְמִקְאָלָה.—¹²⁾ Ibid. דִּיִּין.—¹³⁾ Ibid. צָחָה.—¹⁴⁾ Ibid. וְנִצָּר.—¹⁵⁾ Ibid. עֵלֶם.—¹⁶⁾ Ibid. אֶלְפִּלְאֶסְפָּה.—¹⁷⁾ Ibid. מַעֲנִיָּהּ.—¹⁸⁾ Ibid. וְנִדְבָה.—¹⁹⁾ Ibid. מַחֲלָה.—²⁰⁾ Ibid. צִוְּאֵהָ.—²¹⁾ Ibid. אֶלְשִׁרְיָה. Here follows in the original text the sentence: וְיִלְיָהּ אוּ יִפְהֵם אִיאָה מִן מַעֲנִי תֵּלַךְ אֶלְאֻסְמָא, which is omitted in our MS.—²²⁾ Ibid. פִּבְקִי.—²³⁾ Ibid. חִירָה.—²⁴⁾ Ibid. וְדִהֲשָׁה.—²⁵⁾ Ibid. כֹּל is omitted.—²⁶⁾ Ibid. פִּינָן.—²⁷⁾ Ibid. קִד is omitted.—²⁸⁾ Ibid. יִבְקַע.—²⁹⁾ Ibid. מַעֲמָא.—³⁰⁾ Ibid. יִנְדָּב.—³¹⁾ Ibid. פִּינָן.—³²⁾ Ibid. וְאֶעֱרִין.—³³⁾ Ibid. וִירָא.—³⁴⁾ Ibid. דֹּאֻלֵּךְ.—³⁵⁾ Ibid. אִדִּיָּה.—³⁶⁾ Ibid. וּפִסְאֵר פִּירִינָה.

ויבא¹ מעתלך² אלאהקאדאט אלכלייה³, והו מנהא עלי וגל⁴ וכאמה⁵
פלא יואל פי אלם קלבה⁶ וחירה שדירא.⁷

B).

On page 65a: Elaborating upon the Enumeration of the Stations (Numb. XXXIII) our MS. quotes קאלו אלחב' ז"ל which is undoubtedly a copyist's error, as I discovered its identity with some abstracts from the 50th chapter of the third part of the Moreh. Let us cite Al-Dhamâri in full:

וקאלו אלחב' ז"ל¹ מן דאלך דכר אלמסעות זאהר² אלאמר אנה דכר מא לא
פאידה¹¹ פיה אצלא¹¹ ומוצע¹² אלחאנה¹³ אלי דאלך עצימא¹⁴ גרא¹⁵
ודאלך אז נמיע אלמענוואת¹⁶ אנמא הי יקינייה¹⁷ ענר אלדי ראהא¹⁸ ואמא¹⁹
פי אלאסתקבל²⁰ פיציר דכרהא כבר ואלכבר יטחק²¹ אליה אלחצדיק²²
ואלתכריב ענר אלסאמע. הם²³ קאל ז"ל²⁴ ומן מענוואת²⁴ אלשריעה²⁵ בל מן
אעצמהא²⁶ אקאמה²⁷ ישראל פי אלמדבר ארבעין סנה²⁸ וגור²⁹ אלמן פיה
כל יום ודאלך אלמדבר הו כמא שהד³⁰ אלכתאב נחש שרף ועקרב ועמאון
אשר אין מים והי מואצע בעידה גרה מן אלעמארה³¹ ניר טביעייה ללאנסאן הם³²

Ibid. has³—מע תלך. Ibid. reads it in two words: ² I. ויבקי. ¹ I. פי דינה: be:
וחירה שדירא. Ibid. —קלב. Ibid. —ווכאמה. ⁵ I. —וגל. Ibid. —אלכלייה.

⁸) That this is the copyist's error is conclusively proven by the expression ⁸ קאל ז"ל (twice), whereby the author indicates the citation from the Moreh, which he abbreviated. The last line contains complimentary remarks, requesting the reader to compare the remaining portion, which he styles deep and unfathomable. ⁹) Munk III, 121b), has the reading: טאהר. ¹⁰) Ibid. reads: פאידה. ¹¹) Ibid. contains still another sentence: ומן אנל הדא אלוהם אלדי יסבך אלי אלכאטר קאל ויכתב משה את מוצאיהם ¹²) Ibid. ומוצע. ¹³) Ibid. אלמענוואת. ¹⁴) Ibid. גרא. ¹⁵) Ibid. דלך עטים. ¹⁶) Ibid. אלחאנה. ¹⁷) Ibid. אלכסתקבל. ¹⁸) Ibid. reads: פאמא. ¹⁹) Ibid. ראהא. ²⁰) Ibid. יקינייה. ²¹) Ibid. דכרהא כברא ויתטרק. ²²) Ibid. this word is wanting. ²³) Here the quotation is abbreviated and the sentence beginning with: ומעלוס until ומענוואת, is entirely omitted in our MS. ²⁴) Ibid. ומענוואת. ²⁵) Ibidem: אלשריעה. ²⁶) Ibid. אעצמהא. ²⁷) Ibid. אקאמה. ²⁸) Ibid. סנה. ²⁹) Ibid. וגור. ³⁰) Ibid. בעידה גרה מן אלעמארה. ³¹) Ibid. דכר

קאל ז"ל ואנא (אכבוד) [אכבודך] ¹ בעלה ² הדי אלתפציל כלה ועלה ³
 דאלך ליאכד אלקציה לירפע ⁴ (?) מא כאנת אלמלל תצנה ⁵ ומא הם צאנוה ⁶
 אלי אלן ⁷ מן כון ישראל צילו ⁸ אלטריק ולם יעלמו חית (יסיון) (יסירן) ⁹
 ותמם כל כלאמה ז"ל מן הדי אלמדכור פחו רחוק ועמוק נרצה ז"ל מי ימצאנו.

On the same page our author refers to another passage of Maimûni (without giving the source). He says: אעלם אן כל קצין תנדהא מוכורה פי אלתורה פחי לפאידה צרורה פי אלשריעה אמא לתצחיה ראי הו קאעדה מן קואעד אלשריעה או לאעלאח עמל מן אלאפעל. This is also a verbatim abstract from the Moreh. The original text, with some minor variations, may be consulted in Munk III p. 120a (beginning of the 5th ch.).

In reviewing the quotations which our author cites under the heading אלנזו אלתעליל, we find them embodied in the third volume of the Moreh upward from the 32nd chapter, including the 50th ch. as well. This circumstance is of no little importance in defining our questionable title. We must namely remember chapter xxxi, portion III, of the *Al-Dalâla* opens with the remark: "There are persons, who find it difficult to give a reason for any of the commandments, and consider it right to assume, that the commandments and prohibitions have no rational basis whatever. They are led to adopt this theory by a certain disease in their soul, the existence of which they perceive, but which they are unable to discuss or to describe." ¹⁰). We will be permitted to cite the original ¹¹) for reasons presently mentioned. Maimûni says: מן אלנאם קום יעטם עליהם

a page long research appropriated from Maimûni which our author did not care to quote. ¹) It is to be read as amended, and thus reads the original text also. (Munk Ibid. p. 122a towards the end). ²) Ibid. has: אן יאכד. ³) Ibid. reads: ועלה. ⁴) Ought to be: לרפע, as in Munk: אן יאכד. ⁵) Ibid. has: תצנה. ⁶) Ibid. has: צאנוה. ⁷) Ibid. has: אלין. ⁸) Ibid. has: צילו. ⁹) Ibid. has: יסירן.

¹⁰) According to Friedländer's excellent version "The Guide of the Perplexed" (1885) (iii p. 148)—¹¹) Munk III, p. 68a.—

תעליל שריעה מן אלשראיע ואלאחב אליהם אן לא יעקל ללאמר ואלנהי מעני בתה ואלדי יונב להם הרא הוא מרין ינרונה פי אנפסהם לא יקדרון ינטקון בה ולא יחסנן אן יעברוא ענה.

These very words are quoted in our Ms. (Pages 18b end, 19a beg.) with minor variations, ¹⁾ under the wrong annotation of פי נזו אל תעליל פי פצל אלי"נ. It was for that reason that I could not at first trace the source. ²⁾ Now in possession of the precious find, it dawned upon me like a flash, why *Manzûr Al-Dhamârî* designates his quotations taken from the 32nd chapter, and following with: جز التعليل (נזו אל תעליל). It is for the simple reason, that those chapters treat of the causes of some commandments! I submit herewith my suggestion to the tribunal of the scholars, and shall be highly pleased, if proofs can be found from other quarters to the effect, that the chapters from 31 — 50 of the third part of the *Moreh*, were called by other writers also, under the title indicated.

Having conscientiously shown our author's great attachment to Maimûni's several writings, which are rendered either verbatim and literatim, or freely reproduced, and in constant allusions to their authority profusely utilized, it can not, we venture to state, appear too strange, that Al-Dhamârî borrowed even the title of his book from Maimûni, for *سراج العقول* reminds us of the *Sirâg* (= מאור or the Mishna Commentary), ³⁾ whilst the additional appellation of our Ms. אלעקל ואלעאקל ואלמעקול is thus termed after the well-known philosophical usage of its import, to which Maimûni had devoted two most important chapters (LXVII and LXVIII of the first part of the *Moreh*) the first of which, opens with the frequently cited remark: قد علمت شهرة هذه القولة التي تالنها الفلاسفة في الله تعالى وهو "You are acquainted with the قولهم انه العقل والعقل والمعقول"

¹⁾ According to our author's transcription in our MS. it is said: יעצם, ואלאחב, בהה, אונב, ינרונה, ינטחון, יעברון.

²⁾ See above p. 31, Note 1.

³⁾ See above p. 20. — ⁴⁾ See Munk I, p. 86a.

well-known principle of the philosophers, that God is the *intellectus*, the *ens intelligens*, and the *ens intelligibile*" ¹). Having arrived at this point, we may attempt to translate the final clause of each chapter of our MS. as follows: ²) "Finished the necessary explication of the Parashah . . . in the *Lamp* of Wisdom, for him, who wishes to know the difference between the Intellectus, the Ens intelligens, and the Ens intelligibile." ³)

CHAPTER E. ARABIC ⁴) AUTHORITIES.

We can not consider our review of this valuable Midrash a thorough one, without attempting at least to describe its manifold character. As a supplementary chapter to the afore mentioned Hebrew authorities, we would offer some references taken from Arabic literature.

On page 23a is quoted an anonymous Arabic poet: קאל
אל שא ער נצרת רבי בעין קלבי פקאל מן אנת קלת אנתא אנת אלדי מלית
כלאיני ולם יעלם אלאין אין אנתא.

On page 46a as an illustration of Numbers XIII, 22 וחברון שבע we are told the following details: שנים נבנתה לפני צען מצרים וקאלו פי כתאב אל מסאלך אן מן גמלת אלבניאן אלמהילה פי אלארין ציעאן פי מצר והמא ביתאן מחאדיאן אלקסטאם פי אלנאנב אלנרבי כל ואחד מנהמא מרבע אלקאעדה מכרוט אלשכל ארתפאע עמודה תמאנין דראע יחיס בה ארבעה סטוח מבניאית מסתויאית אלאעלאע טול כל צלע מנהא ארבע מאיה וסתין דראע מן רכאם ומרמר מכתוב עליה בניאהמא פי סתת איטהר פמן ארעא קווה פי מלכה פלידהמא פי סתמאיה סנה ואלהדם אסהל מן אלבנא, וכסי נאהמא אלדיבאנ אלמלון פליכסיהמא חצרא, וקילאן אלדי בנאהמא רגל אסמה סרנדין ברויא ראהא והן אן אפה תנול מן אלסמא והו אלטופאן פאמר

¹) Friedländer l. c. III p. 252.— ²) See above p. 13; the translation there rendered was suggested by my friend Dr. Neubauer. Compare: *J. Q. R.* vol. IV. (No. 13) Page 164.

³) The present essay was in the hands of the editor of the *J. Q. R.* several months before the appearance of Dr. Bacher's note (*J. Q. R.* vol. IV p 509). I am glad to find my conjecture corroborated by my learned friend.

⁴) Once only, on page, 67b, is Aristoteles cited: (ואמא ארסטו פקאל כי)

בבניאן אלציעאן פי מצר והי צוען מצרים וגעלהא לאלאמואל וצחאיה אלעלום
וכל מא ישפך עליה קלבא חפצא לה.

On page 46b, he continues his geographical observations : קאל
אלישיך אבו אלצלתי פי כתאב אכבאר מצר מא עלי ונה אלארין
ביתה אלא ואנא ארתה להא מן אלליל ואלנהאר אלי אלציעאן פי מצר פאני
ארתא לאלליל ואלנהאר מנהמא, ולמא וצל אלמא מון בן אלסכנדר
אלי מצר פאמר בתקב אחדמא תם אנפקו פי תקבה מאלא עצימא וזכרו
כלאם יטול שרחה לכן אנלבנא למא דכרנא צוען מצרים. וקאל איצא אן הדי
אלמכאן למלוד עצאם כבאר והו קבור להם אחרו אן ימתאוו בהא עלי סאיר
אלמלוך בעד ממאתהם כמא אמתאוו ענהם פי חיא תהם.

On page 26b, Aboo Gáfar, whom our author estimates highly is
quoted in the following words : ואלפילסוף אלאעצם אבו נעפר
מחמד נ' מוסי אלארדבילי¹⁾ דכר פי אלתקליד וצחת אלעלום כלאם
הדי נצה, קאל כל מא יעלמה אלאנסאן לא יכלו אמא אן יעלמא מן נפסה או
מן גירה, פאן כאן מן גירה פהו כבר ואלכבר יחתמל אלצדק ואלכרב ומא הו
כדאלך הו מצנן איאצאן בה צדק אצן בה כרב וכל מצנן מנהול וכל מנהול פלים
במעלים, פהדא אלתקליד לית במעלום, והדא קסמה האצרה צאדקה, ואן כאן
ממא יעלמה אלאנסאן הו מן נפסה פלא יכלו אמא אן יך במיואן או בגיר מיוא
פאן בגיר מיואן פהו נואף וכל נואף מנהול וכל מנהול לים במעלום פצה לך מן
הדא כלח אן מא ינפע אלאנסאן מן אלעלום אלא מא עקלה מן נפסה באלמיואן
אלצאדק והו מטאלעה אלארא לא כראנ אלראי אלצחית.

On page 66b, as an elucidation of Numbers XXXV, 33, ולארין לא
'יכפר לדם ונו', he quotes the famous Arabic poet Alharíri these terms:
וקאל אלחרירי בספך אלדמאיי צאחבי תחקן אלדמא, ובאלקתל תננו כל
נפסן מן אלקתל.

We wonder, whether in the collection of Alharíri's poems, edited
by the erudite Dr. Derenbourg, the above cited verse is mentioned?
A very interesting dialogue between the *Mutakallim* and the *philosopher*
is presented on pages 73a — 74a, which we have reserved for
the Arabic Appendix.

¹⁾ See Arabic Appendix.

D) PECULIAR EXPLANATIONS.

We have now arrived at a very interesting portion of our research, namely the explication of Talmudic and Midrashic words and expressions. Al Dhamâri does not adhere to the original text when citing passages from traditional authorities, but either elaborates, or renders various readings. As regards his special peculiarities when quoting Arabic authorities, we have given sufficient examples, by reproducing his words, and extracting larger portions. (Cf. Arabic text). We have now approached another branch of our author's singularities, upon the discussion of which, we will herewith enter.

1.) On pages 5b—6a following, although not mentioning the traditional explanation,¹⁾ our author gives us the rule: 'כל מקום שנא' בו כבש כבשה או כבשים או מן הכבשים או מן העזים הרי אלו בני שנה וכל שנא' בו איל או אילים הם זכרים בני שנה והוא הנקרא איל משיכנס בשנה שניה אחד ושלשים יום וביום שלשים אינו כשר לא לכבש ולא לאיל והוא הנקרא פלגם בלנת אלמשה²⁾ והוא פי נ נ א ב איל מחוסר זמן וכל מקום שנא' ענל הוא בן שנה פר בן שנתיים כו'.

2.) On page 6a to Lev. IX, I: שמיני הו יום אליום הו יום שמיני תעלם אן הדו אליום והו יום אלאחד ראש חדש ניסן ועלי הדי אליום קאלו אלחב' ז"ל זה היום וזה לעשר עטרות הוא ראשון למעשה בראשית הוא ראשון לקרבנות נשיאים הוא ראשון לכהונה הוא ראשון לעבודה הוא ראשון לירידת האיש הוא ראשון לאכילת קדשים הוא ראשון לאיסור הבמות הוא ראשון לחדשים הוא ראשון לשכון שכינה בישראל הוא ראשון לברכת ישראל שנ' כה תברכו את בני ישראל.

This passage, with different readings is to be found in *Sifra Shemini* (begin.) and *Shabb. 89b*.

3.) On page 7a, to Lev. IX is applied a beautiful and an apparently

¹⁾ See *Torath Kohanim* and *Rosh Hoshana 10a*; *Rashi* to Lev. IX, 7.

²⁾ Concerning the etymology of פלגם, see *Arûkh Completum* VI, p. 336, 337 and 338b. With the word פי ננאב, he means in the state of standing between lamb and ram, as R. Hai Gaon (*Parah I § 3*), and following him, R. Nathan explain it. It were therefore, more appropriate to read: جانب = נאנב (the medium).

original explanation to the effect: "Aaron lifted up his hands to bless the people" for, the ten fingers symbolize the ten commandments ! ולמה בידים מפני שיש בהן עשר אצבעות כנגד עשרה דיברות.

4.) On page 8b, is quoted: בניו הנותרים אלא אמר אהרן טבייא מיתו ובישייא אשתארו ולויי מיתו אילו עם אילו מכאן שאין אדם נתפס אלא על צערו.

This explanation is strange, as it contradicts the Talmud, which says, that man is not responsible for his utterances while in grief (see B. Bathra 16b). That the remaining sons of Aaron did not excell their brothers Nadab and Abihu in behavior, is also to be traced to Talmudic—Midrashic exegesis. (see Joma 87a, Sifra to Lev. X, 12, Jalkut Shem'ini § 530).

5.) Ibidem ¹⁾ he quotes the Talmudical saying at variance with the original text: קאלו ז"ל מה לך אצל דיני ממונות לך אצל ננעים ואהלות We have the reading: מה לך... כלך אצל בו; consult all the references thereto in *Kohut's Arúkh Completum* IV, 236.

6.) P. 9a to Lev. XI, 3—לא מצינו מפרצות בקישנו כרובות וחרקות—Our author has undoubtedly Chulin 59b, in view. The reading: חרקות agrees with the *Arúkh's* version. (See *Arúkh Completum* Vol. III, 187).

7.) P. 16b, to Lev. XIV 5—ולמה הוא שוחט אחת ומשלח אחת כאלו—הוא אומר לו ראה הצפור השחומה קבורה בארץ וכשם שאין אפשר לה לזח ממקומה כך אין הצרעת באה עליך אם תחזור בתשובה ולמה הוא משלח אחת שלא אמר הואיל והלכה אין אפשר לה לחזור אלא אמר לו הקב"ה הסתכל בצפור המשולחת ודע שסופה לחזור כך אם חזרת מן התשובה סוף שהצרעת חזרת לך אמר הקב"ה לישראל בני דעו שאני נוהג עמכם חסד בכל יענה ושעה משעות היום ואיוו חסד שהקב"ה נוהג עמנו בכל עת זה רוק שנתן בפי כל חי שלא יביש לשונו שאלו לא הרוק שבלשון לא היה אדם יכול לעמוד אפי' שעה אחת קלה לכך נאמר בברכת הודייה על נסיד ועל נפלאותיך שכל עת ועת ערב בקר וצהרים.

The first portion of this account, according to which, leprosy, like a liberated bird does not return, should the sinner repent, is

¹⁾ The same occurs on p. 15a (centre).

traceable to *Lev. Rabba*, ch. XVI (see also *Jalk. Mezôrah* § 659); the remaining version is original with *Al-Dhamâri*.

8.) P. 17a to *Lev. XIV*, 35: שהוא תלמיד: כננע נראה לי בבית אעפ"י שהוא תלמיד הכמ' ויודע בודאי שהוא ננע לא יאמר אלא כננע ולמה מפני שנוירתו של תלמיד הכמ' גזירה ולא עוד אלא שראיית ננעים אינה תלויה אלא בכהן והוא המטהר והוא המטמא וכך היה דרכו של כהן גדול יושב על פתח ההיכל ובעלי ננעים זכים ומצורע (עין) [צ"ל באין] והולכין לבית המדרש ושולחין אליו והוא יוצא אליהם שחובה עליו להטריח עצמו במראות ננעים לפי שהוא ניון מישראל בארבע ועשרים.—The reason suggested, why the priest had to give his personal attention to the investigation of plagues, is truly ingenious. The first part refers to *Negaim XII*, 5 (see also *Sifra to Lev. I. c.*); the words: *ולמה וכו'* however, belong to our author.

9.) P. 18a to *Lev. XVI*, 2: ואמר בלבו זה: צער גדול היה למשה בדבר זה ואמר בלבו זה: שכתב אהרן נדחה מגדולתו מעבודה זו לעולם שהרי יש עת לשעה ויש עת לעולם. Our author applies the rule concerning *אז*, which is sometimes used for the past and some times for the future tenses ¹⁾ also to *עת*, which our *Midrashim* do not chronicle.

10.) P. 19a to *Lev. XVI*, 14, is worth noting an interesting Arabic explanation of the Talmudical *כמצליף* (*Joma* 15a; see *Arûch Completum* vol. V, 219). He says: *כמצליף יעני כמין יצרב באלצוט אלדי לא ינב אן*. *Al-Dhamâri*, it seems, follows *Maimûni's* explanation to this Talmudic word (see *Maimûni's Mishna Commentary to Joma* 53b).

11.) P. 26a: He applies a peculiar explanation based on the equivalent of the letters in *אביב*. He says: *אביב קלוי באש תקריב את מנחת*. He says: *ככוריד ונאמר כי השעורה אביב מה כאן אביב שעורים אף כאן אביב שעורים כנזיר* (sic) *שוה ומניין שהוא ביששה עשר בניסן שנא' אביב עדר דר אביב חמשה עשר*. In *Talmud (Menach. 68b)*, which our passage

¹⁾ See *Tanchûma Beshalach* § 10, and *Arûch Compl. I*, 49a.

has in view, there does not occur any גמטריא (= Arabic ערך) attached to אביב.

On page 30b. גמטריא is correctly interpreted by our author as: עלם אלאעדאד. See also MS. page 100b and No. 33 of this §. on Peculiarities (also Hebrew text no. 6, page VI).

12.) On page 26b and 77b, explaining Deut. XIII, 5 he says: בו תרבקון קאלו וכי אפשר לאדם להידבק בשכינה אלא בתמימות למידה. In the Talmud (Sota 14a), is the application: אלא להלון אחר מרותי. של הקב"ה.

13.) P. 27b to Lev. XXV, 52. A singular conclusion is drawn from the lesson imparted by the scriptural expression: שנת היובל. He says: הנה אלסנה יכרג כל עבר ישראלי חרא כמא קאלו חכמי משנה ז"ל כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא ואפילו הרשעים מנהן שנאמר ועמד בולם צדיקים. In Synh. XI, 1, the Mishna has not the additional remark, that "even the wicked have a share in the future life."

14.) On p. 28a, to Lev. XXIII, 42. Describing the ritual סוכה our author distinguishes it from the prohibited one, in the following words: לו כאנת סוכת גוים או סוכת נשים או סוכת בהמה או סוכת כותים. This is an original remark. סימן ג"נ ב"ך

Ibidem: או סוכת רועים או סוכת קייצים והם אלמעזבין פי בלאד גיר בלאוהם או סוכת ברננים והם אלדי יפעלו עשאו עלי ברוג אלטיוור או סוכת שומרים והם סימן ר"ק ב"ש. This is of the same character. Concerning its reading and etymology, see our Arûch Compl. II, 184, where R. Nathan derives ברגן also from the Arabic بَرَج.

15.) On p. 30b, (beg.) to Lev. XXXIII, 1: וקאלו אלחכ' ז"ל אן חלל הזקן כאן לה תמאנין תלמוד תלאתין יסתחקו כאן לא תפארקם אלשכינה אלא יכוננו מתל אלמלאכים ותלאתין מנהם יסתחקו כאן לא ינסב עלם ולא פתוי אלא להם מתל עבור שנים וקביעת חדשים ואלעשרין אלבאקין (בונוניים) [בינוניים] גדול שבהן יונתן בן עוזיאל זו והו שתרנם הנביאים וביקש לתרגם הכתובים יצתה בת קול ואמרה מי הוא זה שגלה סתרי לבשר ודם עמד יונתן בן עוזיאל על רגליו ואמר אני הוא שגליתי סתריך לבשר ודם לא לכבוד בית אבא אלא לכבודך כדי שלא ירבו מחלוקת בישראל וקטן שבהן רבן יוחנן בן

זכאי ו"ל אלדי קיל פיה מימיו לא שח שיחה של חולין ולא הלך ארבע אמות בלא תורה בלא ציצית בלא תפלין ולא קדמו אדם לבית המדרש ולא ישן בבית המדרש אפילו שינת עראי ולא יצא אחד אחריו מבית המדרש ולא מצאו אחד מישראל אלא שונה בתורה ולא אחד ממשרתיו פתח לו בית המדרש ולא שנה דבר אלא ששמעו מרבו ולא אמר לתלמידיו הניע זמנינו זה לצאת מבית המדרש זה הכלל לא הניח מקרא ומשנה ותלמוד הלכות והגדות דקדוקי סופרים קולין וחומרין וגזירות שוות תקופות ונימסריות והו עלם אלא עדאדא וממשלת שועלים וממשלת כובסים ושיחת דקלים ושיחת שדים ושיחת מלאכי השרת ודבר גדול מעשה מרכבה ודבר קטן מעשה בראשית ומעשה אביי וראבא הה"ד להנחיל אוהבי י"ש ואוצרותיהם אמלא.

The narration concerning the pupils of Hillel is taken with many variations from the Talmud (Succa 27a, B. Bathra 134a), and that of Jonathan ben Usiel from Meg. 3a. It is unnecessary to state, that the Arabic version of the first portion, as well as the interspersed interpretation belong to our author. Peculiar is his definition of the word: *הויות*, which he derives from the root *הוי*, signifying: *מעשה*. The real meaning, however, as proven in our *Arûkh Compl. III*, 193, is *dispute*. His reading of *ממשלת* (instead of: *משלות*), which coincides with that of the *Arûkh* is a correct one. (see *Arûkh Compl. V*, 165b).

16.) Page 34a to Numb. I, 1.

משל למה הדבר דומה למלך שנשא אשה ולא היתה הנונה ולא כתב לה כתובה מה עשה המלך גירשה ולא נתן לה גט וכך עשה לאשה שנייה ושלישית אחר כך ראה אשה אחת ענייה בת טובים כשרה אמר לשושבינו אל תנהגו בזו כראשונות אלא כתוב לה כתובה מתוקנת באיזה מקום ובאיזו חנייה ובאיזה חדר ובכמה בחדש ובאיזו שנה ובאיזה פרק והעיד וחתום על הכתובה מלך זה הקב"ה שנ' והיה יי' למלך אישה זו כנסת ישראל שנ' עם זו יצרתי לי כך בתחלה ברא הקב"ה דור המבול ואיבדו ולא כתב אימתי וכן דור הפלגה ואנשי סדום והמערים איבדו ולא כתב אימתי אבל ישראל אמר הקב"ה למשה אל תתנהג עמהם כראשונים אלא כתוב להם ורומם אותן והודיע לכל באיזה מקום שנא' במדבר סיני ובאיזה חנייה שנא' באהל מועד ובכמה בחדש שנא' באחד לחדש ובאיזה חדר שנא' לחדש השני ובאיזו שנה שנא' לשנה השנית ובאיזה פרק שנא' לצאתם מארץ מצרים.

This Midrash occurs in several places ¹⁾ with many variations. On p. 36b, our MS. quotes: **איהו הוא חכם המאסף מכל מקום**. In Aboth IV, 1 it reads differently. On the same page is quoted: **כל מי שאמר יגעתי ולא מצאתי אל תאמין בו**—In Megila 6b. the word **בו** is missing, whereby the sense is altered.

17.) Page 45a, to Numb. XII, 7: **לא כן עבדי משה: ממחציתו ולמעלה**. **נקרא אלהים שנא' ראה נתתיך אלהים** **לפרעה וממחציתו ולמטה נקרא איש שנא' והאיש משה עניו מאוד.**

Our Rabbis only say, that Moses separated from his wife; see Sifra and Aboth de Rabbi Nathan in Jalk. Numb. §§ 739, 740.

18.) Page 52b, to Numb. XIX, 21: **וזהו הטהור על הממא אינו מזה**. **אלא אדם שלא נטמא במת מעולם שהמזה צריך שיהיה טהור וכן הכלים הממלאין בהן יהיו כלי אבנים שלא יהו מקבלין טומאה וכל האצבעות האמורות בתורה לעניין הוייה היא הימנית המיומנת שבימין הסמוכה לבוהן וזה שמותן בהן אצבע צרנדה קומץ זרת ולמה מזה באצבע שהיא רגילה שבאצבעות.**

The first passage is taken with variation from Nidah 9a, Joma 14a; the second, from Zeb. 58a and Sifra. (see Arûch Compl. IV, 139; Art. **ימין**). Remarkable is the reading: **צרנדה**, for our editions have **צדרה**; see Arûch Compl. I, 249 and VII, 46. The etymology is uncertain. Cf. also our Supplement to Vol. VII p. 47a (**חין הערך** p. 71).

19.) Page 57a, to Numb. XXII, 32: **ירט לשון נומריקון ירתה ראתה**. **יראה**; Menach. 66b. **נטתה**—In our editions of the Talmud (Shabb. 105a) is **יראה**; (see also Rashi to Numb. l. c.). On **נומריקון**, see our **חין הערך** p. 59, where many instances are quoted.

Page 58b, to Numb. XXV, 2.

פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן והלא אין אנו יודעין שהוא כהן אלא ייחסו הכת' מפני שהתפלל על בני ישראל ואמר רבונו של עולם על אשה אחת יפול מישראל ארבעה ועשרים אלף והושיב (sic) חמתו של הקב"ה מישראל לפיכך ייחסו הכת' ולא עוד אלא שהיו ליצני הדור אומרים ראו בן פוטימא והיו פוסלין אותו בזה הדבר לכך ייחסו הכת' ואין כהנים גדולים יוצאים אלא ממנו

¹⁾ Pesikhta De R. Kahâna ed. Buber. p. 52b, Tanch and Numb. R. ch. I, Arûkh Compl. I, 210, Art.: **אפמיה**.

וכיון שהרג פינחס לזמרי ביקשו מלאכי השרת לרהפיהו ואמרו רביש"ע אינו ראוי לכהונה מפני ששפך דם זנאי' ובפרשכם כפיכם נו' אמר להם הקב"ה הניחו לו שהוא קנאי בן קנאי שנפרע מן המדינים על מכירת יוסף משיב חמה בן משיב חמה ומיד נעשו לו עשרה נסים בהריגת זמרי ואלו הן ירד מלאך וכו'.

The source is to be found in Synh. 82a, where the order of sentences varies. There is furthermore to be read: **בן פוטי**, see also Arûkh Compl. VI, 311 (whilst **פומיתא** has another meaning). The Talmud counts moreover only six wonders which happened to Pinchas. The Sifra (see Jalk. end of portion Balak) enumerates twelve.

21). Page 59a, to Numb. XXVI, 7: (sic) **קאל משפחת הר אוביני** השמעוני וכולהון יוסיף הי ויוד אלא שהיו אומות העולם אומרין על בני ישראל שהם בניהם של מצרים ואומרים בנופיהם הם שולטין קל וחומר בנשותיהן מה עשה הקב"ה אמר למלאך הממונה על ההוריון עשה לי הולד מישראל בדמות אביו לראובן משפחת הראובני לשמעון משפחת השמעוני וכן בכולהון בראש התיבה הי וסופה יוד יה מעיד להן שהן בני אבותם לכך נקראו שבטי יה עדות לישראל חוץ מימנה מפני שיש בו יוד מתחלה והא בסוף לבך כת' הימנה כו'.

The original source is the Pesikhta, see Jalk. Pinchas § 773; cf. also Arûkh Compl. VI, 74. The wording however, differs.

22). Page 60a, to Numb. XXVII, 28: **ויסמך את ידיו לא היתה החכמה** בפיו של משה בלבד אלא אף ידו מטיפות חכמה שנא' וסמכת את ירך עליו אמר לו הקב"ה את ירך והוא ז"ל סמך את ידיו כולן מיבאן אמרו חכמי' ז"ל בכל אדם מקנה חוץ מבנו ותלמידו.

This is adduced from the above mentioned verse, according to one opinion in the Talmud, Synh. 105b. The Sifre, § 141 has another interpretation. Where is the first sentence, that "even Moses' hands dripped wisdom", to be found?!

23). Page 60b, to Numb. XXVIII, 15: **וקאל פי שעיר ראש חדש** לחטאת ליין [ישעיר עזים אחד לחטאת ליין] קאלו אלהב' ז"ל עלי דאלך בשעה שאמר הקב"ה בישטת ימי בראשית את שני המאורות הגדולות (sic) וחור ואמר את המאור הקטן נכנסה תחרות בירח ואמר לפני הקב"ה אתה שחקקת כי בתחלה אמרת את שני המאורות הגדולים ועכשו אתה אומ' את המאור הקטן ומתחרות זו עלתה בירח נקודה והו אלכדר אלדי יצור פי וסט אלקמר והויסמי

צביה לאנה עלא שבלהא ומיר אמר הקב"ה לישראל בני הקריבו עלי חטאת
— See Shabuoth 9a, and Chul. 60b (Arúch Compl. I, XXXVIII; IV, 160), where this difficult
passage is discussed. Our author's reading renders the problem
even more insolvable. (cf also our הערך p. 49).

24). Page 63b—64a (end), to Numb. XXXII, 22: והייתם נקיים מיין
ומישראל כשם שאדם צריך לצאת ידי חובתו מן המקום כך צריך לצאת ידי חובתו
מן הבריות ודבר זה אמור בתורה מיכאן שניו בנביאים שני' אל אלהים יי' הוא
יודע וישראל הוא יודע אם במרד אם במעל, משולש בכתובים שני' ומצא חן
ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. מעשה בבני אדם שלא יצאו ידי חובתן לא
מלפני המקום ב"ה ולא מפני הבריות עני ועשיר ורשע כו' כו'.

The story here related, will more properly be reserved for the
Hebrew Appendix (See page XI). We content ourselves with merely
citing the beginning thereof, on account of our author's ingenious
application of the Biblical verse quoted.

25). On page 63b, to Numbers XXXI, 31: ויעש משה ואלעזר מלמד
שלא עבר משה אפי' על דברי עצמו אלא עשה כמו שנצטוו שני' כאשר צוה
— This is a skilfull rendering of the verse referred
to above.

26). On page 71a, to Deut. I, 1: אלה הדברים לשון נוטריקון אמרו:
— The well known Rabbinical saying ¹⁾ reads: כל המורה הלכה בפני רבו יתחייב מיתה.
Besides this deviation, it is peculiar to apply the *Notaricon* only to the word
אמרו לנו החכמים: אלה, and to resort for the word אלה, הדברים.

27). On page 72a, to Deut. I, 3: למד מעקב שלא הוכיח בניו אלא
סמך למיתתו, בעשתי עשר מאהד בשבט ועד שבע באדר וששה ושלשים יום
פי' משה את התורה כולה לישראל בשבעה באדר נולד משה והשליכו
אותו ליאור בששה בסיון שהוא יום מתן תורה יום שהוא לו
תוגה וחור והיה לו יום שמחה יתירה, משה נולד בשבעה באדר ומת בשבעה
— That Moses died on his
— באדר עליו חכמי' אמרו את מספר ימיו אמלא.

¹⁾ Berach. 31b; Erub 63a, and Levit. R. ch. XX.

birthday is well known from Talmudic records ¹⁾ The word: היום (Deut. XXXI, 2) served as basis for this conclusion, thus also in Sifre Deut. § 2, where namely the source is to be found, that Moses imitated Jacob's example, to exhort and admonish the people before his death. The remaining portion treating of Moses' being thrown into the Nile, on the sixth of Sivan is very ingeniously brought out, and belongs to our author.

28.) P. 76a: He speaks of chess لعب بالشطرنج consult on this subject our forthcoming essay: "Ist das Schachspiel im Talmud genannt und unter welchem Namen?" in the Zeitschrift der Deutschen Morg. Gesellschaft Vol. XLVI., P. 1. ff. (cf. our חין הערך, ch. B. p. 29).

29.) P. 77a, to Deut. III, 27: שכיון שאמר הקב"ה למשה עלה עלי ההרה עלה משה והראהו הקב"ה האוצרות בולן ומה שלמעלה ומה שלמטה והראהו ניהנם לרשעים ומתן שכרן של צדיקים אמר משה רביש"ע האוצר הזה שלי הוא אמר הקב"ה זה לעוסקים בתורה העושים רצוני בכל עת ובכל שעה ולא עוד אלא לחטאים השבים מחטאם אמר לו וזה האוצר למי הוא א"ל לעושה הטוב והישר וראה משה אוצר גדול ביותר א"ל וזה האוצר למי הוא אמר רביש"ע זה האוצר למי הוא אמר לו הקב"ה זה האוצר של חנם הוא שנא' וחנתי את אשר אהן ובזאת השעה אמר משה תן לי מאוצר של חנם הושיבו הקב"ה ואמר לו משה הזהר בדבריך שמא תתפש מתוכן אמר משה אתה הוא שהראית את עבדך שנ' אתה החלות להראות את עבדך אמר הקב"ה טוב לך שיכנס נחש לביתך ואל יכנס אדם לביתך לולא אמרתי לך עלה עלי לא היית יודע מה באוצרותי. The narrative about the treasure of mercy, reserved in Heaven for pious souls, is to be found in Tanchûma Ki-Tissa § 27; Exodus R. ch. 45 (end); Jalk. Exodus § 395. (see: Kohut "Was hat die talmudische Eschatologie aus dem Parsismus aufgenommen" in the Z. d. D. M. G. vol. XXI, 561, 568). There are other examples mentioned, designating for whom this treasure is kept. The proverb in the closing remarks seems to be shaped after the Talmudical saying: אין אדם דר עם נחש בכפיפה. ²⁾

¹⁾ Kidd. 38b; see Kohut Arûkh completum V, 267.

²⁾ Keth. 72a, 77a, 86b, and the other passages mentioned in Kohut Arûkh completum IV, 298, Note 9.

30.) Page 78a, to Deut. IV, 6:

רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה וכשישראל עוברין על רצונו של הקב"ה
— This is in the main — הבריות אומרין רק עם שכל ונבל הגוי הקטן הזה.
Maimūni's idea, cf. his Mishna Commentary to פ' החלק (end of כת
לפי שהשם יתברך אמר כו' רק עם חכם ונבון הגוי (הראשונה)
הגדול הזה כו' שאר האומות אומרים רק עם סכל ונבל הגוי הקטן הזה.

ונושנתם בארץ אלמדה אלדי אקאמו ישראל פי — See also Rashi
Ibid. to Deut. IV, 25: —אלארין מן זמאן יהושע אלי גלות המלך יויכן עדר נושנת"ם.
to this verse, and the remarks of Dr. Berliner in his Rashi edition
p. 312 note 7.

או יבדיל משה שלש ערים: כל המקיים חצי מצוה: 78b—79a, to Deut. IV, 41:
כאלו קיים התורה מה ענין זה אצל זה אלא כל המקיים חצי מצוה כאלו
קיים כל התורה כולה שהוא המשה חומשי תורה המקיים מצוה כתקנה
אל אחת כמה וכמה ומה משה ר' אביהן של כל הנביאים רדף לעשות
חצי מצוה אנו אל אחת כמה וכמה ועוד אמרו חכמי ז"ל המשתתף עם
חבירו בחצי מצוה כאלו עשה כולה בוא וראה שהאשה מקבלת שכר עם בעלה
בחמש מצוות שהוא עושה בכל יום ואלו הן קרית שמע והתפלה והתפלין והציצית
ותלמוד תורה קרית שמע מפני שהיא שומעת והתפלה מפני שהיא שותקת
התפלין מפני שהיא מכבדת אותן הציצית מפני שהיא נושאת אותן ונותנת אותן
לבעלה תלמוד תורה מפני שהיא שומעת בתורה ובמה זכת האשה לזאת המעלה
בזכות חצי המצוה שמיטתהפת עם בעלה בה ואי זו זו סעודתו של עני האיש
נותן והאשה עושה והן מוסיפין אותו לפיכך נאמר במצוה זו נתן, נתן, פתח
These are unknown Midrashim. תפתח על דעת שניהן כו'.

31.) P. 79a, to Deut. IV, 44:

אשר שם משה שם היים היא לישראל ושם שהוא טות לאומות העולם
— In Joma 72b, it is said: —שנ' אשר שם משה ונו'.
זכה נעשה לו סם היים
לא זכה נעשה לו סם מיתה.

32.) P. 80a, to Deut. VI, 7:

בשבתך בביתך אין לי אלא בבית מנין לבתי כנסיות ובתי מדרשות ושאר
מקום ת"ל בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך אל תקרא אשר
— This —אזכיר אלא אשר תזכיר.
The Talmud (Sota
38a) already recognized the difficulty of אזכיר, but adds no אל תקרא.

33.) P. 85b, to Deut. XIV, 1:

לֹא תתגודדו¹⁾ לֹא תתגודדו במחלוקות שהיא עושה בני אדם אנודות
לֹא תתגודדו לֹא תעשו אנודות אנודות. —Jebam. 13b, simply states:
34.) Ib. to Deut. l. c., 22: עשר תעשר אם עישר ברצונו מוטב ואם
לֹא—In the Talmud (Shabb. 119a), another aggadic explanation
is attached to this verse.

Ibid. to the same passage is applied the proverb: עד דסנדלך בר
— This is extracted from Pesikhta De R. Kahâna p. 99b (ed. Buber; for other parallels cf. our
Arûkh Compl. IV, 179).

35.) P. 92a, to Deut. XXI, 10:

בן סורר ומורא סורר שסרסר שני פעמים והדי כללם מדרש, ומורא שמורה
לעצמו דרך אהרת. —With the Midrash referred to, Sifre l. c. § 218 was
meant, where, however, another reading is rendered.

36.) P. 100b (end), to Deut. XXXI, 29:

וקראת אתכם הרעה באחרית הימים הדי אשארה אלי קול אלחב' ז"ל אלף ושבע
מאות קולין וחומרין וגזירות שוות ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה
—In Temûra 16a, this assertion is adduced from Joshua 1. It is unnecessary to state, that the equivalent for the
number *thousand*, is here omitted by Al-Dhamâri.

37.) Page 105a, to Deut. XXXI, 16:

הנך שוכב אמרו הכמ' ז"ל נתביישה שבינה לומר למשה על עסקי מיתה אלא
אמר הקב"ה משה זיווג את האותיות לשלש כתות כת עשר כת מאה כת אלף
כת עשר א"ט ב"ה ג"ז ד"ו יצא הי אין לה זיווג, כת מאה י"צ כ"ף ל"ע מ"ם יצא
נו"ן אין לה זיווג, כת אלף ק' ין ר"ף ש"ן ת"ם יצא ד' אין לה זיווג אמר משה לפני
הקב"ה יצא הנך אין לה' זיווג אמר לו הקב"ה אני עושה לך קורות רוח הנך
שוכב עם אבותיך כו'.

The grouping of the letters according to אטב"ח is treated in

¹⁾ Our text has: לֹא תתגודדו, which is undoubtedly the copyist's error.

²⁾ Here follows the Arabic explanation of: כובא קד יקל עלי אלצער
אעני צרה : כובא.

Exod. R. ch. 15 (end). See also our remarks in Art. אטבח (Arûkh Compl. I, 60). The Talmud, Synh. 90b, is unfamiliar with this explanation of: הנך.

38.) Page 105b, to Deut. XXXII, 1:

אמרו חכמי ז"ל לפי שהיה משה מדבר מעל לשמים וישעיה מדבר מעל לארץ בו.
He has the Midrash Tanchûma Ha'azînu (§ 2) in mind, where the reading is at variance with the above.

39.) Page 106a (end), to Deut. XXXII, 3:

כי שם יין אקרא אסור לאדם לקרות את השם או לכתבו אלא אם כן
היה מתכוון לו והדי אלחכם פי תלמידי חכמים אלכאמלין ואמא לתעלים
—This is a most remarkable assertion. singular to our author. The Talmud knows no distinction between
adults, children, or uneducated people. From לעלם (Exod III, 15)
is derived the prohibition of giving utterance to the Tetragrammaton.
(see Kidd. 70a, and parallels in *Kohut Arûkh Compl. IV*, 123 Note.).

40.) Page 106b (beg.), to Deut. XXXII, 4:

הצור תמים פעלו זו מלכות בבל כי כל דרכיו משפט זו אל אמונה מלכות
יון ואין עול זו מלכות ישמעאל מלכות מדי צדיק וישר הוא שהוא מצדיק את
—No wonder that the author living under Ishmaelitish
scepter was partial to ישמעאל, but he redeems himself by the
final clause.

41.) P. 108b, to Deut. XXXII, 27:

פן ינכרו צרימו בשעת צרתן של ישראל כל אומות העולם מצירין להן
כאילו לא הכירום, ובשעת טובתן כל העולם קוראין להם אחים ולמוד מעשו
—The source is Sifre to the
verse cited (§ 322), where it is more elaborately treated. The support
from Genes. XXXIII, 9, as quoted by our author, is missing in Sifre.

42.) 110a, to Deut. XXXIII, 2:

מימינו איש דת אשרת מלה אחת וקוראין אותה שתי מלות מלה אחת
לישראל ושתי מלות הציוה לגוים וחציה לישראל איש היא לאומות העולם דת היא

¹⁾ Cf. also the *Supplement* to our Arûkh (חין הערך) p. 25, s. v. הערות ותיקונים.

לישראל והיה הדיבור יוצא מימין הקב"ה דרך שמאל ישראל וסובב מחנה ישראל שנים עשר מיל על שנים עשר מיל עד שיבוא דרך ימינם של ישראל שהוא The — שמאלו של הקב"ה והקב"ה מקבלו בשמאלו וחוקקו בלוח בימינו כו'. The latter portion of this citation is only partly contained in Joma 53b. Concerning אשרת, see Jalk. to this verse, wherein, however, several explanations are given, without covering our author's interpretation.

48.) Based on the double meaning of אף, nose, and אף [חרון], anger, our author introduces a witty explanation of Deut. IX, 19. The story is recorded on Page 82b ff., and runs thus:

כי יגרתי מפני האף. מעשה בר' אלעזר שהיה יפה תואר ביותר והיו שתי עיניו כשתי מרגליות וביקש לישא בת ר' ישמעאל והיה לה אף גסה מה עשה אביה נתן לה אלף דינר בחיקה ואמר לה אם יאמר לך מפני האף תני לו אלף דינר, נשאה וישב עמה מצא אפה גסה ונתכרכמו פניו אמרה לו מהלך רבי אמר כי יגרתי מפני האף אמרה לו מתן בסתר יכפה אף ונתנה לו. The moral lesson attached to it, is thus summed up: אפאדונא בהדי אלמעשה כלק פאצל והו אן אלנאסאן — I merely wish to remark, that in B. Bathra 9b, אלעזר ר' is mentioned as authority for the comparison of the verses in Deut. I. c., and Prov. XXI, 14 in an entirely different strain of thought, to this effect: אמר ר' אלעזר גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו דאלו במשה רבינו כתיב כי יגרתי מפני האף ואילו בעושה צדקה כת' מתן בסתר יכפה אף ושחר בחיק חמה עזה. — Could these sentiments of R. Elazar have provoked the story above related?

We can not abandon our research and the exposition of the various peculiarities of our Ms., before stating the fact, that each Parshah is prefaced and concluded by a verse or two of not actual poetical value, but of some bearing to the contents thereof. It is unnecessary, and for want of space impracticable to reproduce these short rhymes in full, this will be the task of the future editor. We make an

exception of the closing Parsha, however as we deem it of special interest to direct attention at the same time, to the enumeration of all Pentateuchal Sidras, designated by *Aramaic* titles, which is another characteristic feature of our author's singular originality.

This last chapter concludes with the phrase: הקב"ה למען שמו הנכבד והנורא יקבל תשובות עמו ויקרב לנו תשועתו לקיים מה שנא' הקטן יהיה לאלף והצעיר לנוי עצום אני יי' בעתה אחישנה, ויבנה ציון וירושלים ויחזיר שבינה לחוכה דכת' לכן כה אמר יי' שבתי לירוש' ברחמים ויקבץ נפוצי עמו למקום קדשו דכת' אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך יי' אלהיך ומשם יקחד קדשו. — And then follows the invariable final clause of each Parshah (as already mentioned in our *introductory remarks*, p. 13): הם מא אדרת תביינה מן אלמעאני פי פרש' וזאת הברכה פי סראנ' אלעקול לכן אראד אלפרק בין אלעקל ואלעאקל ואלמעקול בעזרת שרי ב"ה לעולם ועד.

44.) Colophon (by the same hand): והנה נחצר סימן אלפרשיות כל בלמה פרשה.

ספר בראשית י"ב פרשה, קדמאה נח אול ואתנלי רחיי יצחק נפק ושלח ויתב מסוף דקרב וחיא.

ספר אלה שמות י"א ואלו הן, ואלין דאיתגליאו לפרעה כד שלח יתרו דיניא אפריש ואת ארי תכנוש מנייניא.

ספר ויקרא עשרה פרשיות, וקרא ופקיד ביומא דעדאית דא בתר דקדיש אמר בטורא דקימייא.

ספר במדבר סיני עשרה פרשיות, במדברא קביל ואסיק שלח קרה נזירת בלק פינחס ראש מטלנייא.

ספר ואלה הדברים עשרה פרש', אילין צלותייא חלף חוי דינא ארי עלנא וקמנא אציחנא ואתבריכנא והלל ליי' בריך רחמנא דסייען בריך וברוך שמיא הוא ברחמתיא על מא דאשתאר.

For the superscription (by another hand) on the Psalm CXLIII, confer pp. 15 and 16. (Descriptive).

*

*

*

The examples enumerated are chosen merely to illustrate Al-Dhamâris method of Aggadic explanations. We have taken them at random, for should we have entered into minute details, almost each page could have furnished us a theme for discussion and critical analysis. From the samples given and the diversity of interesting topics so characteristically elucidated by our author, it is obvious, that our Ms. is replenished with rare literary gems, worthy of a more thorough consideration at the hands of scholars. Should we have succeeded in arousing a closer attention of those who pursue Hebrew and Arabic exegetical studies, we shall be sufficiently recompensed for our painstaking efforts.

APPENDIX THE FIRST.

HEBREW SELECTIONS

FROM

ABOO MANZÚR AL-DHAMÁRI'S

HEBREW-ARABIC COMMENTARY

ספר חזקוני

APPENDIX ¹⁾ THE FIRST.

(HEBREW TEXT) ²⁾.

1.) On p. 11b. מעשה ביכניהו המלך שכתב בו כה אמר יי' כתבו את האיש הזה ערירי ובשעה שנפל ביד נבוכדנצר הרשע אסרו בבית האסורים והיו כל ישראל מצטערין ואומרין זה נשאר מבית דוד עכשו ימות ערירי והיו מצירין עד שהלכו אצל זקינה אחת ופסקו לה לטרא זהב כדי שתפייס אשתו של מלך בעבור יהויכין, וכיון שבא נבוכדנצר להודקק לאשתו אמרה לו סבול עצמך מעט ודע שמלך ישראל חבוש לך וראה כמה הוא סבול עצמו והיאך ימות בלא בנים ומיד נתפייס המלך וגזר להביא לו נערה ואנס יהויכין להזיקק לה וכוון שבא אליה אמרה לו נדה אני ומיד פירש ממנה ונזהר בנדה, וראה אותו הקב"ה שפירש וביטל ממנו הגזירה שנאמר חי אני נאם יי' אם יהיה יכניהו בן יהויקים כחותם על יד ימיני, וכיון שטבלה אותה הנערה בא אליה וילדה לו שנאמ' ובני כניהו בן יהויקים אסיר ושאלתיאל אסיר שהיה בבית האסורים ונאמ' ורובכל בר שאלתיאל והלא נחמיה שמו אלא שנזרע בבבל וקיים הקב"ה זרעו של דוד מיהויכין

¹⁾ At first it was my intention to give Hebrew abstracts containing explanations to the Biblical texts as they follow, but the Hebrew being continually interrupted by Arabic phrases, I deemed it best to select, as far as possible, purely Hebrew portions. They are mostly stories, with the superscription: מעשה.

²⁾ The *Nicanor story* (Joma 38a; see *Arúkh Compl. V*, 382), is in our MS. p. 18a, recorded in Arabic. It runs thus:

ניקנור אסם רגל יכרג יסאפר אלי אלאסכנדרריה ווגד הנאך באבין מן נחאס פי נאיה מן אלחסן ואלתחבים פאכזחמא לבית המקדש וגעלהמא פי אלמרכב פלמא וצלו אלי בעין אלבחר אלמרכב וכאד אן ינרק. פטלבו אהל אלמרכב אן יכפפו עליהם פוגדו אחד אלבאבין ורמוה אלי אלבחר וטלבו אלאכר יטרחוה קאל ניקנור אטרחוני מעה, פאסתקאם אלמרכב וכרגו בסלאמה, וכאן ניקנור פי ניין עצים עלא דאלך אלבאב אלדי טרחו אלי אלבחר פלמא כרגו מן אלבחר וגנלו מא פי אלמרכב או בודאלך אלבאב אלדי טרחו כרג מן תחת אלספינה ושמה ניקנור פסמו דאלך אלבאב עלי אסם דאלך אלשכין תוכארא לאלנס.

מפני שנוהר בנדה וזכה להתנדרל שנאמר ויהי בשלשים שנה לנלות יהויכין כו'.
Partly to be found in Pesikhta De R. Kahāna p. 163a ed. Buber and
Lev. Rabb. Ch. 10. See Arûkh Completum Art. שתל; the story itself
is elaborated in Lev. R. end of ch. XIX.

2.) On p. 22a (end), (sic!) לינאי המלך, מעשה בסנהדרין שהדרו
שעבדו הרג נפש אחת מישראל ושלחו לו הסנהדרין ואמרו עבדך הרג נפש מיד
שילח העבד אליהם, שלחו אליו ואמרו לו קבל עליך את הדין שהרי כת' והועד
בבעליו ובא ינאי המלך וישב לפניו אמר לו שמעון בן שטח עמוד על עמדיך
וייעדו בך העדים שלא לפני אתה עומד אלא לפני מלך מלכי המלכים שנא'
ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני יי' אמר המלך לא כדברך אלא כדברי
חברך פנה לימינו כבשו פניהו בקרקע פנה לשמאלו כבשו פניהו בקרקע א"ל
שמעון בן שטח אתם הדרתם אותו והכת' אומר לא תהדר פני גדול הקב"ה יפרע
מכם ובאותה שעה בא מלאך וחייבטן בקרקע ומוזאת השעה גזרו המלך אין דן
ואין דנין אותו, ושמרתם את חקותי אלו הנזירות והתקנות והמנהגות.

The source is to be found in Synh. 19a, with different readings.

3.) To Lev. XXVI, 12 (in our MS. p. 31a), is attached the parable:
משל למה הדבר דומה למלך שנשא אשה וכתב לה כתובה מרובה והיעיד (sic)
עליה גדולי הדור שאם תסרח עליו יעזבנה וילך עד שתחזור למוטב, לא היו
ימים מועטים עד שסרחה עליו מיד הניחה המלך והלך וישב שנים רבות והיו
שכונותיה אומרות לה בכל יום ויום השאי נפישך לאיש אחר עד שאת נערה
וכוחך יפה עליך שהרי המלך הלך לו למדינת הים ושוב אינו חוזר איליך וכיון
ששמעה צעקה ובכתה ונכנסה לביתה וראת כתובתה ומיד מתיישבת דעתה עליה
כך כנסת ישראל היו אומות העולם אומרים להן בואו אצלינו ונעשה לכם כל דבר
טוב נכנסו לבית הכנסת והוציאו ספר תורה וקראו בו ואף גם זאת בהיותם בארץ
אויביהם לא מאסתים ולא געלתים גו' ומיד הן חוזרין למוטב לכך נאמר והתהלכתי
בתוכם ואשבר ממות עולכם.

4.) Page 32a גדול ז"ל שחכם גדול (sic) בן ניריון
היה ועשיר גדול היה מגדולי ירושלם ומגדולי ישראל הוא, פעם אחת באו ישראל
לעלות לרגל ולא היה להם לשותות מים מירושלם נכנס נקדימון ז"ל אצל מוכר
המים ואמר לו מכור לי מים בכסף או בזהב אמר איני מוכר היום כלום א"ל
נקדימון הלויני עד יום פל' אם נתתי לך מים מוטב ואם לאו נתתי כסף שווה
בשווה והלווהו שתים עשרה מעלות מים בשתיים עשרה ככרות כסף וקצין לו
מעות וקבע לו זמן ושתו כל ישראל באותו הרגל, וכיון שהגיע הזמן שלח לו בעל

המים אמר שלח לי מים או מעות אמר נקדימון לשלח עוד לי היום כולה וחזר בעל המים ושלח אליו אמר נקדימון עוד לי [זמן] למנחה, חזר בעל המים ושלח אליו אמר נקדימון עוד לי שתי שעות, אמר בעל המים זה שוטה כל השנה כולה לא ירדו נשמים ובשתי שעות ירדו והלך לבית המרחץ שמיה (sic) בשתים עשרה ככרות כסף, ונקדימון בן גיריון ז"ל נכנס לבית המקדש ונתעטף ועמד בתפלה ושפך רוחו לפני ארון העולם ואמר רבון העולם גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי ולא לכבוד בית אבא עשיתי אלא לכבוד שמך הגדול שיתגדל ויתקדש בעולם עשיתי פנה אילי וחניני וקבל תפילתי דכתי' ופניתי אליכם באותה שעה נתקשרו השמים בעבים וירדו נשמים הרבה עד שנתמלאו כל המעלות שלוח והותירו יצא בעל המים מן המרחץ ויצא נקדימון מבית המקדש ופגעו זה בזה אמר לו נקדימון שגר לי דמי המים שהותירו אמר לו בעל המים יש לי עליך פתחון פה שתתן מעותי אמר נקדימון מפני מה, אמר שנבורת נשמים לי ולך ומיד חזר נקדימון לבית המקדש ונתעטף שנייה ואמר רבון העולמים כשם שעשית לי נס בראשונה כך תעשה לי בשנייה כדי שיתגדל שמך לפני עמי הארץ יותר מדאי ומיד נתפזרו העבים ונקדרה לו החמה לכך נקרא שמו נקדימון ויוסף היה שמו והורה לו בעל המים ופשט זה הנס בישראל עד ששמע בן ציצית הכסף ולמה נקרא שמו ציצית הכסף לפי שהיה מיסב על מטה של כסף בראש כל גדולי ישראל אמרו על בתו של נקדימון בן גיריון אשת בן ציצית הכסף שהיתה מטתו מוצעת שנים עשר' אלפים דינרי זהב טהור ומאה דינרי זהב היו לה מערב שבת לערב שבת לסיפוק הקדירה לאחר זמן היה רבן יוחנן בן זכאי ותלמידיו הולכין בעכו מצא יוחנן אשה אחת ראויה ומלקטת שעורים מתחת טלפי הסוסים והיא יושבת וישבת וכיון שראתה רבן יוחנן בן זכאי ופשטה ידיה עליו ואמרה לו ר' פרנסני אמרו לה בתי בתי בת מי את אמרה לו בתו של נקדימון בן גיריון אני ומיד סיפק כף על כף ואמר לה ממון אביך היכן הוא וממון בעליך היכן הוא אמרה לו בא זה על זה על זה ואיבר זה את זה והלא ידעת מה שכתב בתורה ושמעתי את נאון עוזכם ויספתי עליכם מכה שבע כחטאתיכם וכל מה שכ' בקללה ובכתה לפניו ומיד פנה רבן יוחנן בן זכאי אצל תלמידיו ואמר אני עד על כתובתה של זו אלף אלפי אלפים דינרי זהב חוץ משנתן בעלה בן ציצית הכסף ובכה רבן יוחנן בן זכאי ונתן לה מזונות וכסות ומיני מגדים וניחם אותה ודיבר על ליבה ואמר לה אל תיראי בתי וחיי ראש אביך אם יגע בך דבר רע ולא זזה ממנו עד שבנה בה לגדול שבתלמידיו.

The story of Nikodemus occurs with variations in Taanith 19b ff., where the proper name בוני (and not as our author has it יוסף), is

recorded. That Ben Zizith is mentioned as his son-in-law, is not traceable to our sources; see Gittin 56a, and Arúkh Compl. VII, 40a. It is somewhat strange, that our author omits the beautiful saying of the daughter of Nikodemos (חסר) מלך ממון חסר (Kethub. 66b; Arúkh Compl. V, 151), although he copies the account of the interview between R. Jochanan b. Zakkai and the daughter of Nikodemos.

5.) On p. 42a בבית שבת בלילי דורש שהיה מאיר שהיה דורש בלילי שבת בבית שבת. הכנסת ויצאה אישה אחת לשמוע קולו וערב לה ובא בעלה מן התפלה ולא מצאה והיא יושבת עד שכבה נר שבת ובאה אמר לה בעלה היכן היית אמרה לו שמעתי קול הדרשן שבבית הכנסת וערב לי וישבתי עד זמן זה, באותה שעה נשבע בעלה שלא תבוא לרשותי עד שתירוק בפני הדרשן, וגדול היה רבי מאיר והוליכה לבית אביה לאחר זמן נשאו העם ונתנו בדבר עד שנשמע הקול לר' מאיר מה עשה ז"ל אמר לאישה אחת לכי דעי לי היכן פלוגית שנשבע עליה בעלה בדבר זה הלכה אותה אישה ומצאה אותה יושבת עם עשר נשים ביום השבת נושאות ונותנות בדבר זה הלכה האישה והגידה למאיר, הלך ז"ל אצל הנשים וישב על הפתח ואמר להן מאיר אני שמא יש בכן מי שהיא יודעת ללחוש העין מפני שעניי מרדה עלי והיו הנשים אומרות לזאת האישה לחשי עיניי ורוקי בפניי כדי שתצאי משבועת בעליך ואמרו הנשים לפני מאיר ר' איני יכול ללחוש אלא זאת האישה והלכו להן והניחוה לבדה ביקשה לילך עמהן אחזה בידה ואמר לה לחשי עיניי כדי שתהיה רפואה על ירך אמרה לו היי ראשך שאין אני יכולה ללחוש אם כן רוקי בה שבע פעמים והקב"ה ישלח דפואה אמרה אין אני יכולה ולא הניחה עד שירקה בפניי שבע פעמים ואחז בידה והוליכה לבית בעלה ואמר לה אמרי לבעליך אתה נשבעת שארוך לפניי פעם אחת כבר הורקתי שבע פעמים והלך לבית הכנסת וכבר ידעו בדבר עמדו תלמידיו ואמרו לו רבינו כל זה בויתה בתורה ובלומדיה אמר להם דאי לו למאיר להיות כרבו, שם המפורש שנכתב בקדושה אמר הקב"ה ימחק כדי לעשות שלום בין איש לאשתו מאיר על אחת כמה וכמה.

This suggestive legend is taken from Jerush. Sota Ch. I; See also Arúkh Compl. V, 34 Art. לחש and the sources there quoted.

6.) Page 48a ff. Korach's Rebellion. ויקח קרח לקח מקח. רע לעצמו שהחליק על מישה רבו ולא ידע שכל החולק על רבו כחולק על השכינה, שנא' לא עלינו תלונותיכם כי על יי' וכאנת הוה אלמחלוקת מן קרח בסבב אליצפן בן עזיאל אבן עם מישה וקרח, שנחמנה נשיא על משפחתו והוא היה

קטן שנא' ונשיא בית אב למשפחות הקהתי אליצפן בן עזיאל. ומיד נתקנא קרח ואמר השררות ראויה לי שהרי קהת ויצהר וחברון ועזיאל, עמרם הוא הבכור וזו בניו משה למלכות ואהרן לכהונה שררות שנייה ראוייה [להיות לי] שהוא שני לבכור ואני בנו של יצהר אני ראוי להיות על משפחתי ומשה מינה אליצפן בנו של עזיאל הקטן מן הבנים להיות נשיא עלי איני רוצה בכך וחכם גדול היה ועשיר גדול היה קרח ומנושאי [הארון] היה שנא' כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו, באותה שעה עמד קרח ולקה מאתים וחמשים איש מגדולי ישראל שנא' לאות לבני מרי יענה עד דמרי ואמר להם אני מבקש לבטל כל מעשה משה ולקה מאתים וחמשים טליתות של תכלת ונתן להם והלבישן ועמדו לפני משה ואמר קרח לפני משה מה תאמר בטלית שכולה תכלת חייבת בציצית אם לאו אמר משה חייבת ולפיכך נסמכה פרש' ויקח קרח לפרש' ציצית עמד קרח שנייה ואמר למשה בית שהוא מלא ספרים חייב במוזזה אם לאו אמר משה חייב מיד העזי קרח פניו באכזריות ואמר אין משה נביא ולא אהרן כהן ולא תורה מן השמים ועמד והחליק מחלוקת קשה בעזות פנים וכשישמע משה דבריו נפל על פניו שנא' וישמע משה ויפול על פניו עמד אהרן ואמר למשה אל יחרה לך שמה מתוך יין הם בועטין או מתוך מאכל הם בועטים הארך אפך להן, עמד קרח בעזות פנים ואמר טלית שכולה תכלת אינה פוטרת שנים ושלושים חוטים, והתורה מאתים ושבעים פרשיות שבמוזזה, לעולם לא נצטוו משה בדבר זה מאת יי' מן השמים מיד ויחר למשה מאוד ואמר על ביוני שתקתי ועל בזיון אחי שתקתי על בזיונה של תורה אני שותק אמר לו אהרן הקב"ה סובל יותר ממנו ועוד אמר אהרן למשה פייס אותם תחלה אולי יחזרו בתשובה מיד וילך משה אל דתן ואבירם לפייסם אמרו לו העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה כלומר העיניך, ולמה הלך משה אל דתן ואבירם ולא הלך אל קרח אלא בתחלה הלך אל קרח ולא הושיבו כלום ומיד דיבר עם בני לוי שנא' ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי וכיון שלא ענה קרח אמר שמעו נא בני לוי וקרח היה מחזיק במחלוקות ומיד ויחר למשה מאוד מפני שלא הושיבו קרח אלא אמר קרח בלבו אם אני מושיבו הוא מפייס אותי בדברים או יקלליני מוטב שלא אשיבו ומיד ויחר למשה מאוד אמר אהרן למשה לך אני ואתה ואני אפייס אותם והלכו יחד וכיון שראה אותן קרח אמר לעדתו בואו אלו שנטלו ממון ישראל בערמה והקהיל עליהם קרח קהילות שנא' ויקהל עליהם קרח את כל העדה והתחיל מספר בליצותו ואומר לכל הקהילות ומשה ואהרן עומדים ואמר יש אלמנה שוכנת אצלי ועמה שתי בנות יתומות ויש לה שדה אחת כדי לפרנס עצמה ולפרנס היתומות בדוחק, באה לחרוש אמר לה משה לא תחרוש בשור ובחמור יחדו, באה לזרוע אמר לה שדך לא תזרע בלאים,

בא תחלת הפרי אמר לה בכורים, באה לקצור אמר לה הניחי לקט ושכחה ופיאה באה לעשות גורן אמר לה תני תרומה ותרומת מעשר ומעשר ראשון כל זה כדי שיטול משה ממון האלמנה והיתומות. והוסיף בליצות ואמר לכל הקהל מה עשת אותה האלמנה הלכה ומכרה השדה ולקחה בדמיה כבשות כדי ללבוש מגנותיהן וליהנות מפירותיהן וכיון שילדו בא אהרן ואמר תני לי הבכור הגיע זמן הגזירה אמר תני לי ראשית הגז הגיע זמן המעשר בא למעשר בהמה התחילה האלמנה צועקת ומצדקת הדין עליה ואמרה אין בי כח לעמוד באיש זה אלא הרי אני שוחטין ואוכלתן וכיון ששחטה בא אהרן ואמר תני לי זרוע ולחיים וקבה, צוחה האלמנה ואמרה אף בשחיתתן לא נוצלתי מידך הרי הם חרם אמר תני אותם לי 'שנא' כל חרם בישראל לך 'היה ונטלם כולם והניח האלמנה והיתומות בוכין הרי לא חמלו משה ואהרן על היתומות ועל האלמנה שנא' בהם כל אלמנה ויתום לא תענון מיד פנה משה אל אהרן ואמר לזה תפיים אמר אהרן למשה אין לזה פיוס אלא לחביריו שלא דיברו מיד ויקם משה וילך אל דתן ואבירם ענו אותו העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה עמד משה לפני הקהל ואמר אם כמות כל האדם ימותון אלה ופקודת כל האדם גו' ועמד והתפלל לפני הקב"ה וצעק במרר נפש ואמר רבון העולמים על בזיוני שתקתי ועל בזיון אחי שתקתי על בזיונה של תורה לא מלאני לבי לשחוק 'שנא' ויאמר משה בזאת תדעון כי יי' שלחני ואין בזאת אלא תורה 'שנא' וזאת התורה אמר משה לפני הקב"ה אם כשאר בני אדם יהיו אלו הולכים ומבוקרים וכמיתת בני אדם ימותון אני אומר לא יי' שלחני, אמר לו הקב"ה מה תבקש אמר משה אם מששת ימי בראשית מוטב ואם לאו תיברא עכשו 'שנא' ואם בריאה יברא יי' ופצתה האדמה את פיה אמר לו הקב"ה אני ארך אפים במדת הדין אלא לך אמור להם בקר ויודע יי' הלך משה ואהרן ואמרו להם בקר ויודע יי' אמר להם קרח ומדוע תתנשאו על קהל יי' אתה הבאתני זה עברת תער על כל בשרי והייתי הולך בין כל ישראל והם שחקים עלי ואומרים מי עשאך כך מי עשאך כך ואני מתבייש ולא עוד אלא שנטלת אותי יד ורגל והיית מנפין אותי ואתה אומר לי טהור טהור ובישתני ברכים ואהרן אחיך הושבתו באהל מועד ככלה מקושטת והוסיף בנידוף ובחירוף בליצות ואכזריות.

ד"א ויקח קרח שנעשה קרחה בישראל, בן יצהר שנעשה חטאו וענשו כצהרים, בן קהת שהקהה שיני מולידו, בן לוי שנעשה לויה לגיהנם, בן יעקב לא נאמר מפני שביקש יעקב אבינו שלא יזכר בייחוסיהם 'שנא' בסודם אל תבוא נפשי זה מעשה זמרי, בקהלם אל תחד כבודי זה מעשה קרח, דתן שעבר על דת, אבירם שאיבר לבו מלעשות תשובה, און שישב באיניות והלא נמואל שמו

שנא' ובני אליאב נמואל ורתן ואבירם אלא און בן פלת אשתו הצילתו אמרה לו אם קרח רב אתה תלמיד ואם משה רב אתה תלמיד ואתה שב לך מן המחלוקות אמר להן און ומה אעשה עם חבירי כבר היה הדבר בינינו אמרה לו שב בבית ואני אשב בפתח וישבה בפתח ופרעה ראשה אחר שנשבע לה שאינו יוצא וכל איש שיבוא ומצא אותה בפתח וראשה פרוע הוא חוזר לאחוריו וכיון שפתחה הארץ את פיה לבלוע קרח ועדתו בקשה לבלוע און שהיה על המטה עמדה אשתו ואחזה במטה ואמרה רבונו של עולם כבר נשבע בשמך הגדול שלא יהא במחלוקות לעולם, שמך חיי וקיים לעולם שאם יכפור בשבועה אתה יכול לפרוע ממנו וישבה ואמרה לו קום בא אצל ריבך (sic) אמר לה מתבייש אני ממה רבי אמרה לו אני אוצאה עמך ויצאה ועמדה לפני משה ברח משה מפניה כשעמדה לפניו התחילה צווחת ובוכה אמר משה מה טיבה של אשה זו אמרו רבי זו אשתו של און אמר משה תבוא באה, אצל משה ואמרה לו רבי כך וכך המעשה הלך משה עמה לביתה ועמד על הפתח וקרא לאון און בת פלת צא אלי הקב"ה ימחול לך על כל מעשיך על אשת און נאמר חכמות נשים בנתה ביתה ועל אשת קרח נאמ' ואולת בידיה תהרסנה. החל הנגף כיון שראה משה ברוח הקדש שמלאך המות נוגף ישראל על הסדר קטן וגדול בשווה צדיק ורשע בשווה ואינו משייר חי בין המתים ולא מת בין החיים שנאמ' החל הנגף מלשון מהחל חרמש בקמה כמה שהקוצר קוצר על הסדר מיד אמר משה לאהרן קח את המחטה ושים קטרת והולך מהרה כי יצא הקצף ומיד לקח אהרן את המחטה כאשר צוה משה ומצא מלאך המות עומד ומחבל על הסדר עמד אהרן עליו ולא היה מניחו לחבל שנא' [ויעמד] בין המתים ובין החיים, אמר לו מלאך המות הנח אותי אעשה שליחותי אמר אהרן משה שלחני והקב"ה שלחך הקב"ה ומשה באהל מועד בוא ונלך אליהם ולא השגיח המלאך לדבריו מה עשה אהרן עצר המלאך במתנו והוליכו שנא' וישב אהרן אל משה והמנפה נעצרה וכשבא משה ליפטר מן העולם אמר ברך יי חילו ופועל ידיו תרצה מחץ מתנים קמיו מלמד שלקח המלאך במתניו ועצרו וכשראה אהרן המלאך בא כנגדו נתן הקטרת לפניו שנא' ישימו קטרת באפיך וזהו סוד הקטרת שלמד משה ממלאך המות כשעלה למרום.

The main features of this story are borrowed from Midr. Tanchûma, Parsha Korach, and Numbers R. Ch. 18. About the story of *On*, consult Synh. 109b and Tanch. ed. Buber § 24. It is to be understood, that both the style and embellishment of the narrative are original with our author.

7.) Pages 51b — 52a to Numb. XIX. 1. *The Red Heifer.*

מעשה בנוי אחד שהיה לו פרה אדומה בתוך עדרו ובקשוה הנזברים באלף אלפי אלפים דינר ונטל מהם הממון ואמר המתנינו לי עד הבוקר והיה בלילה והניח עול על צוארה והיה מוליכה ומביאה כדי לפסלה למחר ראוה החכמים ופסלוה ואמרו אין פרתך ראויה אלא לסבין שלך ולקחו הממון ומיד חנק עצמו ומת מי גרם לו בקשתי להטעות חכמי' וכשלוקחין פרה מן הגוים היו קורין לה רמת רמת והיא רצה ובאה כלום' פרה אדומה תמימה אדומה בזמן שרובה מאדים ת"ל תמימה ואם תאמר תמימה לענין מומין הרי נאמר אשר אין בה מום אלא ענין תמימה לאדמות. שאל [אחד] מן הכופרים את רבן יוחנן בן זכאי ואמר לו מעשיכם נראין כמעשה כשפים שאתם מביאין פרה ושוהטין אותה ושורפין אותה ולוקחין אפרה ומביאין טמא ומזין עליו ואומרים שהוא טהור אמר לו רבן יוחנן בן זכאי ז"ל אדם מכם שנכנסה בו רוח רעה מה תעשו לו אמר מעשנין תחתיו דברים ידועין ומרבעין עליו מים ומיד היא בורחת ממנו אמר לו רבן יוחנן בן זכאי ז"ל ישמעו אזניך מה שפיך מדבר כך רוח זו היא הטומאה שאתם עושין לה כך וכך שנאמר ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ ומיד הודה לו וכיון שיצא עמדו עליו הלמדיו ואמרו לו רבינו לזה דחית בקנה, לנו מה אתה משיב אמר להם הייכם אין המת מטמא ולא המים מטהרין ולא החיים מטהרין אלא גזירת הכתב.

In Tanchûma Chukath § 8, this story is designated with מעשה בנר: for which, however, מעשה בנוי אחד, or עובד כוכבים אחד must be read, as in Tanch. ed. Buber § 26; Numb. Rabba Ch. XIX and Jalk. Chuk. § 759; compare also Pesikhta De R. Kahâna p. 40a and Pesikhta Rabb. Ch. XIV.—The interpretation תמימה באדמות is copied from Sifre § 123. The first part belongs probably to an unknown Midrash. With רמת, cited in our text, the Arabic *مَاتَا* = *vacca sylvestris*, may be compared. It seems, however, that the story is taken from Sifra Sutta, fragments of which are mentioned in Jalk. l. c., where the reading דמת is rendered.

8.) Page 53a שוב מעשה בנוי אחד בא שקלון היו הנזברים מבקשין ממנו אבנים לאבד באלף אלפי אלפים דינרי זהב ונכנס להוציא להם ומצא מפתח של אוצר תחת מראשותיו של אביו והוא ישן והיה נכנס ויוצא נכנס ויוצא ולא הודיעם ואלו הודיעם היו מוסיפין לו עד מאה אלפים דינרי זהב אלא אמרו שהוא לצורך בית הוא מתכוין וכיון שנער אביו מן השינה נתן להם ולא

לקח מהם אלא אלה דינר ואמר להם כבר נתביישתי מכם ולא רציתי לצער את אבי ואילו ציערתי את אבי הייתי לוקח מכם שכר מה שכר שילם לו הקב"ה באותו היום נולדה לו פרה אדומה בתוך עדרו לשנה אחרת באו חכמי ישראל ובקשו מימנו ואמרו בכמה פרתך אמר להם במה שאתם רוצין לפי שאתם בעלי אמונה אמרו לו בוא עמנו ללשכת הנזית ליקח דמיה והלך עמקן וכיון שפתחו הלשכה מצאוה מליאה דינרי זהב והיו נותנים לו עד שהוא צווה ואומר דאי בוא וראה כמה מעלות בין צדיקים לרשעים ובין המעשה הראשון למעשה השני.

In the sources,¹⁾ this heathen of Askalon is perpetuated with the proper name דמה, with its several variations: דמא, דומא, רמא. It seems probable, that דמת דמת, as the red heifer was called, (Jalk. l. c; see No. 7) bore the name of this pious heathen: דמה בן נתינה, who has been found so ready to serve the Jewish cause.

9.) Page 62a: מעשה בתינוק שבא לפני ר"ע ואמר לו ר' הקדשתי קרדומי אמר לו לשם חמה ולבנה הקדשתי אמר לו ר' אל תתינע בי לא הקדשתי אלא למי שברא את אלה אמר לו לך בני נדרך נדר. In Ned. 21b ff., other examples are given.

10.) Page 63b: מעשה בבני אדם שלא יצאו ידי חובתן [a margin note adds לא מלפני המקום ולא מפני הבריות עני ועשיר ורשע] באו לדין עני אומרין לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אמר [בחרור the reading עני הייתי וטרוד במוזנות הייתי אומרין לו כלום אתה עני יתר מהלל הזקן שבכל יום הוא משתכר הצי שכרו נותנו לשומר בית המדרש וחצי שכרו מסתפק בו הוא ואנשי ביתו פעם אחת לא מצא להשתכר ולא הניחו שומר בית המדרש להכנס מה עשה עלה לגג בית המדרש ונתלה בחלון כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון גירי הצדק וזה בערב שבת בתקופת טבת וירד עליו שלג מן השמים עד שעלה עמוד השחר ולא היאיר (sic) בית המדרש אמר שמעיה לאבטליון אחי היום אפל שמא יום מעונן הוא היציצו (sic) בעיניהם ראו דמות אדם בחלון עלו ומצאו עליו דום שלש אמות שלג, ומיד פרקוהו והרחיצוהו וסכוהו ועשו מדורה והושיבוהו כנגדה וחללו עליו את השבת ובאותה שעה אין העני משיב כלום ונמצא העני לא יצא ידי חובתו לא מן המקום ולא מן הבריות. עשיר אומרין לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אמר עשיר הייתי וטרוד במזון הייתי

¹⁾ Ab. Zara 23a, Kidd. 31a, jer. Kid. I, 61a, jer. Peah I, 15c, and the parallels mentioned in Arūkh Completum III, 79.

אמרין לו כלום אתה עשיר מאלעזר בן חרסום שהניח לו אביו אלף עירות ביבשה ואלף ספינה בים ובכל יום הוא נוטל משאו על כתיפו והולך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה פעם אחת מצאוהו עבדיו במדינה אחרת ובקשו ממנו מכס ולא הכירוהו והוא לא יכירם והכוהו אמר להם הניחו לי אני הולך ללמוד תורה ואין עמי כלום אמרו לו חיי ראש אלעזר בן חרסום שאין אנו מניחין אותך אמר להם אני הוא אלעזר בן חרסום ומיד נמלו לו חסד ואמרו לו אנו עבדך ועבדי חרסום אביך הא לך כל הממון הזה ולא השנייה בממונו והיה עוסק כל זמנו בתורה ומיד אין העשיר משיב כלום נמצא העשיר לא יצא ידי חובתו לא מן המקום ב"ה ולא מן הבריות. רשע [בחרור: the margin note has: אומרין לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אמר בעל גאווה הייתי אומר לו כלום היית בעל גאווה וטרח ביצרך יתר מיוסף הצדיק שבכל יום ויום אשת אדניו משחקת עליו בדברים ומה שלבשה לו שחרית לא לבשה לו ערבית ואמרה לו השמע לי ולא נשמע לה אמרה לו אם לא תשמע לי אני חובשתך בבית האסורים אמר לה יין מתיר אסורים ומיד לא הייתה תשובה לרשע [לבחרור] נמצא הרשע [בחרור] לא מציא את העניים ר"א בן חרסום מחייב את העשירים יוסף מחייב את הרשעים. The superscription: מעשה בבני אדם שלא יצאו ידי חובתן is our author's own invention, whilst the Talmud introduces the narrative with ת"ר. On אלעזר בן חרסום see: *Kohut Arúkh Compl.* III, 497 and our essay in the *Jewish Quarterly Review* III, 549 ff. (Talmudical Miscellanies, II, Croesus).

11.) On Page 81a: מעשה באחד מארץ ישראל שהיה לו בן ונצטער בו עם רבו כדי ללמוד תורה עד שלימדו ספר בראשית בלבד ולבסוף בא הנייסות וישבו אותו תינוק והוליכוהו לבית האסורים והרגיש הקב"ה את עולמו על המלך וישב בדאגה ואמר לעבדיו תנו לי ספרים ונתנו לפניו ספרים ונטל מהם והיה קורא עד שהגיע לאחד מהן ולא היה יודע לקרותו אמר המלך אין זה אלא מכתב היהודים יש כאן אחד לקרותו אמרו לו חיי ראש המלך אין כאן אלא תינוק שבוי אמר המלך יבוא באותה שעה הוציאוהו מבית האסורים והרחיצוהו והלבישוהו בגדים ובא לפני המלך ונתן לו המלך אותו הספר והיה קורא בו מבראשית עד אלה תולדות השמים והארץ והמלך שומע אמר המלך בידוע שאין זו דאגה בלבי אלא אצל זה הנער לאבותיו ונתן לו המלך שתי ככרות כסף ושתי ככרות זהב ומינה עליו שומרים שיוליכוהו אצל אביו כיון ששמעו חכמים אותו

XIII

המעשה אמרו ומה זה שלא נצטער עם בנו אלא בספר אחד שילם לו הקב"ה כל אותו השכר מי שהוא מצטער ומלמד בניו תורה ומקרא ומשנה הלכות והגדות כמה שבר יתן לו הקב"ה לכך נאמר בדברי תורה הנחמדים מזהב ומפז רב' (וקולי) This legend claims an Arabic origin, as the author surmises (אלערב) by his introductory remarks.

12.) On Page 98b, to Deut. XVII, 16.

מעשה בשלמה בן דוד מלך ישראל שהרבה נשים ואמר לא יסור לבבי אמרו חכמי' ז"ל כיון שחטא שלמה עלה יוד של [לא] ירבה ונשתטח לפני הקב"ה ואמר עקרני שלמה מן התורה אמר לו הקב"ה בני אריב ריבך ובאותה שעה אמר הקב"ה לשוד (sic) שעל כסא שלמה והוא מלך השדים יכה שלמה ויטול היתמו ומיד הכהו ונטל חותמו ונפל שלמה מעל הכסא ונדמה השוד (sic) בדמות שלמה וישב על הכסא והיו כל ישראל סבורין שהוא שלמה והיה שלמה משוטט בעיירות ובכפרים שלש שנים והוא אומר אני קהלת חייתי מלך על ישראל בירושלם וכל הרואה אותו מכיהו (sic) והשד בא על נשי שלמה כולן עד שבא אצל אחת מהן והיא נדה אמרה לו שלמה מלך ישראל חשנה המנהג ואני נדה אמר על מנת כך אני עושה וחלך אצל בת שבע אם שלמה ותבעה לתשמיש אמרה לו בני מקום יציאת ממנו אפשר לך שתמצא בו הנייה והלכה אצל בניו בן יהוידע הכהן ואמרה לו בדבר ומיד נזרעו בנייהו בן יהוידע וקרע בגדיו ואמר חס ושלום ישאין זה שלמה אלא זה שד והנער המשוטט הוא שלמה ומיד שלח בניו לנער המשוטט ואמר לו בן מי אתה אמר אני שלמה בן דוד מלך ישראל אמר לו בנייהו וכיצד היה הדבר אמר באחד מן הימים אני יושב על כסאי ובאת רוח שער ה והורידה אותי ונטרפה דעתי עלי עד זאת השעה אמר לו בנייהו יש לך סימן לזה הדבר אמר שלמה בשעה שהמליכני דוד אבי נתתי ידי אחת על כתיפך והשנית ביד נתן הנביא ועמדה אמי ונשקה על ראש אבי וזה הוא סימני, עמד בנייהו והניד לסנהדרין כל הדברים וכתבו שם המפרש והלכו אצל השד וסיבכו אותו והכהו בנייה מכה אחת ונטל החותמת מידו וביקש להרנו יצתה בת קול ואמרה אל תנעו בו שממני היה הדבר וידעו חכמי' שאירע לשלמה זה המעשה על שעבר על מה שכתב בתורה ולא יסור לבבו וחזר שלמה למלכותו והיה תמיה ואומר אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו ואל יתהלל עשיר בעשרו כי אם וגו'.

The bulk of this story is abridged from the well known account

of Ashmedai ¹), treated of in Gittin 68a+b (see also Arûkh Compl. I, 318 ff; *Kohut* Angelology & Dämonology etc. p. 82 ff.), where this demon-king is brought in connection with Solomon's preparations for building the Temple. Our author omitting the name אשמדאי, for which he has שור, meaning רוח שערה whirlwind, combines the legend with another Midrash (Exod. R. Ch. VI and the parallels, see *Kohut* Arûkh Compl. VII, 172). In the above narrative a remarkable mistake is noticeable, inasmuch as Al-Dhamâri changes Benâjah ben Jojada, the commander of Solomo (2 Sam. VIII, 18) into Benâjah, the son of Jehoiada, the high priest (1 Chr. XXVII, 5). It is evident, however, from page 9b (beg.) that the version of the 'Ashmedai-legend in connection with the Shamir and the building of the Temple through Solomo, was familiar to our author, as will be seen by the following: דוכיפת הרה לפנה מרכבה הודו כפול והו אלשמיר אלדי נגר בה שלמה בית המקדש שנא' ונגר מורא והו מן גמלת עשרה דברים שנבראו בין השמשות מעשיו המקדש שנא' לא הוא ואשמדאי הו שהביאו לשלמה (see Aboth V, 6. and Pesach. 54a).

13.) On page ²) 101b—105a to Deut. XXXI, 14 (*On the Death of Moses*) הן קרבו ימיך למות אמר משה לפני הקב"ה בלשון ששיבחת אותך בפני ששים רבוא ואמרת להם הן לין אלהיך השמים ושמי השמים וכו' בלשון הזה אתה נזר עלי מיתא אמר לו הקב"ה לא כן אלא כשם ששלחתך אל פרעה מלך מצרים להוציא בני מתחת ידיו אמרת לי הן אני ערל שפתים ועדיין הן שמורה לך וכשם ששיבחת אותי כנגד ששים רבוי ואמרת הן לין אלהיך השמים ושמי השמים וכו' כך אני מעלה אותך ראש על חמשים וחמשה רבוא צדיקים גמורים מנין ה"ן בתוך הן ערן אחר מיתתן אמר משה רבונו של עולם אם אין אתה מכניס אותי לארץ ישראל הנח אותי בעולם ואחיה ולא אמות, אמר לו הקב"ה

¹) Nathan b. Jechiel, as we have proven, (*Arûkh Completum* I, 318 ff.) was unfamiliar with the name: אשמדאי.

²) On page 99b—100a, the story treating of the dispute between R. Joshua and R. Eliezer is reproduced. (B. Mezia 59b and *Arûkh* Compl. III, 383). Only the introduction is remarkable, wherein R. *Jirmiah* and other Chachamim are mentioned as having partaken of a dispute which can not be proven. His words are: פעם אחת נקבצו חכמי ישראל ר' אליעזר ור' יהושע ור' ירמיה והרבה חכמים והיו נדטאין ונותנין בדבר זה ר' אליעזר מטהר והשאר מטמאין וכו'.

אם אין מת בעולם הזה אין לך תחיה לעולם הבא, ולא עוד אלא שכתבתי בתורה על ידיך ואין מידי מציל, אמר משה רבש"ע אהיה כאיילי מרומים וכצבי הרים שהן אוכלין ירקות ועשבים ושותין מי הגשמים ורואין את העולם כך תשוה נפשי אחד מהם, אמר לו הקב"ה רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה, אמר משה רבש"ע קח אחת משתי עיני והנח אותה תחת עקבי דלתי היכלך ויניחו עליה הדלת ואראה את ארץ ישראל בעין אחת ולא אמות, אמר לו הקב"ה הלא אמרתי לך אל תוסף דבר אלי עוד, ומיד פתח משה בשבחו של הקב"ה ואמר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט כו' ונתן קול בבכי ובתחנונים והתחנן לארץ ואמר לה ארץ ארץ בבקשה ממיד בקשי עלי רחמים מלפני הקב"ה אולי יתרחם עלי על ירך ויכניס אותי לארץ ישראל אמרה לו הארץ אני תהו ובהו ונאמר עלי והארץ תבלה איך אעמוד לפני מלך מלכי המלכים אלא דין שלך ושלי אחד הוא שנא' כי עפר אתה ואל עפר תשוב, הלך משה אצל השמים ואמר להם בבקשה מכם (בקישו) [ביקשו] עלי רחמים מלפני הקב"ה אולי ירחם עלי על ידכם ויכניסוני (sic) לארץ ישראל אמרו לו השמים עד שאנו מבקשים עליך רחמים נבקש על עצמינו תחלה שהרי נאמר בנו בדבר יי' שמים נעשו ונאמר כי השמים כעשן נמלחו ונאמ' ושמים לא זכו בעיניו, הלך אצל חמה ולבנה והתחנן לפניהם שיבקשו עליו רחמים אמרו לו אנו מתי מספר שנא' מתי מספר לכוכבים ועוד אמר בנו הקב"ה ידי נטו שמים וכל צבאם ציויתי, הלך משה אצל הר סיני והתחנן לפניו שיבקש עליו רחמים, אמר לו הר סיני והלא לא ראית בעיניך וכתבת בתורה והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד עליו יי' באש ונאמר כי ההרים ימושו והגבעות תמוטנה, הלך משה אצל הנהרות והתחנן לפניהם שיבקשו עליו רחמים ואמרו והלא לא ידעת ואמרת יקו המים אל מקום אחד וכת' הנותן בים דרך מי יצילנו אנו מיד הקב"ה, הלך אצל סדרי בראשית (והושיבבוהו) [והושיבוהו] כל אחד ואחד שאין בו כח להציל מיד הקב"ה דכת' ואין מידי מציל, הלך משה אצל יהושע בן נון והתחנן לו ואמר לו בני זכור כמה חסד עשיתי עמך לילה ויומם עמוד לי במדבר רחמים לפני הקב"ה אולי ירחמינו על ידיך ואראה את א"י, באותה שעה היה יהושע בוכה ומספק כף על כף ועמד להתפלל בא שמאל ותפש את פיו ואמר לו מפני מה אתה דוחה דברי הקב"ה הרי נאמר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט ומיד הלך יהושע אצל משה ואמר לו רבי הרי שמאל איני מניח אותי להתפלל עליך וכשישמע הדבר היה נותן קולו בבכי אף יהושע בכה במרר נפש הלך משה אצל אלעזר בן אהרן אחיו ואמר לו בני זכור אותן הימים שהיה אהרן אביך קצוף עליו בהן על מעשה העגל ועמדתי עליו בתפלה והצלתיו מן המיתה שנא' ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא עמוד לי אתה בתפלה אולי ירחם

עלי הקב"ה על ידיך ויראני את א"י ומיד עמד אלעזר להתפלל בא שמאל ותפש את פיו ואמר לו מה לך דוהה דבר י"י והשיב אלעזר הדבר למשה, הלך משה אצל כלב בן יפנה ואמר לו ועשה לו כראשונים והשיב דבר למשה ובכשו שניהם, הלך משה אצל שרי אלפים ושרי מאות וכו' ואצל אוהל מועד ואצל ישראל ואצל שבעים זקנים ואצל משכן י"י והוא בוכה ומתחנן אל כל אחד ואחד ואומ' זכרו כמה קצף הקב"ה על אבותיכם עד שעמדתי ובטלתי הנזירה דכת' הרף ממני ואשמידם אכנס בדבר ואורישנו ולבסוף וינהם י"י ונאמר סלחתי כדברך, ועתה הכנסו בולכם לפני משכן י"י (ובקישו) [ובקישו] עלי רחמים מלפני הקב"ה ויכניסני לא"י שאין הקב"ה מואס תפלתן של רבים שנא' פדה בשלום וכששמעו דבריו היו בוכין וצועקים עד שעלתה בכייתם לכסא הכבוד ונכנסו לאוהל מועד להתפלל על משה ובאותה שעה ירדו מלאכי השרת וחטפו דברי כדי שלא תעלה תפלתם לפני הקב"ה, ושם שני מלאכים גדולים היו ממונים עליהם אחד שמו צ'קון ואחר שמו לחש והיה לחש משיב מה שחטפו המלאכים ומיד ירד שמאל ואפרו בשלשלת של אש והעלהו לפני הקב"ה והכהו שבעים מכה של אש והוציאוו מפרגיו של הקב"ה וכשראו ישראל בן אמרו למשה ר' אין מלאכי השרת מניחין אותנו להתפלל עליך והיה שמאל הרשע מצפה למיתתו של משה בכל שעה וכל רגע שנא' צופה רשע לצדיק י"י לא יעובנו בידו ואין בכל המטטנים כמו שמאל הרשע ואין בכל הנביאים כמו משה בצדקות שנא' ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ואותה שעה היה שמאל צוחק, ומיכאל שרן של ישראל בוכה, אמר מיכאל לשמאל רשע אני בוכה ואתה שוחק וישראל אומרין אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי, נפלתי במיתתו של משה קמתי בפרנסתו של יהושע שעתידי שיפלו לפניו על ידי שלשים ואחד מלך מה עשה ר' ז"ל נטל המנלה לכתוב שם המפורש למסור אותו ליהושע ולא השלים לכתוב עד שהגיעה הרגע שימות בה אמר הקב"ה לגבריאל צא והביא לי נשמתו של משה אמר גבריאל רבש"ע מי שהוא שקול כנגד ששים רבוא איך יוכל להביא את נשמתו ולראות במיתתו אמר למיכאל לך וכן הושיבו אמר לסנזאל שרו של עולם לך והביא לי נשמתו של משה אמר סנזאל רבש"ע אני הייתי ברשותך לו רב והוא תלמיד איך אוכל לראות מיתתו, אמר לשמאל לך והביא לי נשמתו של משה ומיד שמה הרשע שמחה גדולה ולבש כלי כעס וחמתו וחגר חרבו ונתעטף באכזריות והלך אצל משה וכשראה משה כותב שם המפורש וזוהר מראיהו דומה לשמש והוא דומה למלאך י"י צבאות [here a word is illegible] כלכו וראי מה שאמרו המלאכים הראשונים שאינן יכולין ליטול נשמתו של משה וכיון שראה שמאל את משה נחשבו עיניו של שמאל מזוהר עיניו של משה וכשראה משה שמאל עומד בנגדו

אמר לו משה שמאל שמאל אין שלום עליך מאלהי ולכל הרשעים שבמותך למה אתה עומד לנגדי צא מלפני ואם לאו אני מתיו את ראשך ומיד אחז שמאל רעד וחלחלה ביולדה ואמר למשה בנחת (?) [בנחת] למה תכעוס רבי תן לי נפשך אמר לו משה ברשות מי אמר שמאל ברשות מי ששלחני והוא מלך מלכי המלכים שבראך וברא הבריות אמר לו משה חס ושלום שאתה מבריותיו של הקב"ה ואני נותן לך את נשמתו, אמר שמאל והרי נשמתו של כל באי העולם מסורין בידי מששת ימי בראשית אמר לו משה ובי אני מבאי העולם ויש לי חלק באמיתו של הקב"ה יתר ממך ומכל באי העולם אמר שמאל ומה כוחך אמר משה ולא ידעת שאני בן עמרם שיצאתי מהול מבטן אמי ולא [נתעה] [נתונה] בי חרב של מצוה ואבי לא היה צריך ליטול אותי, ואני הוא שגזרתי על פרעה ועל מצרים בעשר מכות והוצאתי את בני ישראל מתוכו, ואני הוא שקרעתי את הים וטבעתי מצרים בתוכו והיכן אתה ולא לקחת נשמתו ואני הוא שהפכתי מי מרה למתוק ואני הוא שעליתי לרקיע ודברתי עם י"י פנים בפנים ואני הוא שקיבלתי את התורה מימין הקב"ה וכמה אותות ומופתים עשיתי ואני הוא שעשיתי מלחמה עם סיחון ועוג שני גיבורי עולם שנולדו בשעת המבול ולא הגיעו מימי המבול עד קרסוליהן מפני גבהן והקמתי במלחמתן חמה ולבנה ברום עולם והכיתם במטה שבידי והרגתם ובילדותי הלכתי על רגלי בן שלשת ימים ומצאתי פתחון פה ודברתי עם אבי ועם אמי ואפילו חלב לא ינקתי מאמי אלא בשכר ובשלושה חדשים ניתנה בי בינה ואמרתי עת יד אני לקבל תורה מימינו של הקב"ה ובששה חדשים נכנסתי לפלמורין של פרעה ונטלתי כתרו מעל ראשו מה שאני עתיד לעשות לו והוצאתי מתחת ידו ששים רבוא לעיני כל מצרים והכיתי שרן של מצרים במטה וגזרתי בים סוף שנים עשר דרך ופסלתי שנים לוחות אבנים בידי וכתב בהם הקב"ה התורה כחפצי ועליתי למרום ודרתי תחת כסא הכבוד ארבעים יום וארבעים לילה שלשה פעמים מאה ושלשים יום ומאה ושלשים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי במלאכי שרת, וכסוני כנפי שכינה וגליתי רוזנים לבני אדם וקבלתי התורה מלפני הקב"ה וכתבתי מפיו שש מאות ושלש עשרה מצוות ואתה רשע היאך יש לך יכולת ליטול נשמתו הטהורה הנתונה בי מאדון כל הנשמות בקדושה וטהרה לך טמני אין לך רשות שתשב במקום שאני יושב בו ואין לך רשות לעמוד במקום שאני עומד בו, ואין לך רשות לדבר במקומי, ברח מלפני שנשמתו איני נותן לך, כיון ששמע מלאך המות זה הדבר מפי משה תמה תמהה גדולה ונבהל וחזר שמאל להשיב הדברים לפני הנבורה ומיד כעס עליו הקב"ה ואמר לו צא והבא לי נשמתו של משה ואם לאו אני נוף בך ומבטלך ממלאכתך ואמסור אותה לאחרים אמר שמאל לפני הקב"ה נורא עליה הרשות שלך היא אתה אומר לי לך לגיהנם

וחתוך את עליונה לתחתונה והוריד של מטה למעלה ושלמעלה לכיטה ברנע אחד
 ארד ולא אעכב דברייך אבל לפני בן עמרם אין בי יכולת לעמוד לפניו אמר לו
 הקב"ה מפני מה אמר שמאל מפני שהוא דומה לשרי המרכבה הגדולה שלך
 וזיקים וברקים ואש יוצאין מפיו בדברו עמי כמו שיוצאין מפי שרפים העומדים
 להודות לשבח ולפאר ולרומם ולנצח ולגדל אם שם כבודך וזוהר מראה פניו
 וכוזהר שבינתך בבקשה ממך אל תשלחני אצלו שאיני יכל לו לעמוד בפניו ומיד
 כעס עליו הקב"ה ואמר צא והביא (sic) נשמתו של משה וכיון שיצא אמר לו
 הקב"ה רשע מתוך גיהנם נבראתה ולתוך גיהנם אתה חוזר בתחלה יצאת מלפני
 בשמחה גדולה בנשמתו של משה כיון שראית שבחו וגדלו אתה אומר אין בי
 יכולת לעמוד לפניו גלוי וידוע לפני שאם לא תבוא בנשמתו של משה שתחזור
 מלפני בבושה וכלימה ומיד שלף חרבו מתערה ועמד בכעס על משה ואמר בלבו
 אהרונ אותו או יהונג אותי וכיון שראהו משה עמד עליו בחמה במטה האלהים
 שחקק עליה שם המפורש וגער בו ורץ לפניו ורץ אחריו משה ותפשו והכהו
 ונטל קרן הודו ועיור עיניו ושיגרו בבושה וכלימה וכמעט קט והרגו משה ובאותה
 שעה יצתה בת קול ואמרה למשה אל תשלח ידך בו שבני אדם צריכין לו ומיד
 מצא משה פתחון פה ואמר לפני הקב"ה רבנו של עולם זכור לי אותו היום
 שאמרת לי לך ואשלחך לפרעה זכור אותו היום שעליתי בו בהר סיני לפניך
 ועמדתי לפניך ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי עד
 שקבלתי התורה מידך ונתתי אותה לעמך ישראל בבקשה ממך אל תמסריני ביד
 מלאך המות אלא הנני בידך כטוב בעיניך עשה עם עבדך אמר הקב"ה אל תירא
 אני בעצמי מיטפל בך וקוברך ומיד עמד משה בתפלה ונפל על פניו ואמר
 בתחנונים רבש"ע במדת רחמים אתה בראת עולמך ובמדת רחמים אתה מנהיג
 עולמך התנהג עמי במדת רחמים ואל תמסרני ביד מלאך המות ומיד יצתה בת
 קול ואמרה משה משה אל תירא כי הלך לפניך צדקך וכבוד יי' יאספיד, ובאותה
 השעה ירדה השכינה ושלשה מלאכים גבריאֵל ומיכאל וסנזאל הציע מטתו
 של משה גבריאֵל פרס סדין של ארגמן תחת מראשותיו סנזאל עשה לו כוה
 במרגלותיו ונגלה הקב"ה ואמר למשה השקף שתי עיניך זו על גבי זו והשקיף
 אמר לו עשה ידיך זו על גבי זו ועשה והקיף שתי רגליו זו על גבי זו וברגש נשק
 הקב"ה למשה בפיו ונטל נשמתו בנשיקה שנאמ' וימת שם משה עבד יי' והיו
 המלאכים בוכים עליו ומספידין ואומרין החכמה מאין תמצא ואיוזה מקום בינה,
 והקב"ה אומר מי יקום לי עם מריעים, השמים בוכין עליו ומספידין ואומרין אבד
 חסיד מן הארץ, ארץ בוכה ומספדת עליו ואומרת אבד ממני חסיד וישר, חמה
 ולבנה בוכין ומספידין ואומרין בינו בוערים בעם, כוכבים ומזלות בוכין ומספידין

ואומרין וכסילים מתי תשכילון, סדרי בראשית היו בוכין ומספדין עליו ואומרין צדיק אבד רוח הקודש מיללת ואומרת ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וכשבקש יהושע משה רבו ולא מצאחו היה בוכה ואומר אנא יי' הושיעה נא אנא יי' הושיעה נא, ישראל היו בוכין ואומרין מספר ויאתא ראשי עם, מלאכי רקיע סופדין ואומרין צדקת יי' עשה ומשפטיו עם ישראל ועד כאן לא ידע מלאך המות שמת משה והיה מתירא מגזירתו של הקב"ה והלך למקומו וביקשו ולא מצאו, הלך אצל הארץ ואמר היכן משה בן עמרם אמרה לו הארץ איני יודעת בו ולא יכין הלך, הלך אצל הים אמר לו ראית בן עמרם אמר לו הים מיום שנזר בי שנים עשר נזרים ועבר בי הוא ובני ישראל שוב לא ראיתיו, הלך אצל ניהנם אמרה לו ניהנם באוני שמעתי אותו ולא ראיתיו, הלך אצל שאול ואברון וטיט היון אמר להם ראיתם בן עמרם אמרו לו שמו שמענו שמעו מפרעה מלך מצרים ואתו לא ראינו שנא' ים אמר לא בי הוא תהום אמר אין עמדי שאול ומות אומר שמענו שמעה, הלך אצל תהומות אמרו לו ראינוהו אלא שמענו שמעו, ובא אל בני קרח שהם עומדין בתהום ואמר להם ראיתם בן עמרם אמרו לא מצאנוהו מיום שפתחה הארץ את פיה ובלעה אותנו על ידו הלך אצל השמים ואמר להם ראיתם בן עמרם אמרו לא ראינוהו מיום שעלה אלינו בדבר יי' לקבל התורה הלך אצל גן עדן וכיון שראו אותו המלאכים הממונים על גן עדן היו דוחפין אותו ואומרין לו אל תכנס לתוך גן עדן שנא' זה השער לי יי' צדיקים יבואו בו מה עשה פרח בכנפיו מעל דלתות גן עדן משיעור ארבעת אלפים פרסה ונפל לתוך גן עדן אמר לה משה ראוי לך אמרה לו מיום שבא אלי עם נבריא לראות מתן שבך של צדיקים שוב לא ראיתיו הלך אצל עין החיים וכיון שראה אותו ברחוק שלוש מאות פרסה סח ואמר לו עין החיים אל תקרב אלי, אמר מלאך המות לעין החיים ראית בן עמרם אמר מיום שבא אלי ונטל המטה שוב לא ראיתיו, הלך אצל עין הדעת ואמר לו ראית בן עמרם אמר מיום שנטל ממני קולמוס לכתוב בו את התורה שוב לא ראיתיו, הלך אצל ההרים אמרו לו מיום שפסל ממנו שני הלוחות שוב לא ראינוהו הלך אצל מדברות אמרו לו מיום שנהג ישראל בנו כצאן שוב לא ראינוהו, הלך אצל הר סיני אמר לו מיום שקיבל תורה מימין הקב"ה שוב לא ראיתיו, הלך אצל בהימות וחיות אמר להם ראיתם בן עמרם אמרו לא ראינוהו מיום שהבדלנו בין טמאה לטהורה, הלך אצל מות אצל המלאך ששמו דומה שהוא ממנה על הנשמות ואמר לו ראיתם בן עמרם, אמר לו שמעתי שספרוהו בטרם, הלך אצל המלאכים אמר להם ראיתם בן עמרם אמרו לו הלך אצל בני אדם הלך אל בני אדם אמר להן משה היכן הוא אמרו וכי משה מבני

אדם הוא אין משה אלא ממלאכי השרת שעלה למרום ודר במרום במלאכי השרת ואסף רוח בהפניו במלאכי השרת.

Here a line is unintelligible

הקב"ה אספו למקום קדושתו ומה לך אצל בן עמרם והב' אומר עליו אספו לי חסידיו כורתי בריתי עלי זבח ואין בריה בעולם יודעת מקום בן עמרם שנא' ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה—הנך שוכב אמרו חכמי' ו"ל נתביישה שכינה וכו'.

This passage has already been abstracted in the chapter on "Peculiarities" No. 37.

As to the narrative of Moses' Death, a condensed translation of which we have rendered elsewhere, ¹⁾ it is much more elaborately reproduced in the סראנ' אלעקול, than in the original sources. (Cf. Deut. Rabba and Jalk. Vajélech.) There are other recensions of this favorite legend with its various features recorded in Jellinek's Beth Hamidrash I p. 115—129; and VI p. 71—78. In Sota 13b ff. only a nucleus of this narrative is chronicled.

14.) On page 111b—112a to Deut. XXXIII, 24. is recorded an account of the plentitude of oil in Asher's dominion.

מעשה בגוי אחד שביקש שמן זית בעשרה רבוא אלפים דינרי זהב אמרו לו אין לך אלא א"י ואמר לאחר מבני ישראל חפצי אקח שמן זית ולא הודיעו בכמה אמר לו אני אתן לך ונתן לו באלף דינר מיד צחק הגוי ואמר רצוני אקח בעשרה אלפים רבוא דינרי זהב אמר לו הישראלי אין לך אלא ארץ אשר אשר תקח משם חפצך הלך אותו הגוי לארץ אשר ומצא ישראלים הרבה אמר להם רצוני אקח שמן זית בעשרים אלפים רבוא דינרי זהב אמרו לו לך לבית הזה קרא לבעל הבית אמרה לו אשתו אדונינו בשדה שב עד שיבוא או הלוך אליו הלך אליו אל השדה ומצא אדם זקן ויפה מראה ומתניו חגורים עוסק תחת הזית אמר לו אני מבקש שמן זית במאה רבוא אלפים דינרי זהב אמר לו הזקן המתן לי עד שאגמור מלאכתי ואני אתן לך וכיון שגמר מלאכתו לבש בגדיו והיה משמש לפני הגוי עד שבאו לבית והיה הגוי תמיה ואמר צחקו בי היהודים ומנין לזה הזקן במאה

¹⁾ Cf. my essay in "The Independent" (edited by Rev. Dr. William Hayes Ward.) Oct. 29 and Nov. 5th, 1891 No. 5. "The Death of Moses". See also the German version in Dr. M. Rahmer's Jüdisches Literaturblatt XXIII No. 19, May 6, 1892.

רבוא אלפים דינרי זהב שמן, וכשבאו לבית אמר הזקן לשפחה הביא לנו הספל ונדיח רגלינו מן האבק והביאה השפחה ספל של שמן וטבלו רגליהם לקיים מה שנאמר וטבל בשמן רגלו ואכלו ושתו ושמחו אמר הגוי לישראל תן לי השמן ישאמרת לי עמד הישראל ופתח הבור ומדד לו במאה אלפים רבוא דינרי זהב שמן ואמר לו רצונך שתקח במאה שנייה אמר אותו הגוי אין בידי דמים אלא בבית אמר הישראל טול ואני אלך עמך ליקח הדמים ומדד לו במאה רבוא שנייה אמר ר' שמעון בן יוחאי אני מעיד על עצמי השמים והארץ שלא הניח אותו הגוי בארץ אשר לא גמל ולא חמור אלא ששוכן אותן ועשה דליקה לפנייהם והיו כל העם מקלסין אותו ומפאריין לפניו בשבח אמר להם הגוי אל תקלסו (אותו) [אותי] ואל תפאירו אלא הזקן הזה שהכל שלו ועוד אני חייב לו במאה אלפים רבוא דינרי זהב והזקן מבני אשר הוא ומיד קראו יש מתעשר ואין כל מתרושש ויש לו וארץ אשר מנעלה של א"י שנאמר ברזל ונחשת מנעליך וכימיד דבאיך כו' כו'.

This narrative is culled from the Talmud (Menach. 85b) with the introduction פולמוכטוס אחד, and instead גוי, the expression: פולמוכטוס אחד is substituted; see Arūkh Completum VI, 348 and our חזן הערך, chapter B. נרות המערכה, page XIX, note 3.

APPENDIX THE SECOND.

ARABIC SELECTIONS

FROM

THE SIRÂĞ AL-AKÛL

(سراج العقول)

OF

ABOO MANZÛR AL-DHAMÂRI.

APPENDIX THE SECOND

(ARABIC TEXT). ¹⁾

A) Treatise on the Sacrifices. (To Lev. I; pp. 2b-3b end.)

נקדם ²⁾ מקדמה הם נרנע ללקסמה אלהאצרה ללקראבין פאקול אן
אלקרבנות ארבעה לא גיר עלה וחטאת ואשם ושלמים פאלעולה תחרק
כלהא עלי אי צפה באנת, ואלחטאת אנקסמת קסמין מנהא מא יחרק באלגמלה
והי כל חטאת יובא מדמה אל אוהל מועד. ואלקסם יב סאיר אלחטאות והי
אן יקרב אימורין שלה. הם יאכלו זכרי כהונה אלבקייה בעזרה. ואל אימורין
הו אלשחם אלדי עלי אלגוף מן ראכלה ואלכלותין וזאידה אלכבד הדא פי כל
בהמה. ואלכבש באלאליה ובאלבעצין אלמתצל בהא. וסמיית אימורין יעני
אלאשיא אלדי אמר בחריקהא, ואלאשם יקרב מנה אלאימורין ויאכל זכרי כהונה
אלבקייה בעזרה. ולא יך אלא מן דבור אלכבאש כבירהא וסגירהא. ואלשלמים
קסמין שלמי צבור והו אלדי יקרב יום עצרת. יקרבון אימוריו ואלבקייה יאכל
לזכרי כהונה בעזרה. ושלמי יחיד יקרב מנה אלאימורין. וחזה ושוק לכהנים
ואלבקייה לצאחבה יאכלונה דבור ואנאת ולדאלך סמי שלמים שהוא נוהן שלום
בין הכל יעני אן ללה פיה חק וללכהנים פיה חק. וכדאלך לבעליו. הם נרנע אלי
אלקסמה אלהאצרה פנקול אנה לא יכלו אמא אן יך אלקרבן מן חיואן או מן
נבאת. פאן כאן מן נבאת פלא יכלו אמא אן יך חטים או שעורים. פאן כאן
שעורים פהו אלעומר אלדי יקרב בששה עשר בניסן והו מן בכור אלשעיר ולים
הוא יקרב על גבי המזבח אלא יאכלנה אלכהנים ואן כאן חטים פלא יכלו אמא

¹⁾ Lack of space prevents us from rendering a translation of these, as well as the Hebrew excerpts. Perhaps we will make good this omission in the near future.

²⁾ The Teshdid is in our Ms. invariably rendered by the sign: ~; the diacritical points of the letters 'ג, 'ה, 'ו, 'ז, 'ח, 'ט are omitted. Of the vowels, Fatha alone is frequently used with the sign: ı on the top of the letters, which we however, did not apply for the convenience of the printer.

אן יך דאימא והו לחם הפנים או פי וקת דון וקת והי שתי הלחם על מא יבאן פי תקסים אלמנחות. ואן כאן חיואן פלא יכלו אמא אן יך מן בהמה או מן עוף. פאן כאן עוף פהו שתי תורים או שני בני יונה והכשר בזה פסול בזה. יעני אן כביר אלחמאם וסגיר אלאימאם פסול ולא פרק פי אלעוף בין אלדכור ואלאנאת ולך אן תדכל צפרי מצורע פי אלגמלה ואן כאן אלקרבן מן בהמה פלא יך אלא שור שה כשבים ושה עזים. תם נרגע ונקול הדי אלקרבן אלמכור לא יכלו אמי אן יאתי עלי אתם והו אלחטאת ואלאשם או עלי גיר אתם והי אלמנחות ואלנדר ואלנדבה ומא ישבההא.

והדא תקסים אלמנחות עלי אלתפציל ואלתנמיל פאקול אן מנחת נסכים שאמלה לאלעבור ואלחיר. וכל מא גא בנדר ונדבה טעון נסכים יצאו חטאות ואשמות ובכור ומעשר בהמה והפסח שאינן באין בנדר ונדבה. מא כלא חטאת מצורע ואשמות שהן טעונין נסכים ומנחת נסכים הי סמך מלכות ברהו זית, ואלנסכים הו אלכמר אלדי יקרב מע אלעולה הו אלשלמים והו קו' ויין לנכך וקר יסמון אלכל אעני אלסמך ואלכמר נסכים עלא נהה אלחטאמה. ואנקסמה מנחת צבור תלאתה אקסאם, עומר התנופה ושתי הלחם ולחם הפנים אלדי יאכלוה אלכהנים פי כל יום סבת והי שתיים עשרי חלות שני עשרונים החלה האחת וקר סבך פי פרש' ויקחו לי תרומה תבין שכל לחם הפנים ושתי חלות ומנחת יחיד כמסת אקסאם אדי שגנ פי טמאת מקדש וקדשיו, אן שגנ בשבועת בטוי, או שבועת העדות בין בשוגג בין במזיד (sic) והי תחטא מנחת חוטא ולא יגעל עליה לבאן. וקר תחטא חטאת וחכמהא אן יקרב מנהא קומין ויאכלו אלכהנים אלבקייה. ואלתאני מנחת שוטה (sic) מן דקיק אלשעיר דון זית ודון לבאן יקרַכ מנהא קומין ואלבקייה ללכהנימ והי תחטא מנחת קנאות. ואל ג' מעא קרבן תודה או ידור בנזירות והדיה אלאנואע אלדי תנאב אלתודה ואיל נזיר לב אלכתאב יסמיהא מנחה בונה ולא הי מן גמלת אלמנחות. ואלכרהאן עלי דאלך אן אלכהן אדי גא בתודה או איל נזיר יאכר אלדביה אלדי מעהא מע ישראל ולו כאנת מנחה ללום אחראקהא כמי נץ אלכתאב וכל מנחת כהן כליל תהיר לא תאכל. לכן אלחבמ' ז'ל סמוהא מנחה תסאמה ואלראבע חביתי כהן גדול והי אלמנחה אללאומה לכל כהן גדול כל יום. והי איצא תסמי מנחת כהן משיח לקו' תע' פיהא אשר יקריב לין ביום המושח אותו. ואמא אללאומה לכל כהן מרה פי וקת דכולה ללעבורה סוא כאן גדול או הדיוט פאוול מא יגיב עשרין סלת ויקרבה מנחה והו יחרק כלֵה והו אלמקוול פיה זה קרבן אהרן ובניו. ואלכאמס אן יתברע וילום נפסה מנחה והדיה תחטא מנחת נדבה והדיה אנוא' מנחת סלת מאפה תנור חלות או ריקין על המחבת או על המרחשת. וליס כן

אלמנחות מא יחרק סוא מנחת הוטא ומנחת כהן, פלמא אסתכמלנא שרוט אלמנחות. נרנע אלי אלכאטי נפסה פנקולן לא יכלו אלמסתו' גב קרבן אמא אן נכון כטאה באלפעל או באלקול או באלצכרה, ואלדי באלפעל אמא אן יך באלאתקאה וחו אלודון, או בסהו וחו אלשגנה, ואן כאן באלקול פחו אלשבועה ואלנוירות ואלנודר ואליוולדת. ואז כאן אלכטא באלפכרה פהי אעצם (אלרנוב) [read: אלרנוב] אלדי ינב עליהא קרבן והי אלתי קאל פיה לכפר על נפשותיכם לפני יי עלי מא ביינת לך פי פרש' כי תשא לאן לים מתנה אלי אללה תע' פי האדי אלעאלם אלספל אלא הדה אלפכרה אלסאנאנייה אלתי הי צלם אללים ודמותו עלי מא ביי ר' ז"ל פי אדול אלדל אלה. ¹⁾ והדה אלפכרה הי אלמתאבה והי אלמעאקבה פאלי צרפהא אלסאנאן פי גיר מא אהלל לה והו מערפת מצנועא אללה תע' חתי ידרך באריהא ומדברהא חק מערפתה גל ועלא פקד אנהד באלקאה אלדי אנעם עליה בהא מן סאיר אלחיואנא ויציר הדי אלשכין אלדי צרף הדה אלפכרה אלעויה פי גיר מא כלקת לה מחנוב מן אללה תע' ויכון מן זמרת אלנהלה, ואלשיאטין עלי מא דכר ר' ז"ל פי אלניו אלאוול פי אלסבאב אלמאנעה ופי נזו אלתליל ²⁾ איצא וקד דכרת הדי אלמעני דכרא מסתקא פי פרש' כי אני הכבדתי וקד תם אלתקסים ללקרבן ואללאום להם.

B) Treatise based on Lev. XXIII, 10–15 (MS. Pages 26a–27b).

קאל תע' ³⁾ וקצרתם את קצירה והבאתם ⁴⁾ וקאל תע' ראשית קצירכם הך כלאה או אלאוול ידל עלי אנה יודא בעד אלחצאד. ולאכר ידל עלי אנה יודא קבל אלחצאד. וקד נא אלנקל ואפק בין אלקולין וקאל ממקום שאין אתה מביא אתה קוצר ומביא וממקום שאתה מביא אין אתה קוצר עד שתביא, לאן לא יודא אלעומר לא מבית השלחין ולא מבית האילנות ⁵⁾. סואל מניין יודא אלעומר מארץ אשר שנא' והוא יתן מעדני מלך, ויודא שעורים שנא' ואם תקריב מנחת בכורים ליין אביב קלוי באש תקריב את

¹⁾ See *Dalālat al Ha'irin* chapt. 1 ed. Munk p. 12; editio Friedländer, p. 28.

²⁾ This title is quoted several times throughout the MS., as we have shown in the description (cf. pp. 27 and 32, where in the section headed: אלנו אלני' (אלחאלח), all references are enumerated).

³⁾ It is the usual abbreviation of **תעלי** = who is to be exalted, (meaning God) which occurs constantly in our MS.

⁴⁾ This word, rather belonging to the next half of the Biblical verse, is here quoted on the authority of the Talmud, (Menach. 71b) the explanation of which he utilizes.

⁵⁾ See *Kohut Arūkh Completum* articles: שלח and בית בעל.

מנחת בבוריך, ונאמר כי הישעורה אביב מה כאן אביב שעורים אף כאן אביב
 'שעורים, בנזיר (sic) שווה ומניין שהוא בשישה עשר בניסן שנה' אביב עדר אביב ('
 חמשה עשר ונקריב בשישה עשר. ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו. החדש אסור מן
 התורה בכל זמן שנה' לדורותיכם שינהוג הדבר לדורות ואסור בכל מקום בין
 בארץ בין בחוצה לארץ שנה' בכל מושבתיכם שינהוג הדבר בכל המושבות.
 ממחרת השבת ממחרת יום טוב. יא אייה אלנאצר ⁽²⁾ (אעלם) [read: אעלם]
 אנא לא יחסן מן הו עאקל פהים אנה יקטע באוול אלארא אלתי תסבך אלתי
 תסבך אלי והמה אלי אן יון נמיע אראה ולולם יאכד מן ארא בתירה אלאראי
 ואחד צחיה פיקנע בה ולא בתלך אלארא אלכתירה אלמשכוכה כמי קאל אלחכים
 טוב מעט לצדיק וקאלו אלחכ' ז"ל ⁽³⁾ הצדיקים מתחדשים והרשעים אין מתחדשים,
 יעני אנה יתנן להם ארא צאדקה ניר אלארא אלמתקדמה, ולא איצא תלך אלארא
 אלדי תנתנ להם מן תעלימאתהם יקטעו בהא אלי אן תצח ענדהם צחה באלנה
 כמא קיל עלי נחת אלאסתעארה ואכלתם ישן נושן וישן מפני חדש תוציאו, ולך
 אן תעלם הדי אלאראי אלצחיה אלצויב מן גזו אלדלא לה אלאוול ⁽⁴⁾ פעל ל'
 אד קאל הנאך ר' אן לפין אכילה אסתעיר לכל כלע צורה, וכו' וקאל ואסתעיר
 לשון אכילה לאילעם ואלתעלם ובאלנמלה לאלדראכאת אלעקלייה אלתי ידום בהא
 בקא אלצורה אלנאסאנייה עלי אכמלאחאלאת כדואם אלנדם באלגדא עלי אכמל ⁽⁵⁾

¹⁾ Explanations based on the equivalents of words are among his special peculiarities, as we have shown above.

²⁾ Following the traditional explanation of ממחרת (Menach. 65b), he puts his argument with especial force by citing the above phrase so frequently in vogue among Arabic writers and particularly in the Moreh. יא אייה אלנאצר—yet occurs in our MS. on pp. 25a, 26a, 27a, 54a, 71a, 74b, 92a, 107b etc. etc. and ought to be spelled: אלנאטר, as by Maimonides. Cf. Munk I, 56b (Arab. text).

³⁾ For this phrase see Introduction p. 17. The quotation הצדיקים מתחדשים is not a verbatim one. The contradistinction of pious and impious ones with reference to the future state is frequent enough in the Talmud (cf. for instance Synh. 100b); but in my opinion, by the above expression: מתחדשים, a pure Persian conception of the rejuvenescence of the bodies, a mere translation of the Zend *Frashkerete*; Pârsi: *Frashëgard* (meaning literally, making fresh, i. e. resurrection) is herewith advocated. (cf. Kohut in Zeitsch. d. D. M. G. XXI, 577.)

⁴⁾ He means to say: מן גזו אלאוול אלדלאלה. The quotation is verbatim taken from Maimonides (דלאלה אלהאירין) ed. Munk I. p. 33 Arab. text).

⁵⁾ Maimonides has here: אחסן.

חאלאתה, לכו שברו ואכלו שמועו שמועו אלי ואכלו טוב, אכול דבש הרבות לא טוב ¹⁾ כן דעה חכמה לפשיד ותמם הדה אלמעאני מן הדי אלפצל פאנֶה יפידך ען עלום מרתבטה אלשרעיִאת אלפלספיִאת מותֶּלקה באבילה ושתייה, הכדי יפעל מן אראד אן תכון עלומה צאדקה ונתאינה צחיחה לם יך יעאדי עלמא עזרה בל יקצדהם ויתסנר להם ולו לם יאכר מן כל ואחד אֵלֵא מעני ואחד כמא קאלו ז"ל מכל מלמדי השכלתי ועלי מא דכר פי שרה ובו תדבק קאלו וכי אפשר לאדם להירבק בשינינה אלא בתכמה ²⁾ ותלמידיהם. וקאל ר' ז"ל אפי' למד ממנו אות אחת חייב לקרות לו רבי, ואמא אן הו יסרק אלעלום ויעאדי קאילהא פאקייס אֵנֶה יצן אן אלעלם ינול עליה צבֶן צבֶא פיך פאסד אלמוזאנ עסר אלעלאנ. והדי אלשבין אלדי הדה חאלתה אסוא חאלה מן אלמקֶלד פי עלמה לאן אלתקליר הנאב אלתחקיק ואלתקליר שאן אלעמיאן, ודאלך מתל גמאעה עמיאן מתראבטין ימישון פי טריק ויקודהם ואחד בציר פאלי עתר עתרו אלגמיע — ואכתר אלשרעיִאת אלתקליר פיהא כאפי מא נחתאנ עליה ברהאן מתל אלסוכה ואללולב ואלשופר ואלציצית ואלתפלין, ובאלגמלה כל אלמצוות אלעמלייה מא קאל לי אבי או מרי פעלתה ולא לי אן אקול לם כאן דאלך כדאלך אלא עלי מא נא בהנין אלתורה אלדי הו מקאם אלברהאן פי דאלך למן אראד אן ינצף נפסה ולא יכדעהא לאן נצוין אלתורה הי בנכוות משה ר' ע"ה אלדי לים ללמבתילה פי נכוותה מרכל עלי מא באן פי אלקואער אלשרעיִה ופי הלכות יסודי התורה ופי אלגזו אלתאני מן אלדל אלה לז"ל"ח ל"ט מ'.

ואלפילסוף אלאעצם אבי נעפר מחמד נ' מוס' אלארדבילי דכר פי אלתקליר וצחת אלעלום כלאם הדי נצה, קאל כל מא יעלמה אלאנסאן לא יכלו אמא אן יעלמה מן נפסה או מן גירה. פאן כאן מן גירה פהו כבר ואלכבר יחתמל אלצדק ואלכרב ומא הו כדאלך הו מצנון אי אצן בה צדק אצן בה כרב, וכל מצנון מנהול וכל מנהול פליס במעלום, פהדא אלתקליר לים במעלום. והדה קסמה חאצרה צאדקה. ואן כאן ממא יעלמה אלאנסאן הו מן נפסה פלא יכלו אמי אן יך במיזאן או בניר מיזאן פאן כאן בניר מיזאן פהו גואף וכל גואף מנהול וכל מנהול לים במעלום פצֶה לך מן הדי בלה אן מא ינפע אלאנסאן מן אלעלום אלא מא עקלה מן נפסה באלמיזאן אלצאדק והו מטאלעה אלארא לאבראנ אלראי אלצחיה והדה כלה פי אלעלום אלאלהייה

¹⁾ Here the following words are left out: טוב ונופת כי טוב ונופת, as quoted in Munk l. c. — ²⁾ Read בחכמים, as quoted further on (p. 77b in our Ms.). The Talmud, (cf. Kethub. 111b) however, is somewhat at variance with the above citation. —

לאפי נצוץ אלהורה חאשא אנצור מא קאל ר' ז"ל פי פצל נ' מן אלנוו אלאוול
 מן אלדלאלה. ⁽¹⁾ קאל אעלם אייה אלנאצר ⁽²⁾ פי מקאלתי הדה אן
 אלאעתקאר לים הו אלמעני אלמקוול ⁽³⁾ בל אלמעני אלמתצוור ⁽⁴⁾ פי אלנפס אדי ⁽⁵⁾
 צדק בה אנה כדאלך ⁽⁶⁾ עלי מא תצוור. ⁽⁷⁾ פאן כנת ממן יקנע ⁽⁸⁾ מן אלארא
 אלצהיחה או אלמצנון ⁽⁹⁾ צחתהא ענדך באן תחכיחא באלקול מן גיר אן תצוורחא ⁽¹⁰⁾
 ותע' יתקרהא ⁽¹¹⁾ נאהיך אן תטלב פיה יקין. ⁽¹²⁾ פאן הדי ⁽¹³⁾ סהל גרא כמא
 תגד כתידין מן אלבלה יחפצו ⁽¹⁴⁾ עקאיד לא יצוורון ⁽¹⁵⁾ להא מעני בונה, ואן
 כנת ממן טמחת המותה ללארתקא ⁽¹⁶⁾ להדה אלדרנה אלעאליה דרנה אלנצר ⁽¹⁷⁾
 ואן תתיקן ⁽¹⁸⁾ באן אללה ואחד וחדאנייתה ⁽¹⁹⁾ חקיקיה ⁽²⁰⁾ חתי לא יגד לה
 תרכיב אעלא ולא תקדיר אנקסאם בונה ⁽²¹⁾ מן אלנווה ⁽²²⁾ ותמם אלכלאם מן
 הדיא אלפצל. פאנך אדא עלמת אן אללה תע' ואחד ולא דליל עליה אלא מן
 אלעקול אלמפארקה וחי אלמבאדי אלוהאנייה ולא דליל עלי וגורחא אלא מן
 תאוריחא פי אלנאנסאם אלבסיטה. ואלדליל עלי אלנאנסאם אלבסיטה וגור
 אלנאנסאם אלמרכבה. ואלדליל עלי וגור אלנאנסאם אלמרכבה יגור אלארבע
 אלכפייתא אללאזמא ען וגורחא, ואלדליל עלי אלכפייתא מא נשאהרה מן
 פעלהא באנסאמנא אעני וגור אלוהארה ואלברודה ואלרמובה ואליוססה פינאו
 ושאהרד עלי דאלך מן נפסך פאפהם הדי גרא פקד בינתלך אלמעאני אלמתקדמה
 פי הדי אלפרש, וחי אקרב ברהאן עלי וגור אללאה וחדאנייתה ונפי אלנאנסאנייה
 ענה. ואלהאצל מן גמיע מא תכלמנא בה הנא אן עלם אללה תע' לא יתבחר
 (בכתר) [בתבחר: read:] אלאואמר לאן כמא הו מתחד גל ועלא כדאלך עלמה
 מתחד לאן עלמה דאתה ודאתה עלמה, עלי מא קד בינה ר' ז"ל פי אלנוו
 אלג' פי פצול אלענאיה ⁽²³⁾ וקד כתר אלכלאם הנא באשאראת אנלבתהא
 אלמועדות ולבר אלוהדש וגירה ואן באן קד תקדם מא תקדם.

¹⁾ This is a verbatim quotation from Moreh Nebuchim I, 50 (Munk p. 56b ff.) ²⁾ Maimuni has: איהא אלנאטר — ³⁾ Munk has: אלמקול — ⁴⁾ Ibidem: אלמננון — ⁵⁾ תקנע — ⁶⁾ תצוור. — ⁷⁾ Ib. כדלך. — ⁸⁾ Ibid. אדא. — ⁹⁾ Ib. — ¹⁰⁾ אלמתצוור. Our Author transcribes ח almost invariably with צ; cf. also above note 5. ¹¹⁾ Munk has תתצוורחא — ¹²⁾ Read ותתקרהא, as in Munk. — ¹³⁾ Ibid. reads: Should be read: יתצוורון — ¹⁴⁾ Ib. — ¹⁵⁾ יחפצון. — ¹⁶⁾ Ib. — ¹⁷⁾ Compare p. XXVIII, note 2 and p. XXX n. 9. ¹⁸⁾ Read: בתכר — ¹⁹⁾ Read: בונה — ²⁰⁾ Read: חקיקיה — ²¹⁾ Read: חקיקיה — ²²⁾ Read: חקיקיה — ²³⁾ Read: חקיקיה. — ²⁴⁾ Our author refers us to the chapter on אלענאיה = Providence, אלנווה

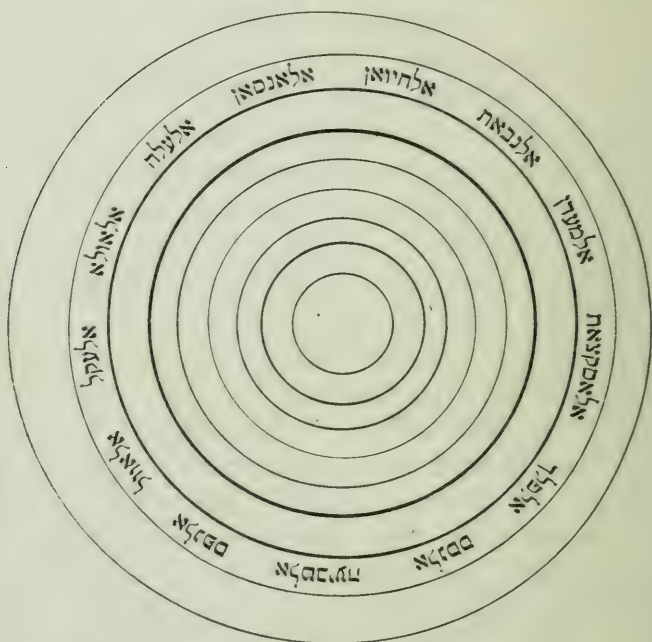
C.) Treatise on some portions of the Liturgy MS. Pages 67b—

70a (mid.) ויקול ברוך שאמר והיה העולם, כולו ברוך הוא, וכל אנזא הדה (sic) אלברכה יתצוורה בדהנה גז גז לאן אנזאיהא תדל עלי אלמומור את אלדי הו מסתקבל להא, ועליך תצחיה דאלך אז קר הו קריב אלמאכד ממא קד סבק וממא סיאתי איצא ולדאלך כאנת הדה אלברכות ביחיד והציבור מסכימין, תם יקול אלמומוראת (sic) בשרט לא ימיל דהנה ואעתקאדה ממא יתכלם בה, ויכתבה לם כאן מזמור תהלה לדוד עלי אלף בי ולם אכתצר אלנון, ויכרד אלתשבחות וכאטרה חצר לא יניב, פאלי וצל אלי קו' ברוך יין לעולם אמן ואמן, פיגב אן יקול לך יין הגדולה אן יכטר בבאלה מה שנברא ביום ראשון מששת ימי בראשית, וענד קו' והגבורה יכטר בבאלה מה שנברא ביום שני, וענד קו' והתפארת יכטר בבאלה מה שנברא ביום שלישי, וענד קו' והנצח יכטר בבאלה מה שנברא ביום רביעי, וענד קו' והדוד יכטר בבאלה מה שנברא ביום חמישי, וענד קו' כי כל בשמים ובארץ לך יין הממלכה והמתנשא לכל לראש, יכטר בבאלה באן כל דאטייאת אלנונד וכל הקיקה פי אלנונד פאיצא מן תלך אלתא אלזלייה אלחקיקייה אלחקיה, וענד קו' והעושר והכבוד מלפניך, יכטר בבאלה מא אעטאנא פי אלמודבר מן בעין ברמח תע' אלדי לם יפעל דאלך ויעטיה לגירנא מתל כלאצנא מן יד אלמצדיון אלתבעין לנא וקריעת ים סוף אטאמנא והעננים והמן והשלו והתורה ומים מן הצור וגיר דאלך כחיר, וענד קו' ואתה מושל בכל, יגרי' אלא אלרוחאניא ואלנסמאניא אלכלי ואלגוי אלתאני ואלערצי אלמתקדם ואלמתאכר אלואחד ואלכתיר אלמתנאה ואלגיר מתנאה אלעלה ואלמעלול אלדי באלסוה ואלדי באלפעל אלנוהר ואלעריץ ואלואנגב ואלממכן אלקדים ואלחארת מן אלאשיא חאשא עלת אלעלל אן תדכל פי מא דכרנאה. וענד קו' ובירך כח וגבורה יעלם אן כל מרתבה פי אלנונד לא תשתאק למרתבה גירא עלווא או ספלה אללא כל מרתבה קאנעה במוצעהא, וענד קו' ובירך לגדל ולחזק לכל, יעלם אן כל מרתבה פי אלנונד מפיצה ומסתפיצה, חאשא אלמרתבה אלזלי אלא הי מפיצה לא ניר, וענד קו' ועתה אלהינו מודים אנהנו לך, יעלם באן אלנוע אלאכיר והו אלאנסאן זכרת אלעלם אלאספל לאנה אקרב אלי אללה תע' מן נמיע אלמוגוראת כמי יבין מן

to be found in the *Dalālat al-Haīrin* III, end of chapter 20. As to the etymology of *عَلِيَّة* (synonymous with the meaning of *πρόνοια*), see Munk III, 154 note 1 (French translation); Dr. Friedländer (the *Guide of the Perplexed* III, p. 90) translates the term: Management.

הדה אלצורה,

פה דא שבל אלעאלם כדִיִּיא לא טולא, לאן לו כאן טולא לבטל פעל
אלאונאת ואלחצאיִן אלדי בסבבא

תערר אלפיצאת אלכאמלה ואלאנואר אלבהייה, ויך איצ'
מא בעד מן אלמברא אלאוול יתואד נקין חתי אנה
יך אלמרתבה אלכבר אנקין מחין וחדו מחאל.

וליס הנא יחתמל תביין דאלך אלי אלטרף, פאלי כאן עלי הדה אלצורה פתכון אלנהאיה
קריב מן אלבראיה כמא תרא, וכמא דכרו אלפלאספה פי כתבהם והו סר מן
אלאסראר פאחפצה. גרא, פתעזור יא אייה אלנאצר מן הדה אלצורה, באן
אלאנסאן אלא אסתלפת אלי וראה פאנערבם אטואר עואיק אלי אלעלה אלואלי
פי הדה אלצורה, והדה הי טריק אלרשעים אלמקוול פיהם כי לא ליין המה, ואן
אתנה אלאנסאן אללה תע' כמא קאל והיה אם שמוע תשמעו וכו' ונתתי
מטר ארצכם בעתו, וקאל השמרו לכם פן יפתח לבבכם, וחרה אף יין
בכם, הם יתבע דאלך בוכרון יציאת מצרים פי נמאר אלציצית וידכר אלסבת

פי קו' למען תזכרו באכראנ אלואן ויכתם כי אני יי' אלהיכם מרתין עווין מא
 קאלו יי' אלהינו יי' אחד, תם יתבע דאלך בקו' אמת ויציב כאנה אשהד עלי
 נפסה בעקר ותיק באנה אלחום מא קד תקדם כמא דכרה פי אלברכות
 ואלפרישיות כמחל מא אלחומה אלבא בקו' עלינו ועל אבותינו על בנינו ועל כל
 דורותינו וכו' אלי נאבר אלדרה, חק ולא יעבור, ולא תצן אן הרה אלצפאת אלתי
 הי אהוב וחביב נחמד ונעים נורא ואדיר, אנהא צפאת לה תע' כמא קד סמעת
 דאלך מן בעץ כבראנא איצא ואנמא דאלך וצף אלחואם מא קד תקדם מן
 אלכלאם כמא קאל ומתוקן ומקובל טוב ויפה הדבר הזה עלינו, תם יסרר בעד
 דאלך אלאתקאדאת אלתי תתם בהא אלמלה אליהודייה והו אללקראר ברבובייה
 תע' ואולייתה וענאיתה אלמתצלה באבאינא ובאן אלשריעה מן ענדה תע'
 כמא נקול אמת שאתה הו יי' אלהינו ואלהי אבותינו עזרת אבותינו אתה הוא
 מעולם מנן ומושיע לבניהם אחריהם, תם יחצר אלחנה אלצחיחה עלי גמיע דאלך
 והי אלכאתמה והי יציאת מצרים ואכראנא חרָא מן תחת רקחם כמא נקול
 אמת טמצרים נאלחנו יי' אלהינו כל בכורי מצרים בדבר הרגת ובכורך נאלת
 אלי אכר אלברכה. תם אנה יסמוך נאולה לתפלה מעומד לאן כל מא יגב עליה
 פי מא תקדם הו מיושב פידכר אלברכה אלואלי פציית אלאבות ותבאת
 אלברית מעהם ומעא נסלהם בקו' ומביא נואל לבני בניהם ואן לים לנא אסתקאמה
 אלא בזכות אברהם יצחק ויעקב, תם יתעזור פי אל ברכה אלחאנייה כאנה תע'
 מחייה מתים מתי שא אד דכר פי הרה אלברכה תחית המתים כמס מראר,
 ארבע לארבע אלאתקצאת אד הי מתים באלחקיקא ואלכאמסה אלאנסאן ובעד
 הרה אלשתי ברכות יקדסה תע' וינזה ען ישבה שי מן מכלוקאתה באתה קדושה,
 ובעד דאלך יהי כאטרה לטלב מא יחתאג מן אלגני אלדי לא יכלל, ואוול מא
 יטלב מן בארייה אלהאם אלעקל ליצלח אלאנסאן מטלובה, ולדאלך קדמו אתה
 חונן ראש לכל האמצעיות בעד שלש ראשונות, והרה אלברכה מקרונה בעדהא
 אעני הרוצה בתשובה, כאנה יקול אן לים טלבתנא אלא אלהאם אלעקל למערפה
 אלתורה ולעבוד את יי' כמא נקול השיבנו אבינו לתורתך, ולמא לם יד לאלשביך
 בד טן אלכטא ואולול אד הו מצחוב בדאלך וגב אלדעא באלצפה ולמנפרה פי
 חנון ומרבה לסלוח, תם יביין עלאמת אלצפה והו אלפרג מטא נחן פיה פיקול
 ראה בעניינו וריבה ריבינו ויכתם נואל ישראל. תם ידעי בצחה אלאבראן ואלנפוס
 פי רפאינו יי' ונירפא (sic) הושיעינו וניושעה, ויקרן בהרה אלברכה אלדעא פי
 חצור קותהא לחפין קותהא פי ברכת השנים, תם ידעו בנמע אלשמל פי מקבץ
 נדחי עמו ישר', ויקרן בדאלך בצחור אלעדל ואנתצאם אלחאל פי קול ומלוך
 עלינו מהרה אתה לבדיך ברחמים בצדק ובמשפט, ויתצרע בקטע אלונארקה

ואלמוסרים פי ברכת המינים, וילחך בדאלך באלראפה עלי אלעפוח אלכאריצה פי קול על הצדיקים ועל ההסידים וכו', תם ידעי באעאדת אלשכינה לירושלם אך הו מהלא ללאמר אלאלאהי ולא יך דאלך אלא במלך והו אלמשיח מהרה יגלה בחיינו ובימינו אמן כן יאמר רחום, פאדי פרנ מן דכר אלחנאת אלדוניייה ודאלך פי רצה ויקול ותחוינה עינינו בשוכך לנוך לעיון פילייל אלשכינה כאנהא חאצרה בין ידיה פירכע פי מודים ברכת ההודייה אלדי תעמנת הדה אלברכה באלאקראר לה תע' ואלשכר לה, ויתבע דאלך בעשיית שלום כאתמות אלחפלה לידך אלאנפצאל מן הצרת אלשכינה בשלום, כמה קאל שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יי ורפאתיו, בעד הדה יפול על ברכיו ופניו לארץ ויחצר גמיע קואה אלבאטנה ואלצאהרה וישפוך רוחו לפני אלהי הרוחות ויקול לפניך אני כורע ומשתחוה ומתחנן, ויתפבר במא רתבזה לנא אלדי ועעוה ז"ל זיך כאטרה פי דאלך אלי אללה תע' ומצנועאמה אך מן אלסמנ נדא אן יקול אלאנסאן אלהי פני אליך באלמחסוס ונחה אלי אלארץ לא אן אלגנך אן אתנאחה אליה תע' ויסדר חלך אלמעאני אלי אכרהא. תם ינצב גלסתה ויקול ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו עליך מחל אליך, ויסדר סדר היום ואלקרושה בטהרת לב ויחצר מענא דאלך אלים אלדי הו פיה פאן כאן יום אלאחד אלדי הו אבתדא מעשה בראשית פיקול ליין הארץ ומלוואה פי לדוד מזמור, ופי אלים אלתאני יקול שיר מזמור לאנה נחלקו בו המים ברקיע פיקול גדול יי, ופי אלים אלתאלת אלדי פיה צהרת אלארץ ואלחכם ואלחאכם יקול אלהי נצב בעדת אל, ופי אלארבע אלדי פיה כלק אלשמס ואלקמר יקול אל נקמות יי יעני אנה תע' יסתנקם מן אלגאלטין פי עבאדת יהא, ופי יום אלכמים אלדי צהר פיה גמיע אלחיואן ופי דאלך מן אלענאיב מא תביין מן אכתלאף אנואעהא או חרכתהא מן חלקא אנפסהא וניר דאלך מן ענאיב אלחיואן פיקול הרנינו לאלהים עזינו לאן ברויתהא בעין אלקלב יסבה לאלבארי ויעצם גל ועלא, ופי יום אלגמעוה אלדי כמל פיה מעשה בראשית מעכלק אלאני יסאן אלדי יערף עצמה אללה תע' יקול יי מלך נאות לבש, ואמא כאנת הדה אראפעאל ואנבה עלי אלאנסאן לאן בהכראר דאלך יכרג כמאל אלאנסאן מן אלקוה אלי אלפעל צרורה, ואמא לם כאנת הדה אלעבאדאית באכתלאף ועע אלאנסאן קאים וגאלם ומנחני, דאלך ליד עאבד אללה תע' בגמיע אעצא גסמה כתעבה ללה תע' עלי כל האל, ואמא לם נחן נקול הדה אלפצול באנפסנא. אעני קרית שמע ואלקרושה ומודים דרבנן ומא שאבההא מחל כל עצמותי תאמי' פדאלך לאן אלאנסאן לים ינפעוה מא אקרבה גירה אלא מא אקרבה הו בגפסה פאלאשיא אלכציעה יקרבהא הו ואלאשיא אלמתוסטה ידיהא

מע נִירָה כמחל אלמומוראת, ופי אלאשיא אלדי יכפי פיהא אלתקליד יקנעב מא קאלה אלנִיר כמחל אלברכות אליתקדמה.

Here we have before us a historical treatise of what may be termed the Yemen Ritual.¹⁾

D.) A Theologico-Philosophical Discussion (Dialogue between a Mutakallem and a Philosopher) MS. pp. 72b (end)—74b.

והנא אכד פי אחצאר מעאני טלע פי באלי אחצארהא וליסתבין ותחצא אלא פי מחצר רגל עאקל ירנא בין כעמין מתחאורין. פאקול אנה חצר מתכלם ופילסוף פי מחצר רגל עאקל יסמא אלבכת פטלב דאלך אלרגל יעמע בינהמא ויערמהמא אלעלם. פקאל אלמתכלם אי ליס אתפק ואלפילסוף אד מדהב אלפילסוף כלאף מדהב אלמתכלמין פאן כאן בסעאדתך אייה אלבכת אן תנמע בינא וינעף אלפילסוף מן נפסה פנתן נסתמע ראיד. פאנאב אלפילסוף וקאל ללמתכלם אוצח מדהבך וכדאלך אנא אוצח מדהבי ואלבכת ירנא בינהמא, לאן כל פילסוף יערף מדהב אלמתכלמין ויערף נמיע אנאיהא, וליס אי מתכלם יערף מדהב אי פילסוף והוי אלבכת יערף דאלך. פקאל אלמתכלם

¹⁾ In enumerating the Yemen MSS., we have already called attention to an Arabic Hebrew Handbook of Ceremonial regulations (cf. Introduction p. 8. No. 10). Though the peculiarity of its contents merits a more exhaustive treatment, we content ourselves, in consideration of limited space, with reproducing only the two portions concerning קדיש דרבנן and כל נדרי. The former reads as follows (MS. Siddur p. 33b): כל נדרי ואסרי וחרמי וקוני וקוניי וקוניי די נדרנא ודי חרמנא ודי אסרנא על נפשנא מיום הכפורים שעבר עד יום הכפורים הוה הבא לקראתינו לשלום. נדרנא לא נדרי ואסרנא לא אסרי וחרמנא לא חרמי כולהון יהון שביקין ומותרין לא שריקין ולא קיימין כדבתי' ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגזר התובעם כי לבד יצמח פורקניה ויבע משיחיה ויפרוק עמיה בחיינו ובחייכון וביומיו ובחיייהון דכל בית ישראל בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן: יהא שמיא רבא מברך לעלם לעלמי עלמין יתברך כו' אלי ואמרו אמן: על רבנן ועל תלמידיהון ועל תלמודי תלמידיהון דעסקין באוריתא קדישתא די בכל אתר ואתר ודי באתרא הדין יהי לכון ולהון חניא וחסדא מן קדם אבוהון דבשמיא ואמרו אמן. יהא שלמא רבא משמיא ובייעתא ופרקנא ורוחא וחיים וישובע וישועה ונחמה ופרנסה וככלה רוח וזעלה לנו ולכל ישראל אמרו אמן. עשה שלום במרומו כו'.—These and other prayers are punctuated above the letters, as is invariably the case with Yemen MSS. in general, especially when quoting Scriptural passages.

לפילסוף וכיף אן אלפלאספה יערפו מִדֹּאֲהַב אַלמַתְכִּלְמִין וְלִים אַלמַתְכִּלְמִין יַעֲרֹפוּ
מִדֹּאֲהַב אַלפִּלְאֶסְפָּה. פִּקְאָל אַל־פִּילְסוֹף לֹאן אַלמַתְכִּלְמִין יַחֲכֵם בַּחֲכֵם
אַלְכִּיָּאֵל וְיִסְמִיָּה עֵקֶלָא וְהָדָה נֹאִיָּה דִּרְגָּה וְעַל אִלְיָהָ חֲכֵם אַלמַתְכִּלְמִין וּבִלְאִי שִׁךְ
אֵן הָדָה טְרִיק אַלְעוֹמִיין קִדְר מֵר עִלְיָהָ אַל־פִּילְסוֹף פִּי וְקַת תַּעֲלִימָה, וְפִי וְקַת
פִּלְסַפְתָּה קִדְר רַפְעָהָ, וְלִדְאֵלְךָ תִּנְדֵּר אַל־פִּילְסוֹף יִבְחַת עֵן חֲקִיקָה כֹּל שִׁי וְיַעֲתִקֵּד
וְלֹא יַחֲכֵם וְיִטְלַב אַלְבִּרְהָא עֲלֵי כֹל שִׁי בַּאֲחֵאכֶם אַלְעִקְלִי אֱלֹדִי דֹּאֲלֵךְ אַצִּיל כֹּל
טְרִיק פִּי אַלְעוֹלָם נִמְיַעָּהָ. פִּקְאָל אַל־מַתְכִּלְמִין וּמֵן אִין לֵךְ בִּרְהָאן לְכֹל שִׁי
פִּי אֲלוֹגוֹד וְכֹל מַעֲנָא לֹא בִּרְהָאן עֲלֵיהָ פִּלִּים הוּא בַּאֲלוֹכִיד עֲנֹדֵךְ, פִּלְא מַסְאֲעָדָה
בִּינִי וּבִינְךָ אִלָּא בֹּאן תַּטְרַח טִלַּב אַלְבִּרְהָאן פִּי כֹל שִׁי וְתַקְתִּפִּי אַתֵּר אַלמַקְלָדִין
אַלְסַאֲלִבִּין פִּי טְרִיק מֵן תַּקְדִּמָּהם אַלמַתְקָרְבִּין אֱלִי אֱלֹלָה תַע' בַּאֲפַעְאֲלָהם אַלְבִּירְיָה
וְאַבְלָאקָהם אֲרַצִּיָּה. פִּקְאָל אַל־פִּילְסוֹף הִיָּה אַת אִיָּה אַלמַתְכִּלְמִין אֵן כֹּל
מֵן יַעֲדֵק בִּמָּא יִסְמַע פִּהוּ פֹּאסֵד אַלְמוֹאֲג עֶסֶר אַלְעֵלָאג, וּמָא מַחֵל אַלמַקְלָד פִּי
אַלְעוֹלָם אִלָּא מַחֵל נִמְאָעָה עִמְיָאן מִתְרַאבְטִין יְקוֹדָהם וְאַחַד בְּצִיר פֹּאֲלִי עֲתֵר עֲתֵרוֹ
אַלְנִמְיַע וְלִים עֲנִדִי לֹאֲלַחֲקִלִיד פִּי אַלְעוֹלָם קִדְר, אֲדֹ אַלְתַּקְלִיד שִׁאֵן אַלְעִמְיָאן וְהוּ
חֲנֹאֵב אַלְתַּחֲקִיק, אִלָּא אֲנִי טִלַּבְתִּי לְכֹל שִׁי בִּרְהָאן צִירוֹרָה אֲדֹ אַלְבִּרְהָאן הוּא מִיֹּאֲן
אַלְעוֹלָם כַּמַּחֵל אַלְמִיֹּאֲן לֹאֲשִׁיָּא אַלמַחֲסוּסָה אַלְמוֹוֹנָה וְכֹל עִלִּם עֲנִדִי לֹא בִּרְהָאן
אִלְיָה פִּלִּים אַלְחַפְתִּי אִלְיָה. פִּקְאָל אַל־מַתְכִּלְמִין חֲקָא אֵן טֹאֵלֵב אַלְבִּרְהָאן לֹא
יֵךְ אִלָּא פִּי מִרְתַּבָּה אֲלֵאֲנִבִּיא וְאַלְכִּלְפֹּא אוֹ קִרִּיב מֵן מִרְתַּבְתָּהם וְאַנְתִּי אִיָּה
אַל־פִּילְסוֹף קִצֵּר עֵן תִּלְךְ אַלמִרְתַּבָּה אֲדֹ הִי בַּעֲדִיהָ אַנְךָ. פִּתְעָגָב אַל־פִּילְסוֹף
וְקֹאֵל אֲלֵאן טֹאֵבֵת נַפְסִי וְטֹאֵב כֹּאטְרִי כִּמָּא דְכֹרֵת אֲלֵאֲנִבִּיָּה וְאַלֹאֲוִיָּא וְאַלְכִּלְפֹּא
אַלְדִּי דֹּאֲלֵךְ הוּא מַטְלוֹבִי אֲדֹ לֹא יִפּוֹקוּ הוֹלָאִי אַלמִדְּאִכִּיר עֲלֵי אַבְנָא גִּנְסָהֶם אִלָּא
בְּמַע יִרְפַּת אֲלוֹגוֹד עֲלֵי מָא הוּא עֲלֵיהָ וְלֵהֲדִי אַכְתַּלְפַת מִרְאֲתַבָּהֶם פִּי אַלְאִסְמִיָּה
אַנְבִּיא וְאַוִּלִּיָּא וְעֵלְמָא עֲלֵי קִדְר מִרְאֲתַב מַעֲרַפְתָּהֶם פִּי אֲלוֹגוֹד פִּלְא טִטִּיב נַפְסִי
וְיַצְפִּי כֹּאטְרִי חֲתִי אַעֲלִם אִין מִרְתַּבְתִּי מֵן הָדָה אַלמִרְאֲתַב לְעִלִּי אֲרַתְקִי דִּרְגָּה,
לֹא כַּמַּחֵלְךְ אִיָּה אַלמַתְכִּלְמִין אֱלֹדִי תִּנְכֵּר עֲלִי בְּקִרְבִּי מֵן אַלְעֵלְמָא וְתַסְבַּתְנִי בִּמָּא
תַּקְדֵּר עֲלֵיהָ מֵן אַלְכִּלְאֵם, וְלִם תַּעֲלִם בֹּאֲנֵךְ לֹא תִנְתִּי אֱלִי מִרְתַּבְתִּי נֹאֲחִיד
מִרְתַּבְתִּי אַלְעֵלְמָא אֱלֹדִי אִנָּא טֹאֵלֵב אֵן אַחֲמַסֵּךְ בִּמִּרְאֲתַבָּהֶם, אֱלֹדִי עֲלִמּוֹ טִבְעִת
אֲלוֹגוֹד חֲקָא. קֹאֵל אַל־מַתְכִּלְמִין וּמָא לֵךְ אִיָּה אַל־פִּילְסוֹף וְטִלַּב הָדָה אַלמִרְתַּבָּה
אַלְעוֹי פִּקְצֵר עֵן טִלַּב חֲקִיקָא כֹּל שִׁי בַּאֲלְבִּרְהָאן וְאַסְלֵךְ פִּי טְרִיק מֵן הוּא אַעֲלִם
מֵנֵךְ בִּמָּא תַּקְדֵּם לֵה מֵן אַלְעוֹלָם מֵן קִבֵּל אֵן תִּכְלֵק וְלֹא תִטְלַב מָא לִים תַּחֲלָה
וְתַסְתַּדְעִי אִיצָא לִים פִּיךָ, וּמָא מִחֹאֲלֵךְ עֲנִדִי אִלָּא כִּמֵּן יִטְלַב עִיש מֵן אַלְחֹאֲנָה,
פִּקִּיל לֵה אִין בִּלְדֵךְ קֹאֵל בִּלְדִי גִבֵּל אַלְסַמֵּד, פִּקִּיל לֵה אֲחִית מֵן גִּבֵּל אַלְסַמֵּד
תִּטְלַב אַלְעִישׁ, פִּכֵּד אִיָּה אַל־פִּילְסוֹף בְּקִדְרֵךְ מֵן אַלְעוֹלָם אַקְתִּדִי בְּמֵן קִבֵּלְךָ וְאַתִּירֵךְ

אַכְבֵּאָקִי. פֻּקֵּא לֵאלֹהֵי סוּף הָיָה אֲלֵכֵלָאִם אֲלִמְסֹכֶת לֹא יִנּוּ פִי מִחֲצֵר
 אֲלִבְכָּת כְּבִירָנָא פִּאעֵלִם אִיִּיה אֲלִמְתְּכֵלִם אֵן אֲלִחֵק לִים בְּמִכְלוֹק מִעַ אֲלִבְשֵׁר וְאִנְמָא
 הוּ מִתְכֵּלִם וְלוֹ יַעֲמֵר [אַלְאִנְסָאן] אֲלֵאָף מִן אֲלִסְנִין לִם יִכְמֹל אֲלֵעִלּוֹם וְכֹא יִצֹל
 עֻקְלָה אֵלִי בַעֲיָן בַּעֲצָהָ וְלִם נִחְצֵר פִּי מִקָּאִם אֲלִבְכָּת אֲלֵא לִיִּיהֲדִינָא אֵלִי טֹרִיק
 אֲלֵהֲדוֹ וְדִכְרַת אֲלִבְרֵהָאן וְחֻקָּאִיק אֲלֵאֲשִׁיָּא דַּעָה עֵנֶךְ אִדֹּ לִים יִלִּיק אֲלֵא בִּאֲהֵל
 אֲלֵעִלִּם כְּמָא דִּכְרַת וְכִם נָאִם אֲתוּבַחְנָתְךָ וְכִם נָאִם טִלְבוּהָא וְלִם תִּצֹל עֻקְלָהִם
 אֲלֵא אֵלִי בַּעֲצָהָ אַעֲנִי מִקְצֵר אֲלִבְרֵהָאן כֹּאֲתֵרֵךְ יֹא אִיִּיה אֲלִמְתְּכֵלִם דִּכְרֵךְ
 לִלְבְּרֵהָאן וְאֲלִחֻקָּאִיק וְאֲתַבַּע כִּיֵּאֲלֵךְ אִדֹּ תֹאבַע אֲלִכִּיָּאֵל לֹא יַעֲרַף מָא הוּ אֲלִבְרֵהָאן
 וְלֹא מָא הִי אֲלִחֻקִּיקָה וְמָא מִתְלַךְ עֲנִדִּי אִיִּיה אֲלִמְתְּכֵלִם בְּדִכְרֵךְ אֲלִבְרֵהָאן וְאֲלֵאֲנִכְבֵּאֵר
 עֻלִּיה לֹא מִתֵּל אֲלִכְפָּא אֲלִדִּי קֹאֵל אִנָּה טִלְבִּי בְּנֵת עֵין אֲלִשְׁמִם לִיתוּוֹנְהָא, פִּלְמָא
 גִּלְבַּת מְנָה חִלְף אֵן זָאֵר רָאִי וְגֵרְהָא וְלִדְאֵלֵךְ לֹא יַעֲזֵר אֲלֵא בִּאֲלִיל דִּאִיִּמָּא,
 הַכְּדִי בַּעֲדֵךְ עֵן אֲלִבְרֵהָאן וְבַעֲדָה עֵנֶךְ, פִּאֲלִמְשׁוּרָה לֵךְ מְנִי אִיִּיה אֲלִמְתְּכֵלִם בִּאֵן
 חֲסֵד אֲדִינִךְ חֲתִי לֹא תוֹיֵד תִּסְמַע שִׁיָּא מִן אֲלֵעִלּוֹם אִדֹּ אֲלִתְקִלִּיד כֹּאֲפִילֵךְ פִּי
 דִּאֲלֵךְ וְטֹאֲנִקֵּן עֻלִּיךְ מִן דִּאֲלֵךְ פִּאֲלִכִּיָּאֵל יוֹפִיָּה לֵךְ, וְאִמָּא עֲנִדִּי פִּאֵן אֲלִתְקִלִּיד
 אֲנִקֵּן אֲלֵעִלּוֹם לֹא סִימָא בִּאֲלֵאֲשִׁיָּא אֲלִמְעֻרּוּפָה בִּאֲלִמְחֻסּוּסָאִת. פֻּקֵּא לֵאלֹהֵי
 אֲלִמְתְּכֵלִם אֲרֹאךְ אִיִּיה אֲלִפִּילְסוּף בְּחֻדְקֵךְ תִּטְלַב תִּסְרֵק מִדְּהִי וְתֻקֹּל אֲנִי
 אֲתַבַּע אֲלִכִּיָּאֵל וְאֲעֲרַב עֵן חֲכִם אֲלֵעֻקֵּל וְלִם תַּעֲלֵם אֲנִךְ אִנָּת טֹאֲלַב דִּאֲלֵךְ מִן
 אֲלִקְבִּיָּח תִּסְמִיִּיתֵךְ לִלְמְעֻרּוּפָאִת בִּאֲלִחֵם כְּמֹאֲלָא, וְאֲלִמְנַהוּלָאִת אֲלִדִּי לֹא תַעֲרַף
 אֲלֵא בִּאֲלִבְרֵהָאן בַּעֲדִי תַעֲב אִיִּצָּא תִּסְמִיָּה עֻקְלָא, וְהִדִּי כִּלְאָף וְלִים לֵךְ חֹאכִם פִּי
 כֹּל אִמֹּר מִן כִּלְאִסְךָ אֲלֵא אֲנִךְ תִּטְלַב בְּטַמְעֵךְ אֲלִדִּי הוּ אֲלִכִּיָּאֵל חֻקִּיקָה מָא לִם
 וְחֵאֲלָה בִּאֲלִחֻחֻכָּאִם אֲלִכִּיָּאֵלִיָּה וְאִלוּהֻמִּיָּה. פֻּצְחֵךְ אֲלֵפִילְסוּף וְקֹאֵל הַכְּדִי
 הוּ מַעֲרַפַּת אֲלִחֵק וְבִהֲדִי תִּטְיַב אֲלִנְפּוּס מִן חִית אֲקִרִית אֵן אֲלִחֻחֻכָּאִם אֲלֵעֻקְלִי
 יִטְלַב יִגְדֵּב אֲלִחֻחֻכָּאִם אֲלִחֻסִּי אִלִּיה וִיִּסְרָקָה יִחֲלָה פִּי מִחֲלָה, וְלִדְאֵלֵךְ לִמְעֻרְפַּת
 אֲלֵעֻקֵּל אֵן מַעֲרַפַּת אֲלִמְחֻסּוּסָאִת דֹּאֲתֵרָה פִּאֲנִיָּה לֹא בִּקָּא לֵהָא, פִּכִּיָּא יִאֲמֵן אֲלֵעֻקֵּל
 אִלִּיהָא, וְאִמָּא אֲלִמְעֻקְלָאִת פִּאֲנָהָא בִּאֲקִיָּה דִּאִיִּמָּא לֹא תִּפְנָא וְהִדִּא עֲנִדִּי אֲנֵל
 מִרְחַבָּה פִּי אֲלֵעִלּוֹם וְאֲעֵן כֹּל דִּרְגָּה עֲלִי מָא קֹאֲמַת אֲלִבְרֵהָאִין אֲלִחֻקִּיקִיָּה אֲלִיִּקִּינִיָּה
 עֲלִי דִּאֲלֵךְ, וְהִדִּי הוּ גִאִיָּה אֲלֵאֲנִסָּאן מִן חִית הוּ אֲנִסָּאן, פִּאֲנִצֵּר מִרְחַבְתְּךָ אִיִּיה
 אֲלִמְתְּכֵלִם בִּאֲלִקִּיָּאִם אֵלִי הִדִּא אֲלִמְרַחְבָּה פִּאֲנִךְ בִּלָּא שֵׁךְ תִּנְצֵר נִפְסֵךְ פִּי אֲסַפֵּל
 אֲלִסְאֲפִלִּין דִּאֲלֵךְ אֵן נִצֵּרַת בַּעֲיָן קִלְכֵךְ בְּמוֹאזֹאֲתֵךְ אֵלִי אַעֲרַף מִנֶּךְ פִּי מַעֲרַפַּת
 אֲלִלּוּגֹד אֲלֵלָהִם אֲלֵא אֲנִךְ תֻּקֹּל לֹא אַעֲרַף מִנֶּךְ פִּי אֲלִלּוּגֹד בְּחִכִּם חֲסֵךְ עֲלִי
 אִנְזָא אֲלִמְוִגֹדָאִת בְּטִלַּת חֲנִיתִי עֻלִּיךְ לֹאֵן מִן כֹּתֵר גִּהֲלָה פִּקֹּו מִנְּנֹן וְרוּאָה אֲלֵאֲעֻרָאִין
 מְנָה, וְכִדִּי קֹאֵלוֹ עֲלִמָּא בְּנִי אֲסֻרִּיָּאֵל פִּי מִתְלַךְ שְׁמִים חֲשֵׁךְ לֹאֹר וְאֹר לִחֲשֵׁךְ
 וְכִפָּא אִיִּצָּא לִלְמְתְּכִלְמִין בְּמָא דִּכְרִי וְזֵל פִּי אֲכֹר אֲלִנְזוֹ אֲלֵאֲוִיל מִן

אלדלאה¹⁾ פאסמע נציחתי לך אייה אלמתכלם וארתקי אלי הדה אדרנה
 אלעליא ואחכם בחכם אלעקל ולא תבקא פי מרתבה אלנסואן, ואלצביאן, פאן
 דאלך מא ינפעך איד יום תטלב במא קדמתה ידך, פאן סמעת משורתי לך
 כנת מן אלפאיון ואן תרכתהא כנת מן אלכאסרין. היניד אסתנאת
 אלמתכלם באלבכת וקאל לה אמא תסמע . . . . .²⁾
 בכוני אסמע אלארא אלצה דה (?) מן גירי ויסומני בהדי אלי אנקן ראי פכפה
 עני וחכלם ביננא באלנציהה. תם אנאב אלבכת וקאל משורתי אלנאצחה
 באנד תקף אייה אלמתכלם אעלמך (וערפך) [ואערפך: read] מא יגב לך ועליך
 פי אלעלום ואנת אייה אלפילסוף תקף תעלמני טריקך לעלי ארתקי אלי הדה
 אדרנה אלדי וצפתהא. היניד גלם אלמתכלם יתעלם מע אלבכת ואלפילסוף
 גלם יעלם אלבכת פאן כאן אייה אלנאצר פי הדי אלדרש ופהמת נרצי במא
 אלקיתה אליך בין האזין אלמתהאורין ופהמת גרין כל ואחד מנהמא פדאלך הו
 אלמטלוב וצנה מן אלמכדועין. וכלאם ר' ז"ל³⁾ פי אלמקדמה אל" מן מקדמאת
 אלמתכלמין יעינך גרא עלי מא קצרתה. פאנצר מא קאל הנאך וקד פרק לך ז"ל
 פי הדה אלמקדמה בין חכם אלעקל ואלכיאל⁴⁾.

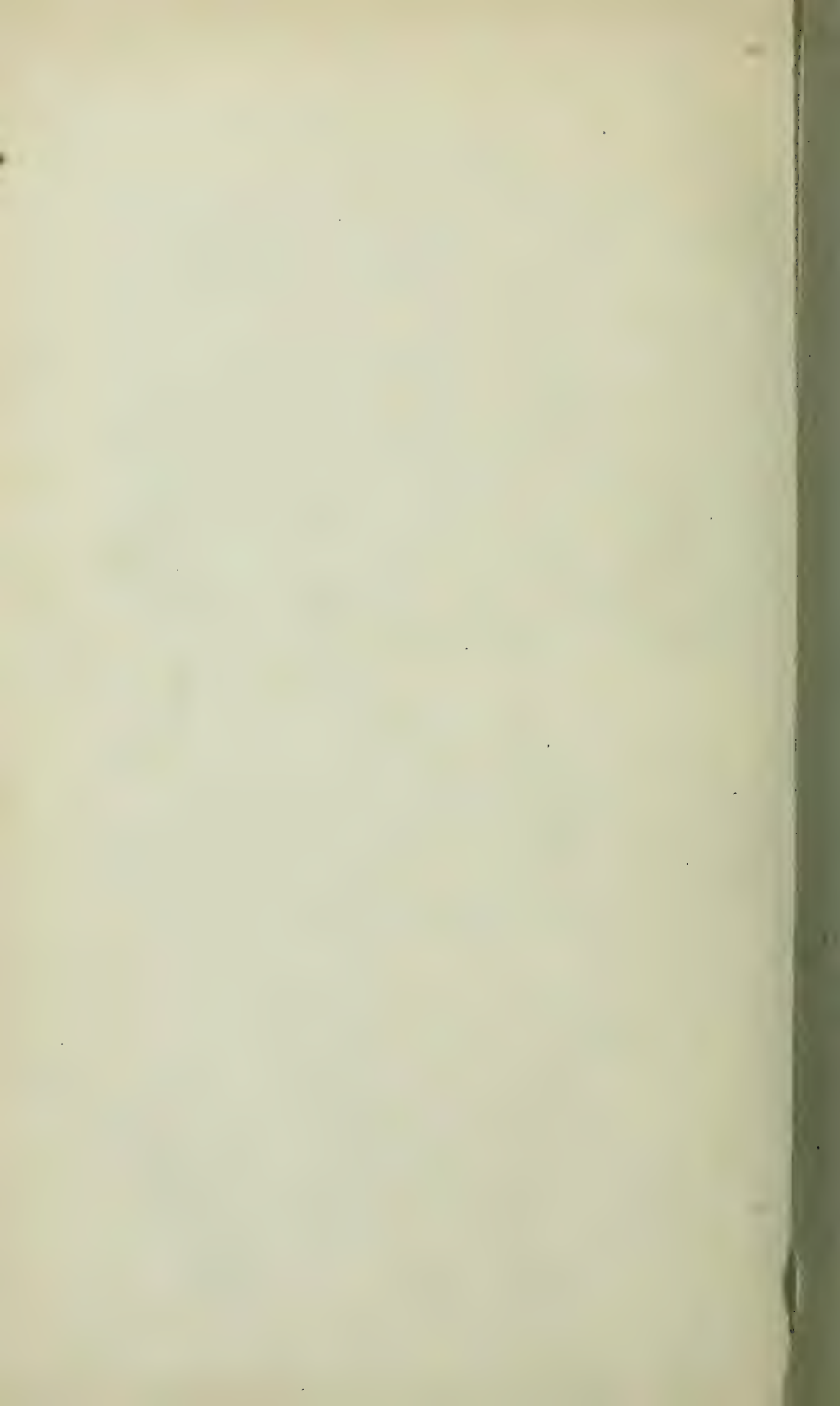
¹⁾ He undoubtedly had ch. LXIII of *Dalālath al-Hairin* vol. I in view.

²⁾ Here about eight words are illegible in the MS.

³⁾ He means Maimūni in the *Moreh I* chapter 73, in the eleventh Proposition *עשרה אלמקדמה*; see Arabic text in Munk's "Le Guide" etc. I, 116a, ff.

⁴⁾ Ibidem, in the *אלמקדמה אלעאשרה* (p. 113a, ff.).

to unknown
al and
ary to

SOCKET

RARY

CP 3.8.60
BS
1225
K65

Kohut, Alexander

Notes on a hitherto unknown
exegetical, theological and
philosophical commentary to the
Pentateuch

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 14 25 05 007 7